

ТРЕНДОВИ

Q3 ТРЕНДОВИ

Трендови, III квартал 2023.

Издаје и штампа: Републички завод за статистику, Београд, Милана Ракића 5

Одговара: Миладин Ковачевић, директор

Уредник: Катарина Станчић

Рукопис припремили:

Горан Катић (Макроекономске прогнозе, Цене)

Марина Павловић и Сања Брадарић (Бруто домаћи производ)

Марија Вучуровић, Дуња Катић (Индустријска производња, Спољна трговина)

Јасмина Јотев (Индекс економске климе, Регионалне економске асиметричности, Тржиште рада, Зараде, Индикатори за праћење макроекономских неравнотежа у Европској унији – резултати за Србију)

Дејана Ђорђевић (Грађевинарство)

Мелинда Токаи (Унутрашња трговина)

Милош Павловић (Туризам, Пољопривреда)

Миладин Ковачевић, Милена Б. Стевовић, Катарина Станчић, Душан Гавриловић, Весна Пантелић и Милош Павловић (Глобална и регионална енергетска сигурност, прехранбена сигурност, сигурност воде и сигурност људских ресурса – у контексту глобалне и регионалне перспективе раста и развоја)

Лектура: Емилија Бацковић

Дизајн и припрема за штампу: Одељење за развој, припрему и визуелизацију статистичких аутпута

УВОД

Републички завод за статистику, као главни произвођач и дисеминатор статистичких података, објављује велики број саопштења, индикатора, билтена и др. Мноштво публикација често ствара конфузију међу корисницима, који, с друге стране, употребљавају статистичке податке како би проценили своје перформансе и ускладили их са другим економским субјектима и кретањима.

Будући да велики број корисника, осим ускостручних, није ни статистички, ни економски едукован, разноликост података код њих може изазвати збуњеност, неразумевање и погрешну процену приоритета, што често резултира отпором према информацијама.

С обзиром на то да је статистички систем веома комплексан и генерализован, дизајниран тако да задовољи специфичне супсекторске потребе за информацијама, у модерном друштву је неразумевање статистичких података честа појава. Информисање објављивањем „сувопарних“ статистичких података корисницима често није довољно, пошто даје само парцијалну слику о макроекономији. Конкретно, показало се да традиционални начини приказивања података (табеле, саопштења итд.) не омогућавају брзо разумевање социоекономске стварности и не успевају да пренесу кључну поруку, нарочито када је број података велики.

Имајући у виду све наведено и пратећи светске тенденције у приказивању статистичких података, као и интересовања стручне јавности, редизајнирани *Трендови*, традиционално, доносе заокружене кварталне и годишње податке, али коришћењем новог концепта приказивања најважнијих економских сигнала путем модерних и напреднијих графичких решења за презентовање и дисеминацију.

Издање за трећи квартал 2023. доноси преглед најважнијих економских кретања у овом периоду: Бруто домаћег производа, Индустријске производње, Грађевинарства, Спољне трговине, Унутрашње трговине, Цена, Тржишта рада, Зарада, Туризма, Индекса економске климе, Регионалних економских асиметричности и Пољопривреде.

Стандардно, приказане су и прогнозе кретања у појединим областима у наредном периоду, добијене применом ARIMA прогностичких модела (у деловима: Индустрија, Унутрашња трговина и Спољна трговина). Сет композитних водећих индикатора, који имају могућност да са високим нивоом поузданости предвиде конјунктурна кретања и буду у функцији краткорочне прогнозе, приказан је у делу Макроекономске прогнозе. У оквиру овог поглавља издвајамо осврт и анализу утицаја акције „Боља цена“ на смањење укупне инфлације у периоду октобар–новембар 2023. године.

Редовни део публикације *Трендови* за трећи квартал референтне године, јесте и поглавље - Индикатори за праћење макроекономских неравнотежа (енглески: Macroeconomic Imbalance Procedure) – резултати за Србију. И у овом броју, анализом је обухваћено осам основних (енг. MIP Scoreboard) индикатора за праћење макроекономских неравнотежа (MIP) у Србији, за које су подаци директно доступни.

У овом издању *Трендова* објављујемо и стручни рад: „Глобална и регионална енергетска сигурност, прехранбена сигурност, сигурност воде и сигурност људских ресурса – у контексту глобалне и регионалне перспективе раста и развоја“. Посреди су теме које су тренутно од највећег значаја у економским разматрањима екологије, демографије, цена, енергената и бројних индиректних фактора који се тичу одржавања глобалне економије на путањи здравог и стабилног раста.

Републички завод за статистику од 1999. године не располаже појединим подацима за АП Косово и Метохија, тако да они нису садржани у обухвату података за Републику Србију – укупно.

САДРЖАЈ

Глобална и регионална енергетска сигурност, прехранбена сигурност, сигурност воде и сигурност људских ресурса – у контексту глобалне и регионалне перспективе раста и развоја	7
1. Макроекономске прогнозе	32
2. Бруто домаћи производ	39
3. Индустијска производња	41
4. Грађевинарство	45
5. Спољна трговина	50
6. Унутрашња трговина	58
7. Цене	61
8. Тржиште рада	64
9. Зараде	69
10. Туризам	73
11. Индекс економске климе	76
12. Регионалне економске асиметричности	82
13. Пољопривреда	87
14. Индикатори за праћење макроекономских неравнотежа у Европској унији – резултати за Србију	93

Аутори: Миладин Ковачевић, Милена Б. Стевовић, Катарина Станчић,
Душан Гавриловић, Весна Пантелић и Милош Павловић

ГЛОБАЛНА И РЕГИОНАЛНА ЕНЕРГЕТСКА СИГУРНОСТ, ПРЕХРАМБЕНА СИГУРНОСТ, СИГУРНОСТ ВОДЕ И СИГУРНОСТ ЉУДСКИХ РЕСУРСА – У КОНТЕКСТУ ГЛОБАЛНЕ И РЕГИОНАЛНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ РАСТА И РАЗВОЈА

1. ГЛОБАЛНЕ И РЕГИОНАЛНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

До пре неколико година у економској заједници било је распрострањено веровање да, упркос свим кризама и неуспесима, светска економија иде дугорочном стазом раста. Успон у бруто домаћем производу (БДП), смањење сиромаштва, повећање продуктивности, расположиви приход и управљива инфлација били су главне карактеристике глобалног економског циклуса који је започео 90-их година прошлог века. Данас економска слика изгледа другачије, и готово сви економски покретачи на којима је базиран циклус раста сада су у стагнацији, ако не и у повлачењу. Економски песимизам и, у многим случајевима, фрустрација због неспособности деловања доминирали су у последњим годинама. Да ли смо суочени с изгубљеном деценијом? Да ли економске мере и политике могу пружити дуго очекивани подстицај и, ако да, да ли ће раст бити одржив, или свет неизбежно улази у фазу стагнације и контракције у глобалној економији? Ова питања и теме анализира Светска банка у студији под називом „Пад дугорочних перспектива раста“ [1], објављеној у марту ове године, заједно с детаљним прегледом најважнијих трендова и шокова који су довели глобалну економију до историјске раскрснице.

Потенцијални раст и његове детерминанте. Најважнији покретач економије, који указује на њену стопу раста при потпуној искористићености доступних капацитета, назива се потенцијални раст и кључна је ставка како у краткорочној, тако и у дугорочној анализи макроекономског развоја. Најчешће се мери посредством Коб-Дагласове функције, која показује комбинацију запослене радне снаге и капитала заједно с неопходним технолошким напретком за постизање раста. Потенцијални раст економије је, метафорички речено, њена ограничавајућа брзина и одражава се на многе економске аспекте – референтну каматну стопу, ниво потрошње владе и становништва, очекивани поврат на инвестиције итд. Студија Светске банке, заснована на анализи података за 173 земље у периоду 1981–2021. године, показује пад потенцијалног раста на 2,6% у периоду 2011–2021. (са 3,5% у периоду 2000–2010). Пад је израженији у развијеним економијама (1,4% у периоду 2011–2021, након 2,2% у претходној деценији) него у мање развијеним (5% након 6% у деценији 2000–2010). Основни покретачи овог тренда су успоравање раста ТФП-а¹, успорење инвестиционе активности и стално смањење доступне радне снаге. Рецесије (биле су две у последњих двадесет година – прва, велика финансијска криза 2009. године, и друга, рецесија изазвана пандемијом коронавируса), такође имају снажан утицај, доприносећи паду потенцијалног раста за око 1,4 процентна поена, чак пет година након избијања. Рецесије су неизбежно повезане с кризама у банкарском сектору и колапсом инвестиционе активности, што, према рачуници Светске банке, смањује потенцијални раст за 1,8 процентних поена у двогодишњем периоду након избијања.

Последице успоравања потенцијалног раста су бројне. Прво, оно је директно повезано са темпом смањења сиромаштва, и већ је јасно да постизање зацртаног циља – смањење екстремног сиромаштва на 3% становништва до 2030. године – није могуће постићи. Друго, слабији економски раст покреће пад инвестиција, које су кључне за снажнији глобални опоравак. Низак економски раст увек је повезан са смањењем запослености, плата и агрегатне тражње. Сви ови фактори заједно доводе до брзог смањења доступних ресурса потребних за финансирање дугова будућих генерација. У економији

¹ Укупна факторска продуктивност (енг. *Total Factor Productivity* – ТФП) означава раст продуктивности који није објашњен ни радном ни капиталном улогом, већ трећим фактором – технолошким напретком и ефикасношћу комбиновања различитих улагања.

постоје ефикасни алати за повећање потенцијалног раста: промоција раста продуктивности, инвестиције, трговина, развој сектора услуга и улагање у људски капитал.

Шта нас чека у наредној деценији? Прогнозе показују да ће се период успоравања потенцијалног раста и свих његових традиционалних покретача наставити у наредних десет година. Глобални потенцијални раст ће се даље смањивати и очекује се да ће просечно износити око 2,2% у периоду 2022–2030. године (након 2,6% у периоду –2011–2021. године), што представља најнижу стопу од 2000. године. Главни узрок овог успоравања је старење становништва (чини око 50%), заједно са смањењем радне снаге и стопе учешћа на тржишту рада.

Кад је реч о **инвестицијама**, њихов незадовољавајући тренд и слаби раст, који је присутан од почетка овог миленијума, ескалирао је 2020. године с избијањем кризе изазване ширењем коронавируса. Касније су ситуацију додатно погоршали конфликт у Украјини, поштравање финансијских услова и недостатак фискалног простора за ефикасне мере. Очекује се да ће се у економијама у развоју (ЕМДЕ – *Emerging Market and Developing Economies*) раст инвестиција преполовити (на 3,5%) у периоду 2022–2024. године у поређењу са периодом 2000–2021. године. До 2025. године, не очекује се повратак на нивое пре пандемије.

Глобална трговина ће такође наставити да опада, са просечним годишњим смањењем од 0,4 процентна поена. У основи овог тренда су повећани трошкови који, у неким земљама, подижу цене увозних производа за 100%, чиме се удвостручују у односу на цене домаћих производа. Трошкови трговине су знатно већи за пољопривредне и прехранбене производе у поређењу с индустријским производима, а ова разлика је израженија у економијама у развоју него у развијеним економијама. Царине нису једини део трошка; ту су и трошкови транспорта, бирократске таксе и разне друге нетарифне баријере.

Једино светло место у економској будућности могао би бити **сектор услуга**, будући да његов потенцијал тек почиње да се користи. Штавише, трендови који су спутали све друге економске сегменте имали су стимулативан ефекат на сектор услуга у смислу убрзаног процеса дигитализације и преласка на онлајн платформе, што је повећало продуктивност овог сектора. Развој услуга био је главни покретач раста у економијама у развоју (ЕМДЕ) током последњих тридесет година и тренутно доприноси око две трећине раста БДП-у ових економија, запошљавајући око 50% радне снаге.

Све ово подсећа на „динамичне двадесете“, односно на период 20-их година прошлог века, одмах након епидемије шпанске грознице, када је, захваљујући продирању технологије, у Европи и Америци почело раздобље брзе модернизације и снажног раста. Аутомобили су заменили коње, производне линије смањиле су трошкове и време производње, а електрификација је убрзала индустријски развој. Нажалост, Светска банка тврди да „наше двадесете“ неће бити ни приближно динамичне, већ прилично разочаравајуће у многим сегментима светске економије, осим ако се одговарајуће мере не предузму на време.

Мере за повећање потенцијалног раста. Анализа Светске банке показала је да се негативни тренд потенцијалног раста може преокренути применом одговарајућих економских мера усмерених на подстицање инвестиција, људског капитала, радне снаге, трговине, услуга и међународне сарадње. Могуће је постићи глобални потенцијални раст виши за 0,7 процентних поена (у поређењу са сценаријем без предузимања мера) у периоду 2022–2030. године ако се примене одабрани пакети економских мера у овим областима, праћени подршком фискалних, монетарних и финансијских мера. У том случају, глобални потенцијални раст би достигао просечну вредност од 2,9% (уместо прогнозираних 2,2%), што би и даље било испод 3,5% из периода 2000–2011, али би барем покренуло процес убрзања.

- **Инвестиције.** С обзиром на тренутну, изузетно тешку ситуацију повезану с климатским променама, Светска банка сматра да би инвестиције у овој области не само повећале потенцијални раст већ би и смањиле сиромаштво. Климатске промене представљају највећу претњу сиромашном становништву које зависи од пољопривреде, али такође негативно утичу на глобално снабдевање храном и водом, будући да изазивају временске непогоде, земљотресе, поплаве и друге катастрофе које уништавају физички капитал и фискалну позицију државе. У том смислу, празнине у пољопривредној инфраструктури (различите врсте заштите од града, суше, поплава итд.) могу се попунити одговарајућим инвестицијама. „Пројекти зелене инфраструктуре“ такође би допринели повећању запослености и продуктивности, као и потенцијалном расту, с обзиром на то да су углавном радно интензивни. Држава може олакшати цео процес пружањем различитих фискалних подстицаја за мобилизацију приватног капитала у овој области и унапређењем општег пословног амбијента, што ће привући стране инвеститоре.

- **Људски капитал и радна снага.** Мере у овој области углавном се свде на повећање контингента активне популације², односно „реактивацију“ неактивних појединаца из популационих група са традиционално ниским стопама учешћа на тржишту рада: жене, млади (19–29 година) и старији појединци (55+). Ови показатељи су посебно ниски у земљама у развоју (енг. EMDE). На пример, у земљама EMDE, стопа учешћа на тржишту рада за мушкарце је 25 процентних поена виша него за жене, док је на глобалном нивоу ова разлика 18 п. п. (54% за жене и 72% за мушкарце). Кад је реч о особама старијим од 55 година, њихова глобална стопа учешћа на тржишту рада је упола мања од оне код особа старости 30–45 година, и слична је и за младу популацију. Стога постоји простор за реформе, а њихова примена могла би повећати глобални потенцијални раст за око 0,2 процентна поена у периоду 2022–2030. године. Такође, реформе које се односе на побољшање здравственог и образовног статуса популације допринеле би потенцијалном расту у овом периоду за 0,1 п. п. годишње. Ове реформе су индиректно повезане са ситуацијом на тржишту рада, јер образованије и здравије популације лакше проналазе послове и дуже остају у контингенту активних појединаца.
- **Трговина.** Главни узрок колапса глобалне трговине су превисоки трошкови транспорта, испоруке и администрације наметнути у последње три године. С обзиром да ови трошкови укључују разне регулативне и нетарифне баријере, како међународне тако и наметнуте, захтевају пакет сложених и свеобухватних реформи. Првенствено је од суштинског значаја међународна сарадња, која подразумева увођење различитих трговинских аранжмана и подстицаја који ће смањити трошкове и промовисати трговину између земаља потписница. Охрабрујућа околност је да поједине земље могу покренути ове иницијативе чак и када је глобална ситуација обесхрабрујућа, оживљавајући тако регионалну трговину. Кад су посредни домаће реформе, могуће је увести олакшавајуће царинске услове, унапредити инфраструктуру која промовише трговину, уклонити тржишне девијације попут монопола и смањити корупцију. Трговина има много већу и ширу улогу од самог снабдевања тржишта. Она има важну улогу у климатској транзицији, будући да има потенцијал да промовише добра и услуге неопходне за прелазак на ниску емисију угљеника. Осим тога, трговина опскрбљује земљу производима и услугама неопходним за обнову после климатске катастрофе. Штавише, са гледишта загађења животне средине, трговина се мора посебно размотрити, јер трошкови транспорта чине око 7% глобалне емисије угљен-диоксида и 15% емисије сумпора и азота.
- **Услуге.** У овом сектору, економске мере имају за циљ откључавање потенцијала који ће допринети повећању раста додате вредности. То укључује подстицаје за дигитализацију, инвестиције у ICT инфраструктуру, јачање менаџерских капацитета и образовну усклађеност запослених. Све то ће допринети смањењу препрека у трговини услугама, омогућити ефикасније пружање владиних услуга, смањити оперативне трошкове и обезбедити приступ финансијским ресурсима у најсиромашнијим земљама. И овде постоји веза с транзицијом ка климатским променама – тачније, финансијске услуге играју кључну улогу у мобилизацији ресурса за спровођење зелене агенде, док стручне консултантске услуге у инжењерингу и екологији омогућавају бољу алокацију ресурса и постављање приоритета.
- **Макроекономске политике.** Доследне и снажне макроекономске политике имају значајну улогу у дугорочном повећању потенцијалног раста елиминисањем искривљења узрокованих спољним шоковима и стварањем атмосфере поверења и подршке. У оквиру фискалне политике, фискална правила и оквир средњорочног буџета осигураће финансијску одрживост и акумулацију резерви у време цикличног раста. Фискална дисциплина је данас потребнија него икад, с обзиром на огроман јавни дуг и изазовне финансијске услове. Фискалне приоритете треба усмерити на инвестирање у области које ће донети дугорочне бенефите (здравство, образовање, транспорт), политику неутралног дефицита и избегавање процикличног трошења. У монетарној сфери, фокус је на транспарентној и независној централној банци са способношћу осигурања стабилности цена и доприноса стварању подстицајног макроекономског окружења. Ово ће пружити подршку приватним инвеститорима за улазак у инвестиције везане за зелену инфраструктуру. Централна банка, са својим контрацикличним инструментима, може ублажити економске фазе раста и рецесије управљањем каматним стопама и активношћу кредита, омогућавајући инвеститорима приступ финансијским ресурсима чак и у време када је економска активност у окружењу слаба.

² У погледу тржишта рада, укупно становништво може се поделити на активно и неактивно. Активно становништво чине запослени појединци (они који зарађују за живот, било формално или неформално запослени) и незапослени (они који немају плаћени посао, али га активно траже и желе да раде). Неактивни контингент чине појединци који нису ни запослени ни вољни да раде.

Европа и Централна Азија – Кључни закључци. Током последње три године, регион Европе и Централне Азије (енг. ЕСА³) доживео је два спољна дестабилизујућа шока: пандемију коронавируса и руско-украјински сукоб. Оба догађаја имала су снажан утицај на економију региона, са негативним ефектима који су се одразили на финансијским и берзанским тржиштима, ланцима снабдевања, економском сентименту и паду тражње од стране ЕУ, која је највећи трговински партнер региона.

Међутим, просечан годишњи раст потенцијалног производа у региону ЕЦА почео је опадати дуго пре ових шокова. Након стабилног раста од 4,2% у периоду 2000–2010, смањено се на 3,6% у периоду 2011–2021. Пројектован је раст од 3% за период 2022–2030. Пре Велике рецесије (2008–2009), раст региона био је стабилан и значајан. Након тога, уследио је низ узастопних негативних шокова: криза дугова у ЕУ (2010–2012), пад цена нафте (2014–2016), затим епидемија коронавируса и руско-украјински сукоб. Поред тога, различити унутрашњи фактори, укључујући социјалне и политичке немире, додатно су допринели опадању стопе раста потенцијалног производа по становнику са 3,8% у периоду 2000–2010. на 3,4% у периоду 2011–2021.

Кад је реч о извору потенцијалног производа, највећи допринос његовом расту остварен је **акумулацијом капитала (инвестиције)**, са просечним доприносом од 2,4 процентна поена од 2000. године. Међутим, уочени су приметни негативни трендови у овом сегменту. Приватне инвестиције су опале са 7% (просечна годишња стопа раста) у периоду 2000–2010. на 4,9% у периоду 2011–2021, док су укупне инвестиције пале са 8% на 4,7% у истим периодима. Инвестициона криза започела је након 2010, почевши од европске дужничке кризе, а затим пада цена нафте – што је угрозило извознике енергије. Геополитичке напетости, посебно у Украјини, и поремећаји у ланцима снабдевања од 2020. до данас додатно су погоршали ситуацију. Осим тога, регион ЕЦА традиционално се суочава с високим степеном државне интервенције у свим секторима. То значи да власници приватног капитала стално конкуришу држави за приступ финансијским ресурсима, одговарајућој радној снази и специфичним тржиштима. Ове државне интервенције такође су повезане с трендовима инфлације с аспекта тражње. Производна страна, односно поремећаји у ланцима снабдевања, један је од најважнијих фактора инфлационих трендова.

Друга компонента потенцијалног раста – **радна снага** – бива негативно погођена старењем становништва, ниским стопама наталитета и израженом емиграцијом током последње две деценије, што је имало веома негативан утицај на економски и потенцијални раст. Ситуација је посебно изазовна у Централној Европи, где је, на пример, у Пољској, у последњих 12 година, удео становништва старијег од 65 година порастао за 5 процентних поена, у поређењу са просечним растом од 3 процентна поена у ЕУ. Централна Азија и Турска, у демографском смислу, налазе се у много бољој позицији; заправо, неке земље бележе чак и раст становништва. Демографска ситуација имала је негативан утицај на тржиште рада, стварајући несташнице радне снаге и друге девијације (неформално запошљавање, пораст понуде послова ниског квалитета, смањење стопе учешћа). Генерално, акумулација људског капитала почела је опадати око 2010. године, када су сва постигнућа везана за повећање очекиваног трајања живота и образовне циљеве изгубила замах. У погледу квалитета образовања, регион заостаје за осталим деловима Европе, што потврђују ниски резултати ПИСА тестова, а државна издвајања за образовање су опала са просечних 4,2% на 3,9% у последњих десет година. Неадекватно образована радна снага улазила је на тржиште рада неприпремљена, стварајући бројне проблеме – несклад између понуде и потреба послодавца, пораст броја младих људи који нису ни запослени ни у образовању – оптерећујући тако перспективе за укупни економски раст. Епидемија коронавируса је додатно погоршала стање у формирању људског капитала, а последице затварања школа и онлајн учења биће видљиве када тренутна генерација студената уђе на тржиште рада.

Трећи фактор потенцијалног раста – **Укупна факторска продуктивност (ТФП)**, који укључује образовни систем – доживео је нагло успоравање раста у последњих 10 година, а њен допринос потенцијалном расту смањен је са 1,7 процентних поена у периоду 2000–2010. на мање од 1 процентног поена у периоду 2011–2021. Реформе које су биле неопходне за приступање ЕУ нагло су заустављене након завршетка овог процеса, што је негативно утицало на општи пословни амбијент и инвестиције у технолошке капацитете. Повећао се удео неформалних сектора, јавног сектора и корупције, а институционалне слабости дошле су до изражаја, додатно потискујући приватни сектор (на пример, пореска политика, тржишне девијације повезане с конкурентношћу итд.). У међувремену, инвестиције у

³ Ово обухвата како земље које расту, тако и земље у развоју у региону Европе и Централне Азије: Албанија, Јерменија, Азербејџан, Белорусија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, Грузија, Казахстан, Косово*, Киргистан, Молдавија, Црна Гора, Северна Македонија, Пољска, Румунија, Русија, Србија, Таџикистан, Турска, Туркменистан, Украјина и Узбекистан.

истраживање и развој остале су на око 1% БДП-а током последњих 15 година, док је ЕУ у истом периоду повећала ову цифру са 2% на 2,2%. Пандемија коронавируса истакла је проблеме с дигитализацијом и довела до појаве феномена попут рачунарске писмености, приступа интернету и дигиталних технологија. Подаци Светске банке показују да мање од половине становништва у региону ЕЦА поседује основну дигиталну писменост, што отежава пружање услуга заснованих на информационо-комуникационим технологијама.

У суштини, регион ЕЦА суочава се са значајним изазовима у достизању животног стандарда ЕУ. Без обзира на то, постоји значајан простор за реформе који није искоришћен: побољшање параметара тржишта рада путем повећања стопе учешћа; смањење трговинских баријера ради подстицања извоза; повећање инвестиција у истраживање и развој; промовисање инвестиција у зелене технологије, што ће имати повољан утицај на ТФП, повећање физичког капитала и веће запошљавање; заговарање владавине права и смањење државног учешћа у економији. Само на тај начин ће отпорност на шокове бити ојачана, а одржив раст промовисан у наредној деценији.

2. ОМОГУЋАВАЊЕ СТРАТЕШКЕ ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ У СВЕТУ СА ОСВРТОМ НА ЗАПАДНИ БАЛКАН И СРБИЈУ – КЉУЧНИ ПОДАЦИ И САЗНАЊА

УВОД

Струја служи као покретачка снага за брз економски развој земље. Приступ изворима енергије и обезбеђивање енергетске стабилности неопходни су за благостање становништва. Сигурност снабдевања електричном енергијом представља упоришну тачку једног друштва, јер обезбеђује континуитет функционисања друштва кроз неометани развој дигиталне економије.

Да би се обезбедио овај витални ресурс, неопходно је непрестано пратити како се задовољавају растуће енергетске потребе и, у складу са тим, стратешки одредити изворе енергије који ће имати најмање еколошке последице. У суштини, питање како ће свет решити будућу потрошњу енергије и њених еколошких последица захтева сталну пажњу и акцију свих заинтересованих учесника у овом процесу.

Након незапамћеног смањења потражње за енергијом изазваног пандемијом 2020. године, потрошња енергије снажно се опоравила 2021. године. Овај опоравак резултирао је знатним дисбалансима на тржиштима енергије, покрећући нагло растуће цене енергије, као и знатан раст емисија гасова са ефектом стаклене баште (енг. *Greenhouse gas emissions – GHG*). Ситуацију је додатно погоршао сукоб у Украјини, будући да су енергетска тржишта већ била под притиском када је Русија започела рат у Украјини.

Таласи шока изазваног ратом осетили су се широм повезаних тржишта енергије, што је довело до глобалне енергетске кризе са озбиљним економским последицама. Прво, нагли раст цена енергије доводи у опасност економски раст многих региона и повећава трошкове живота. Напредак у приступу енергији је успорен, а земље се суочавају са изненадним ризицима енергетске сигурности. Потрошња фосилних горива такође је знатно порасла, доводећи до највиших нивоа емисија у историји.

Све то захтева да земље прегледају своје изборе опоравка у кратком и средњем року, као и стратегије за омогућавање њихове енергетске сигурности у дугорочној перспективи⁴. Постизање стратегијске енергетске сигурности од суштинског је значаја за глобалну стабилност и развој. Међутим, то није решење које одговара свима. Различите светске регије суочавају се са јединственим изазовима и приликама које захтевају прилагођене приступе и политике.

---

⁴ Према Међународној агенцији за енергију (IEA 2019), сигурност се може дефинисати као способност нације или региона да поуздано и по разумним трошковима обезбеде приступ довољним залихама енергије како би задовољили своје потребе по прихватљивој цени. Енергетска сигурност: Обезбеђивање непрекидне доступности извора енергије по приступачној цени. <https://www.iea.org/areas-of-work/ensuring-energy-security>

У наставку овог рада, истражиће се ситуација у погледу енергетске сигурности у свакој регији, уз преглед стратегија за омогућавање енергетске сигурности за сваку регију. Кад је реч о већини земаља у свету, развој енергетског сектора једно је од најкритичнијих питања у региону Западног Балкана. Стога ће рад обухватити питања у вези са енергетском сигурношћу у земљама Западног Балкана. Структура енергетског сектора и његове посебности биће објашњене с обзиром на главне изазове присутне на путу ка енергетској транзицији.

ЕНЕРГЕТСКА СИГУРНОСТ У СВЕТУ

Енергетска сигурност је кључни глобални императив, тесно повезан са економском стабилношћу, националном безбедношћу и одрживошћу животне средине.

Доступност, приступачност и поузданост извора енергије су основни за функционисање савремених друштава. Енергетска сигурност обезбеђује да нације могу доследно задовољавати своје енергетске потребе, без прекида и по разумним трошковима. Постизање стратегијске енергетске сигурности од суштинског је значаја за глобалну стабилност и развој. Међутим, то није решење које одговара свима. Различите светске регије суочавају се са јединственим изазовима и приликама које захтевају прилагођене приступе и политике.

Пре него што детаљније истражимо стратегије специфичне за поједине регионе, кључно је разумети ситуацију са енергетском сигурношћу у свакој светској регији. Важно је напоменути да постоји разноликост фактора који утичу на енергетску сигурност глобално, али са различитим магнитудама – такви фактори укључују доступност и разноврсност енергетских ресурса, геополитичка разматрања, економске факторе и еколошка питања.

С обзиром на разнолики глобални енергетски пејзаж, са регионима које карактеришу различити нивои енергетске сигурности, разумно је проучити сваки регион појединачно.

Енергетска сигурност у Северној Америци: Северна Америка ужива релативно висок ниво енергетске сигурности захваљујући обилним домаћим енергетским ресурсима и добро развијеној инфраструктури. Кључни аспекти њене енергетске сигурности су:

1. **Енергетски ресурси:** Северна Америка поседује значајне резерве енергије, укључујући обимне резерве шкриљца гаса и нафте. Према информацијама Америчке агенције за информисање о енергији (ЕИА), 2020. године Сједињене Америчке Државе произвеле су преко 12,2 милиона барела сирове нафте дневно, чиме су постале водећи светски произвођач нафте. Регион такође има значајне резерве угља и растући сектор обновљиве енергије.
2. **Инфраструктура:** Сједињене Америчке Државе и Канада имају обимне мреже енергетске инфраструктуре, укључујући ценоводе, рафинерије и постројења за производњу електричне енергије. Северноамеричка енергетска мрежа је густо повезана и обезбеђује поуздано електроенергетско снабдевање широм континента.
3. **Разноврсност облика енергије:** Иако фосилна горива доминирају у енергетском миксу, постоји нагласак на диверзификацији. Према ЕИА, у 2020. години, обновљиви извори енергије чинили су око 12% укупне потрошње енергије у Сједињеним Америчким Државама.
4. **Одрживост животне средине:** Сједињене Америчке Државе и Канада су посвећене смањењу емисија угљеника. САД су доживеле приметан заокрет ка природном гасу и обновљивим изворима енергије, што је допринело смањењу емисија гасова (ЕИА 2021). [2]

Енергетска сигурност у Европи: Европа се суочава са специфичним изазовима енергетске сигурности, с обзиром на високу потрошњу енергије, зависност од увоза, скокове цена и геополитичка дешавања. Наиме, енергетска криза 2022. године, покренута ратом између Русије и Украјине, поставила је Европску унију пред питања везана за енергетску сигурност и доступност по прихватљивим трошковима. Као резултат различитих мера спроведених 2022. године, ЕУ је досад успешно избегавала несташице енергије. Међутим, препознато је да ЕУ сада мора озбиљније да се припреми за предстојећу зиму, будући да гарантовање адекватног нивоа складиштења гаса може постати изазовније (ЕП, 2023). [3]

1. **Увоз енергије:** Знатан део енергетских потреба Европе задовољава се увозом, посебно природног гаса. Русија је највећи снабдевач Европе природним гасом, а дистрибутивне мреже су усмерене ка руском извору. У 2020. години, више од 40% укупног увоза природног гаса долазило је из Русије (ММФ 2022) [4]. У 2021. години, снабдевање гасом постепено је смањивано и преусмеравано како би се избегао пролазак кроз Украјину и Пољску. Како је конфликт

ескалирао, снабдевање Европе гасом нагло је опало, а финансијске санкције су примењене сходно томе. Године 2022, 26. септембра, Северни Ток 1, највећи гасовод по обиму испорученог гаса, саботиран је у Балтичком мору. Ово је означило нагли губитак снабдевања за Европу. Тренутно, Европска унија (ЕУ) и даље добија гас путем гасовода Турски ток и Дружба, заједно са увозом укапљеног природног гаса (ЛНГ) из Русије. Најновији доступни подаци указују да је током трећег квартала 2022. године ЕУ добила само 13% угља, 18% гаса и 14% нафте из Русије (ЕП, 2023). [3]

2. **Транзиција ка обновљивој енергији:** Европа агресивно спроводи усвајање обновљиве енергије. У мају 2022. године, Европска комисија је објавила план REPowerEU, који је формулисан ради постизања неколико кључних циљева. Они укључују диверзификацију извора енергије, смањење потрошње енергије, побољшање енергетске ефикасности и промовисање проширења обновљивих извора енергије. Европска унија намерава да достигне 32% потрошње обновљиве енергије до 2030. године, са дугорочним циљем постизања неутралности у емисији угљеника до 2050. године. (IRENA) [6] Такође, план REPowerEU обухватио је свеобухватну стратегију за соларну енергију, постављајући амбициозне циљеве за проширење капацитета соларних фотонапонских ћелија. План је подразумевао инсталацију преко 320 GW (гигавата) нових капацитета соларних фотонапонских ћелија до 2025. године, уз циљ од скоро 600 GW до 2030. године. Ове иницијативе су затим допуњене Уредбом Савета (ЕУ) 2022/2577, која успоставља оквир намењен убрзању имплементације извора обновљиве енергије. Један од кључних циљева ове регулативе је поједностављење поступака добијања дозвола за пројекте обновљиве енергије, са посебним фокусом на соларним инсталацијама, топлотним пумпама и иницијативама које укључују ревитализацију постојећих постројења за обновљиву енергију. (ЕП, 2023). [3]
3. **(Међу)Повезаност:** Напори за унапређење енергетске повезаности међу чланицама ЕУ и суседним земљама су свеprisутни. Пакет чисте енергије, усвојен 2019. као Четврти енергетски пакет, поставио је амбициозан, мада необавезујући циљ постизања прекограничних повезаности од барем 10 одсто инсталисаног капацитета производње електричне енергије сваке чланице до 2020. године, ради достизања 15% до 2030⁵. Међутим, изградња додатних прекограничних електричних интерконектора остала је углавном неостварена, при чему је само 17 од 28 чланица постигло циљ од 10% до 2020. године (Pere Maria, J., 2022). [7]. Поред тога, пројекти попут Јужног гасовода и Балтичке конекције⁶ усмерени су ка диверзификацији извора енергије и смањењу зависности од руског гаса.
4. **Енергетска ефикасност:** Европа је посвећена побољшању енергетске ефикасности. Према Еуростату, енергетска интензивност ЕУ (енергија коришћена по јединици БДП-а) смањена је за 36% између 2000. и 2019. године, што указује на побољшану енергетску ефикасност [8].

У својој резолуцији од октобра 2022. године⁷, која се односи на „Одговор ЕУ на пораст цена енергије у Европи“, Европски парламент је истакао главну улогу коју играју инвестиције у обновљиву енергију, енергетску ефикасност и основну инфраструктуру. То укључује специфичне, јасно дефинисане прекограничне пројекте који се финансирају преко иницијатива попут Next Generation EU и REPowerEU. Ове инвестиције се сматрају виталним корацима ка постизању енергетске суверености ЕУ, подстицању стратешке аутономије и јачању енергетске сигурности.

Енергетска сигурност у југоисточној Азији. На ситуацију у погледу енергетске сигурности југоисточне Азије утиче разноврстан енергетски пејзаж и брз економски раст током последње две деценије, иако су трендови поремећени услед избијања пандемије коронавируса. Економски раст пратио је значајне промене у друштвима широм региона, посебно услед урбанизације и моторизације, које су снажно утицале на обрасце коришћења енергије.

1. **Разноврсност енергије:** Југоисточна Азија може да се поноси разноврсним изворима енергије. Југоисточна Азија има велики потенцијал за обновљиву енергију, али (искључујући традиционалну употребу чврстих биомаса) тренутно задовољава само око 15% енергетских потреба региона. Производња хидроелектричне енергије се четвороструко повећала од 2000. године, а савремена употреба биоенергије у грејању и транспорту такође је брзо расла. Југоисточна Азија обилује сировинама потребним за производњу чисте енергије, укључујући боксит, никл, олово и неке ретке елементе, који се могу наћи на различитим местима у региону, посебно у Индонезији, Мјанмару,

⁵ European Commission (2019): Clean Energy for All Europeans, https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans-package_en

⁶ Балтички конектор је први гасни интерконектор између Финске и Естоније, који има за циљ да оконча тзв. гасну изолацију Финске, повезујући је са остатком Европе.

⁷ European Parliament resolution of 5 October 2022 on the EU's response to the increase in energy prices in Europe (2022/2830(RSP)). Downloaded from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0347_EN.html

Филипинима и Тајланду. Поред тога, Малезија и Вијетнам су међу највећим произвођачима соларних модула на свету. Међутим, истовремено, многе азијске земље имају плитка финансијска тржишта, а домаће банке имају ограничено искуство у финансирању пројеката у области чистих енергетских ресурса. Дугорочније и повољније задуживање често није доступно, а отежан приступ међународном приватном капиталу може да угрози инвестиције у области енергетске транзиције.

2. **Брз раст потражње:** Потрошња енергије у Азији брзо расте. Према Статистичком прегледу светске енергетике за 2021. годину, Азија и Пацифик чинили су 42,2% глобалне потрошње енергије у 2020. години, при чему је Кина била главни покретач.
3. **Геополитичке тензије:** Геополитичке тензије, попут територијалних спорова у Јужном кинеском мору, могу утицати на енергетску сигурност. Ови спорови могу нарушити енергетске трговинске путеве и приступ ресурсима. Такође, недавни пораст цена, додатно наглашен инвазијом на Украјину, може имати дугорочне последице на улогу природног гаса у региону, мењајући перцепције о доступности и политичке ставове према инвестицијама у инфраструктуру за увоз гаса.
4. **Енергетска ефикасност:** Многе азијске земље фокусиране су на мере енергетске ефикасности како би избалансирале растућу потражњу. На пример, постоје бројне иницијативе које подржавају енергетску транзицију. Међу њима је иницијатива на националном нивоу у Индонезији, како би се мобилисала финансијска средства за чисту енергију у партнерству са Привредном комором земље (KADIN), потом, подршка развоју и спровођењу Националне енергетске политике Малезије путем низа округлих столова одржаних са владом и приватним сектором енергетских компанија; као и оснивање заједнице ASEAN Energy Leaders for Just Energy Transition community. Ова последња има за циљ јачање међурегионалне и међународне сарадње, како би се убрзала праведна и одговорна енергетска транзиција. [9]

Енергетска сигурност на Блиском истоку. Упркос огромним ресурсима фосилних горива, Блиски исток је подложен негативним утицајима услед пада цена нафте и гаса, што штети буџету ових земаља. Да би се решила актуелна енергетска криза и ојачала енергетска сигурност, владе на Блиском истоку су током година успоставиле похвалне пројекте обновљиве енергије. Међутим, постоји још увек знатан јаз између потенцијала обновљиве енергије и производње која се може искористити због растуће потражње и раста становништва.

1. **Обиље ресурса:** Блиски исток поседује око 48% светских доказаних резерви нафте и 38% глобалних резерви природног гаса, према ЕИА. Више од 70% глобалних доказаних резерви било је у земљама чланицама ОПЕК-а. [10]
2. **Геополитичка нестабилност:** Политичка нестабилност и сукоби у региону константна су претња енергетској сигурности. Догађаји попут Арапског пролећа и сукоба у Сирији и Јемену пореметили су производњу и извоз нафте, док су коронавирус и рат између Русије и Украјине продубили волатилност на тржишту енергије. Из перспективе инвеститора, политичке прилике и трговина на Блиском истоку делују као главна препрека или можда корен вероватног тржишног ризика.
3. **Економска диверзификација:** Многе земље Блиског истока теже економској диверзификацији како би се смањила зависност од нафте. На пример, Визија 2030. Саудијске Арабије има за циљ трансформацију економије засновану на развоју сектора који нису везани за нафту. До 2030. године, Саудијска Арабија планира да генерише 50% своје електричне енергије из обновљивих извора, а другу половину из гаса.
4. **Обновљива енергија:** Блиски исток све више улаже у обновљиву енергију. ACWA Power (инвеститор и оператор електричних централа и постројења за десалинизацију воде у Саудијској Арабији) покренуо је NEOM пројекат зелене електране на водоник у Саудијској Арабији како би развио постројење за производњу зеленог водоника, које би се напајало соларном енергијом и енергијом ветра. Добијени зелени водоник ће се претворити у течни амонијак и затим транспортовати у Азију, углавном у Јужну Кореју и Јапан.

Енергетска сигурност у Африци. Африка се суочава са јединственим изазовима енергетске сигурности. Парадокс је тај што је Африка одговорна за свега 4% светске емисије гаса, а истовремено трпи један од највећих утицаја климатских промена (Reuters 2023). Пре свега, континент је богат ресурсима потребним за прелазак на зелену енергију и има обиље соларне енергије, али многе афричке земље такође носе тешко бреме високих дугова.

1. **Пристап енергији:** Знатан део афричке популације нема пристап електричној енергији. Инвазија Русије на Украјину довела је до наглог раста цена хране, енергије и других добара, повећавајући притисак на афричке економије, које су већ погођене пандемијом коронавируса. Преклапајуће кризе утичу на многе делове афричких енергетских система, укључујући преокретање позитивних трендова побољшања приступа модерној енергији, при чему 600 милиона људи, или 43% укупног становништва у Африци, нема пристап електричној енергији, већина њих у супсахарској Африци. Такође, постоје све дубље финансијске тешкоће јавних предузећа, чиме се повећава ризик од прекида и ограничења у снабдевању енергијом и храном. Ови проблеми доприносе оштрој ескалацији екстремног сиромаштва у супсахарској Африци.
2. **Потенцијал ресурса:** Африка је континент богат земљом, водом и енергетским ресурсима, са младим и брзорастућим становништвом. Будући да је најмлађи континент на свету, очекује се да ће до 2050. године нарасти на готово 2,5 милијарди људи, од чега ће 80% бити у супсахарској Африци (УНПД, 2019). Такође, Африка поседује обиље обновљивих извора енергије, укључујући соларну енергију, енергију ветра и хидроенергију. Откључавање овог потенцијала кључно је за енергетску сигурност и економски развој. На пример, према Извештају ИЕА о енергији у Африци за 2022. годину, Африка има 60% најбољих соларних ресурса на свету, а ипак само 1% инсталираних капацитета соларних фотонапонских ћелија. Осим тога, Африка располаже огромним резервама минерала који су кључни за различите технологије чисте енергије. Наиме, Африка има преко 40% глобалних резерви кобалта, мангана и платине – кључних минерала за батерије и технологије водоника (IEA Africa Energy Outlook 2022).
3. **Мањак инфраструктуре:** Недостатак адекватне инфраструктуре, попут преносних линија и постројења за складиштење енергије, омета дистрибуцију и поузданост енергетске мреже. У последњих неколико година, инфраструктура за пренос и дистрибуцију много мање је била у фокусу од производних капацитета. Ипак, оба су неопходна за постизање Циља одрживог развоја 7 и зелене индустријализације у Африци (RES4Africa 2023). [11]
4. **Регионална сарадња:** Регионална сарадња кључна је за развој енергетске инфраструктуре и ефикасно дељење енергетских ресурса међу земљама. Иницијативе попут Програма Афричке уније за инфраструктурни развој Африке (PIDA) имају за циљ промовисање регионалне енергетске интеграције, фокусирајући се претежно на велике хидроелектране и повезивање енергетских базена како би се задовољила предвиђена повећана потражња. Регионалне нафтне и гасоводне мреже такође су укључене.

ЕНЕРГЕТСКА СИГУРНОСТ НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СРБИЈУ

Структура енергетског сектора и његова зависност од угља. На Западном Балкану, посебно у Србији и Босни и Херцеговини, енергетски сектор углавном остаје под контролом државних предузећа. Ова доминација најизраженија је у секторима електричне енергије и природног гаса, док је сектор нафте прошао кроз снажну приватизацију. Међу три водеће енергетске компаније у региону, рангиране по приходу и тржишној капитализацији, две послују под јавним власништвом – Електропривреда Србије (ЕПС) и ЈП Србијагас – док је једна, Нафтна индустрија Србије (НИС), у приватном власништву, будући да је продата руској компанији ГазпромНефт 2008. године.

Државна предузећа на Западном Балкану обављају кључне друштвене и политичке функције. Она функционишу као инструменти за обезбеђивање приступачне енергије за потрошаче путем различитих механизма као што су субвенције за енергију и крстареће финансирање. Истовремено, она служе као извори коруптивних активности (тзв. тражење ренте / rent seeking).

У склопу придруживања Енергетској заједници, све земље Западног Балкана су се обавезале на усклађивање са законодавством ЕУ, посебно у погледу либерализације својих енергетских тржишта. То подразумева раздвајање вертикално интегрисаних националних електропривреда и гасних компанија у одвојена предузећа која се фокусирају на производњу и дистрибуцију/снабдевање. Ова структурална реформа, заједно с другим променама, попут успостављања независних регулаторних тела и берзи енергетских тржишта, има за циљ привлачење страних директних инвестиција (енг. Foreign Direct Investments – FDI) у енергетски сектор. Такође, тежи се промовисању здраве конкуренције међу трговцима енергијом, оснаживању предузећа и домаћинстава да бирају између више понуђача енергије и, током времена, смањењу цена енергије. Међутим, у погледу усклађености са законодавством ЕУ, Србија још увек није потпуно раздвојила ЕПС како би успоставила потпуно аутономног Оператора преносног система (ТСО), специфично Електромереже

Србије (ЕМС). Додатно, надлежност над енергетским сектором није у потпуности пренета са Министарства енергетике на посебно регулаторно тело (Енергетска заједница 2022). [12]

Енергетски пејзаж Западног Балкана снажно је усмерен ка угљу, при чему је обновљива енергија углавном заступљена у форми хидроелектрана. Све земље WB6 углавном се ослањају на домаћи угаљ као значајан део њихове укупне енергетске понуде, осим Албаније, која се ослања претежно на хидроенергију. У овој групи земаља, угаљ је допринео са више од 60% бруто произведене електричне енергије у 2020. години (Евростат, 2022).

Такође, подаци Енергетске заједнице за 2020. годину истичу значај угља у производњи електричне енергије за неколико земаља WB6 (Енергетска заједница 2022). Србија, Босна и Херцеговина и Косово* рангирају се међу десет највећих земаља на свету по уделу угља у производњи електричне енергије, са процентима од 94,9%, 70% и 67,7%, редом. Насупрот томе, Северна Македонија и Црна Гора одржавају релативно балансиране енергетске миксеве, с уделом угља од 51% и 46%, редом (табела 1).

Табела 1. Термоелектране (ТЕ) на угаљ у WB6

Земља	Број ТППс	Величина инсталисаног капацитета (гигавати)	Удео у производњи електричне енергије, %
Албанија	-	-	-
Босна и Херцеговина	5	2,0	67,7
Косово*	2	1,2	94,9
Црна Гора	1	0,2	41,0
Северна Македонија	2	0,8	51,0
Србија	8	4,3	70,0

Извор: Енергетска заједница.

* Овај назив је без прејудуцирања статуса и у складу је са Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244 и мишљењем Међународног суда правде о декларацији о независности Косова.

С друге стране, већина нафте и природног гаса испоручених региону долази из спољних извора. Практично нема локалне производње нафте, а количине екстрахованог природног гаса су минималне. На пример, 2019. године домаћа екстракција природног гаса у Србији износила је само 0,438 милијарди кубних метара, што је чинило нешто више од петине њеног годишњег захтева (подаци Енергетске заједнице). [13]

Енергетски изазови за WB6 у вези са тренутном геополитичком кризом

Вишеслојна криза 2021–2022. године узроковала је недостатак домаћег енергетског снабдевања земаља WB6 у задовољењу потреба. То је било посебно очигледно током хладних зимских месеци, од новембра до децембра прошле године. Субвенционисане малопродајне цене енергије, ниже од veleпродајних цена на тржишту, и ограничена доступност система даљинског грејања ван већих урбаних подручја доприносе повећаној потрошњи електричне енергије у домаћинствима. Међутим, термоелектране на угаљ се суочавају са проблемом застареле технологије и проблемима у експлоатацији угља. Осим тога, у земљама које се снажно ослањају на хидроелектрану, попут Албаније, смањење нивоа воде у бранама током лета представља велике изазове. Да би се премостили ови јазови у снабдевању, електрична енергија се мора увозити, било из суседних земаља или унутар региона.

Насупрот томе, током повољнијих услова, земље попут Србије и Босне често генеришу вишак електричне енергије, који извозе у суседне земље. Конкурентност електричне енергије произведене из угља у тим земљама произлази из њиховог недостатка опорезивања емисије угљеника, за разлику од ЕУ.

Разлика између потражње и понуде посебно се очитовала од краја 2021. и током 2022. године, што је резултирало падом малопродајних цена електричне енергије на ниво десет пута нижи од рекордних veleпродајних цена, које су биле под

утицајем цена природног гаса у Европи. У децембру 2021. године, инцидент на ТЕНТ ТПП у Београду, изазван лошим квалитетом лигнита због недостатка инвестиција и неадекватног управљања копом, натерао је ЕПС да увезе невиђене количине угља. [14]

Вредно је напоменути да су ови изазови постојали пре избијања сукоба у Украјини у фебруару 2022. године, што је додатно погоршало цене енергије широм Европе и повећало осећај несигурности на Западном Балкану.

Обновљиви извори енергије. Прелазак са угља на обновљиве изворе део је приближавања ЕУ у WB6. У октобру 2020. године, лидери из региона усвојили су Софијску декларацију о Зеленој агенди за Западни Балкан. Поред тога, Западни Балкан биће подложен такозваном Механизму за прилагођавање граница угљеничког оптерећења (CBAM), који ће ступити на снагу 2026. године. Такође, у априлу 2021. године, Србија је усвојила нови закон о обновљивим изворима енергије који преправља државну помоћ и ограничава опсег тарифа за подршку.

Страни утицај у сектору енергије. Ослањање Западног Балкана на руски гас изазвало је забринутост како ЕУ, тако и Сједињених Америчких Држава. Сједињене Америчке Државе подржавају изградњу плутајуће јединице за складиштење и регасификацију укапљеног природног гаса (ЛНГ) на североистоку Грчке, која ће постати оперативна крајем 2023. или непосредно након тога. Када Србија заврши интерконектор са Бугарском од 1,8 милијарди кубних метара годишње, Пројекат од заједничког интереса (PCI) подржан од стране ЕУ, може примити гас из овог постројења.

У првој деценији 21. века, Кина је успоставила присуство у енергетском сектору Западног Балкана посредством Иницијативе појаса и пута (BRI). Кинески меки кредити усмерени су ка модернизацији и проширењу термоелектрана на угљал попут Костолца у Србији и неких других у Босни. Типично, ови пројекти су извођени од стране кинеских извођача, с ограниченим економским користима за земље домаћине.

Следеће иницијативе треба да утабају пут за енергетску транзицију у WB6, уз осврт на Србију

С циљем постизања енергетске транзиције, Србија већ активно учествује у иницијативама ЕУ у вези са овим подручјем. Све ове иницијативе произлазе из Софијске декларације о Зеленој агенди, у којој је свих шест економија Западног Балкана заједно преузело обавезу према амбициозним циљевима заштите животне средине и климе, структурираним око пет основних стубова: клима, енергија и мобилност; циркуларна економија; деполуција; одржива пољопривреда и производња хране; и биодиверзитет. У складу са Париским споразумом, земље Западног Балкана су се обавезале да до 2050. године постигну климатску неутралност, с циљем смањења емисија гасова стаклене баште за 55% до 2030. године. Као резултат тога, ове владе су се обавезале да ће унапредити транзицију ка чистој енергији [14].

Важно је напоменути да је регионална сарадња између неких земаља WB6 појачана као одговор на актуелну енергетску кризу. Србија, Албанија и Северна Македонија, као учеснице иницијативе Отворени Балкан (енг. Open Balkan)⁸, формирале су радну групу посвећену решавању енергетске кризе. У оквиру овога, активно развијају заједничке стратешке пројекте, који укључују развој гасних повезивања међу њиховим економијама [14].

Поменуте ЕУ иницијативе су следеће:

Иницијатива за регионе у транзицији у вези са угљем на Западном Балкану и Украјином, која је покренута у децембру 2020. године, како би се подржали земље и региони у преласку са угља ка неутралној емисији угљеника, уз обезбеђивање правичног преласка.

Иницијатива пружа подршку регионима са угљеничним ресурсима у земљама суседима ЕУ, као што су Босна и Херцеговина, Косово*, Црна Гора, Северна Македонија, Србија и Украјина.

Иницијатива такође има за циљ да помогне регионима са угљеничним ресурсима да приступе финансирању пројеката или програма транзиције, базираним на различитим изворима доступним од Европске комисије, Светске банке, Европске банке за обнову и развој и Европске инвестиционе банке. [15]

⁸ Иницијатива Отворени Балкан је економска и политичка унија коју су формирале Албанија, Северна Македонија и Србија са циљем да подстакну већумеђурегионалну сарадњу и интеграцију на Западном Балкану.

Иницијатива за гас југоисточне Европе (енг. The South-East European Gas [SEEGAS] Initiative), која је покренута од стране Секретаријата Енергетске заједнице у децембру 2020. године, као одговор на све веће занимање заинтересованих страна за успостављање организованих берзи гаса и побољшање прекограничне трговине.

Иницијатива има за циљ јачање сарадње између берзи гаса и оператора преносног система у централној, јужној и источној Европи. Циљеви су да се омогући отварање тржишта, пружи боље услуге трговцима и обезбеде користи крајњим потрошачима путем повећане конкуренције у трговини гасом.

Пуштање у рад ЛНГ терминала на острву Крк у Омишљу ставило је Хрватску у центар новог хаба за снабдевање југоисточне Европе, доносећи диверзификацију не само за своје тржиште већ и за регион. Терминал, користећи сопствену плутајућу јединицу за складиштење и регасификацију (FSRU), недавно је проширен за 0,3 милијарде кубних метара годишње, али пројекти проширења гасовода који повезују са Словенијом, Мађарском и Балканом преко Србије могли би помоћи даљем повећању капацитета. [16]

ЗАКЉУЧАК

Стратешка енергетска сигурност је глобални императив који се мора решавати путем стратегија специфичних за одређене регионе. Северна Америка, Европа, Азија, Блиски исток и Африка суочавају се са јединственим изазовима и могућностима на путу ка енергетској сигурности. Разноврсност извора енергије, јачање инфраструктуре, унапређење сарадње и усвајање обновљиве енергије заједничке су теме у тим стратегијама.

Постизање стратешке енергетске сигурности има далекосежне импликације за глобалну стабилност и одрживост. Док свет пролази кроз комплексне геополитичке, економске и еколошке изазове, императив је да нације и региони сарађују и иновирају у својем стремљењу ка енергетској сигурности. Разноликост енергетских извора и прелазак на чисту енергију су императиви.

У случају Западног Балкана (WB6), горе наведени прелаз зависи од неопходних институционалних и регулаторних реформи које треба да олакшају инвестиције и диверзификацију извора енергије. То укључује јачање капацитета обновљивих извора енергије, омогућавајући им да конкуришу електричној енергији произведеној из угља од стране већ етаблираних компанија. Ове реформе су кључне за усмеравање Западног Балкана ка сигурнијој, одрживој и разноврсној енергетској будућности, истовремено умањујући утицај страних актера у енергетском пејзажу региона.

ПРЕПОРУКЕ УЗ ОСВРТ НА СРБИЈУ

С обзиром на све наведено, Србија мора дати приоритет мерама за унапређење стабилности и сигурности снабдевања енергијом, посебно путем постепеног смањења употребе угља у својим енергетским портфолијима. То је од изузетне важности, поготово с обзиром на имплементацију Механизма за прилагођавање граница угљеничног отпора (CBAM)⁹ од стране ЕУ, што би могло учинити енергетски интензивне индустрије у региону мање конкурентним.

У наставку су кључне стратегије које треба размотрити:

Модернизација инфраструктуре: Потребна је знатна инвестиција како би се решила застарела енергетска инфраструктура фокусирањем на смањење губитака у дистрибуцији електричне енергије, што је предуслов за побољшање ефикасности и поузданости у снабдевању енергијом.

Унапређење енергетске ефикасности: Следећа важна стратегија која се мора размотрити јесте унапређење енергетске ефикасности, кључно за смањење домаће потрошње енергије. Кампање за подизање свести праћене циљаним саветодавним услугама које пружају релевантне јавне агенције или пословна удружења неопходне су како би се приватни сектор ефикасније укључио у прилагођавање својих пракси у преласку на чисту енергију. Такође, проширење доступности и покривености финансирања енергетске ефикасности, укључујући опције попут повољних кредита везаних за критеријуме енергетске ефикасности и финансијских подстицаја, требало би да убрзају увођење мера штедње енергије у друштву.

---

⁹ Механизам за прилагођавање граница у погледу угљеника (CBAM) јесте тарифа на угљеник за увоз одређених добара чија је производња угљенично интензивна и под највећим ризиком од цурења угљеника: цемент, гвожђе и челик, алуминијум, ђубрива, електрична енергија и водоник, а који се увозе у Европску унију. Он је законски прописан као део Европског зеленог плана и ступиће на снагу у потпуности 2026. године. До тада, овај механизам биће у фази прелазног периода од 1. октобра 2023. године.

Елиминација субвенција за фосилна горива: Императив је постепено укидање субвенција за фосилна горива и увођење механизма за прецизно одређивање цена угљеничких емисија, као што су шеме трговине емисијама (ETS), смањење подршке фосилним горивима (FFS) и порези на угљеник. Ово је кључно како расту притисци климе на енергетска тржишта, а субвенције за обновљиве изворе енергије постају све важније.

Проширење обновљивих извора енергије: Србија треба знатно да повећа инвестиције у обновљиве изворе енергије, посебно у соларне и ветроелектране, преласком са тарифа за подстицање на тарифе са премијама или схеме подршке уговорима на основу разлика¹⁰. На тај начин, Србија ће побољшати поверење инвеститора и ускладити тржиште са конкурентском динамиком и одрживошћу.

Следећа битна стратегија за разматрање јесте **Подршка рањивим популацијама (енг. Vulnerable Population Support)**: током програма енергетске транзиције, Влада Србије мора бити свесна свог утицаја на рањиве потрошаче; истовремено је кључно успоставити програме помоћи за заштиту оних који су изложени енергетском сиромаштву. Тек тада ће Србија постићи одрживу енергетску транзицију.

Регионална интеграција је основа за ублажавање флукуација цена и унапређење енергетске сигурности. Стога би Србија требало да као приоритет постави регионалну интеграцију и сарадњу. То је већ покренуто путем иницијативе „Опен Балкан“, која би требало да отвори пут за интегрисано регионално тржиште енергије са крајњим циљем олакшавања интеграције WB6 у унутрашње енергетско тржиште ЕУ.

КЉУЧНИ ЗВАНИЧНИ ПОДАЦИ О ЕНЕРГЕТСКОЈ СИГУРНОСТИ У СВЕТУ

Развој енергетике. Према подацима Енергетског института, 2022. године дошло је до повећања од 1% у укупној потрошњи примарне енергије, чиме је достигнут ниво од отприлике 3% изнад претпандемијског нивоа из 2019. године.

Удео обновљивих извора енергије (искључујући хидроелектране) у потрошњи примарне енергије достигао је 7,5% у 2022. години, што представља повећање од готово 1% у односу на претходну годину, док је потрошња фосилних горива као проценат примарне енергије остала стабилна на 82%.

Нафта. Када је реч о сировој нафти, забележена су повећања цена на светском тржишту. Наиме, просечна цена Брент сирове нафте износила је 101 долар по барелу у 2022. години, што је највиши ниво од 2013. године. Истовремено, потрошња нафте наставила је да расте, повећавајући се за 2,9 милиона барела дневно (б/д), на 97,3 милиона барела дневно (б/д) у 2021. години, док је потрошња остала 0,7% испод нивоа из 2019. године (Енергетски институт 2023).

Природни гас. У Европи и Азији, цене природног гаса досегле су рекордне нивое у 2022. години, готово троструко повећавајући се у Европи, док су се удвостручиле на азијском тржишту спот курса за течни природни гас (ЛНГ). С друге стране, глобална потражња за природним гасом смањена је за 3% у 2022. години. Његов удео у примарној енергији у 2022. години незнатно се смањило на 24% (са 25% у 2021. години).

Кад је реч о глобалној производњи гаса, она је остала релативно константна у 2022. години, у поређењу са 2021. годином. Међутим, укупна нето трговина природним гасом пала је око 15% широм света у 2022. години (78 милијарди кубних метара). Увоз гаса путем гасовода у Европу смањен је за 35% (82 милијарде кубних метара), што се готово у потпуности приписује снабдевању из Русије. Укупан извоз гаса из Русије опао је за 38%. С друге стране, Блиски исток повећао је свој извоз гаса путем гасовода за 12%. Кина је повећала увоз гаса путем гасовода за 5 милијарди кубних метара (Енергетски институт 2023).

---

¹⁰ По схеми тарифе за подстицање (енг. Feed-in-tariffs - FIT), сваки киловат-сат убачен у мрежу од стране регистроване електране (нпр. соларни панели на крову, итд.) добиће одређену цену за ту електричну енергију. Произвођачу ће бити понуђени дугорочни уговори како би производио електричну енергију из обновљивих извора енергије (ОИЕ) по одређеној цени, која је изнад тржишне цене – ово пружа сигурност цена и дугорочне уговоре који, заузврат, помажу финансирање инвестиција у обновљиву енергију. Типично, тарифе за подстицање додељују различите цене различитим изворима обновљиве енергије како би се подстакло развој једне технологије у односу на другу. По схеми премије за подстицање (енг. Feed-in-premium – FIP), електрична енергија из обновљивих извора енергије (ОИЕ) обично се продаје на тржишту електричне енергије, а произвођачи из обновљивих извора енергије добијају премију изнад тржишне цене своје производње електричне енергије.

Угаљ. Према подацима Енергетског института, цене угаља су достигле рекордне нивое у 2022. години, при чему су европске цене просечно износиле 294 долара по тони, а јапанска ЦИФ спот цена просечно 225 долара по тони (повећања од 145% и 45% у односу на 2021. годину, редом).

Када говоримо о потрошњи угаља, она је наставила да расте, повећавајући се за 0,6% у 2021. години на 161 ЕЈ; највиши ниво потрошње угаља од 2014. године. Раст потражње углавном је покренут од стране Кине (1%) и Индије (4%).

Потрошња угаља у Северној Америци и Европи смањена је за 6,8%, односно 3,1%. У исто време, глобална производња угаља повећала се за више од 7% у поређењу са 2021. годином, достижући рекордних 175 ЕЈ, док су Кина, Индија и Индонезија чиниле преко 95% повећања глобалне производње.

Обновљиви извори. Када је реч о обновљивој енергији (искључујући хидро), она је порасла за 14% у 2022. години, достигавши 40,9 ЕЈ. Наиме, капацитет соларних електрана и ветроелектрана наставио је брзо да расте у 2022. години, док је највећи део раста капацитета соларних електрана и ветроелектрана био у Кини, која је чинила око 37% и 41% глобалног повећања капацитета, редом (Енергетски институт 2023).

Електрична енергија. Према подацима Енергетског института, глобална производња електричне енергије повећала се за 2,3% у 2022. години. Соларна и ветроелектрична енергија достигле су рекордних 12% удела у производњи електричне енергије, при чему је соларна енергија забележила раст од 25%, а ветроенергија 13,5% у производњи. Међутим, угаљ је остао доминантно гориво за производњу електричне енергије у 2022. години, са стабилним уделом од око 35,4%, што је незнатно мање у односу на 35,8% у 2021. години. Истовремено, производња електричне енергије из гаса остала је стабилна у 2022. години, са уделом од око 23%.

Како је ово предмет жустрих расправа, вредно је поменути кључне минерале. Наиме, због недавних промена на тржишту енергије и оштрог пораста производње литијума и кобалта за 21%, цене литијум карбоната су порасле за 335%, достигавши рекордни просечни ниво од 47.000 долара по тони, док се цена кобалта повећала за 24% у 2021. години, просечно достижући 64.000 долара по тони (Енергетски институт 2023).

3. ПРЕХРАМБЕНА СИГУРНОСТ

Глобална глад. Глобална глад, мерена учесталошћу недовољне исхране (SDG индикатор¹¹), остала је релативно непромењена од 2021. до 2022. године. Међутим, и даље је значајно виша него пре нивоа из 2019. године, погађајући око 9,2% светског становништва у 2022. години, у поређењу са 7,9% у 2019. Док је у Азији и Латинској Америци од 2021. до 2022. године дошло до напретка у смањењу глади, на западном Блиском истоку, Карибима и у свим подрегионима Африке током истог периода глад се повећала. Већина становништва које није у могућности да приушти здраву исхрану у 2021. години налазила се у Јужној Азији, Источној Африци и Западној Африци. Прогнозира се да ће готово 600 милиона људи бити хронично неухрањено до 2030. године. Ово представља велики изазов, посебно у Африци, и указује на тешкоће у постизању циља одрживог развоја (SDG) за искорењивање глади.

Прехрамбена несигурност. На глобалном нивоу, учесталост умерене или озбиљне прехрамбене несигурности (индикатор SDG) није се променила у 2022. години. Око 29,6% светског становништва, односно 2,4 милијарде људи, било је умерено или озбиљно погођено прехрамбеном несигурношћу, при чему је 900 милиона људи било озбиљно погођено овим проблемом. *Уговор о Црноморском споразуму* постигнут пре скоро годину дана, у јулу 2022, требало је да се обнавља свака четири месеца. Обнављан је три пута, али су последња два обнављања трајала само по два месеца, због притужби Русије на препреке у њеном извозу хране и ђубрива.

Недавно повлачење Русије из Уговора о Црном мору довело је до смањења дневних испорука житарица и ђубрива за 70% због несигурности и нестабилности транспорта. То је поново утицало на најмање развијене земље широм света, попут Авганистана, Етиопије и Кеније, јер су се знатне количине житарица достављале овим земљама како би се ублажила глад.

¹¹ Циљеви одрживог развоја (SDG-ови) представљају глобални скуп циљева и метода усвојених од стране Уједињених нација како би се постигао одрживи развој на глобалном нивоу. Ови циљеви пружају оквир за суочавање с кључним глобалним изазовима, укључујући сиромаштво, неједнакост, економски раст, заштиту животне средине и промоцију друштвене правде. Укупно постоји 17 циљева одрживог развоја, сваки с одређеним циљевима и задацима. Ови циљеви су усвојени 2015. године и планирано је да се постигну до 2030. године.

Почетак рата у Украјини довео је до достизања цена житарица у извозу од 1.360 долара по тони. Успостављањем Уговора о Црном мору цене житарица на тржишту су се стабилизовале на 800 долара по тони. Ипак, недавне ескалације украјинског сукоба и незадовољство Москве уговором довеле су до његовог прекида. Од почетка руско-украјинског рата, зависност Русије од Анкаре и Пекинга као трговинских партнера експоненцијално је порасла, јер одбијају да се придруже санкцијама које је Запад наметнуо Москви. Пекинг је претходно истакао значај наставка уговора о житарицама, чак га је укључио и у свој мировни план. Одбијање поновног придруживања уговору могло би имати последице по односе између Русије и Кине. Судбина иницијативе извоза житарица Црног мора претежно зависи од поступака Кине и Турске, будући да представљају значајне трговинске partnere са Москвом.

Род и прехранбена безбедност. Прехранбена несигурност неравномерно погађа жене и укупно становништво у руралним подручјима. У 2022. години, прехранбена несигурност погађала је више становништво у руралним подручјима у поређењу са периурбаним и урбаним подручјима, али се родни јаз у несигурности у исхрани мало сузио. Више од 3,1 милијарде људи широм света (42%) није могло себи да приушти здраву исхрану у 2021. години. Иако се овај број повећао у поређењу са нивоима пре пандемије, смањен је између 2020. и 2021. године. У 2022. години, милиони деце млађе од пет година суочавали су се са различитим изазовима у исхрани, укључујући кашњење у расту, губитак телесне масе и прекомерну тежину. Постигнут је напредак у неким областима, али свет не иде према остваривању циљева за 2030. годину. Расте забринутост због прекомерне тежине код деце, подстакнуте конзумацијом високо прерађене хране и оброцима ван куће, што се шири из урбаних подручја на периурбана и рурална подручја. У наставку је дато неколико примера земаља где ове карактеристике могу бити посебно изражене:

Супсахарска Африка: Супсахарска Африка често се суочава са високим нивоима малнутриције, посебно у руралним подручјима. Родна неједнакост у погледу прехранбене безбедности такође може бити присутна у многим земљама у овој регији.

Јужна Азија: Земље Јужне Азије, попут Индије и Бангладеша, имају велико рурално становништво, где прехранбена безбедност понекад може бити озбиљан проблем.

Латинска Америка: У руралним подручјима неких земаља Латинске Америке, попут Бразила и Перуа, могу постојати високи нивои неухрањености, односно малнутриције. Родна неједнакост у безбедности хране такође може бити видљива.

Урбанизација и агроиндустријски системи. Повећање урбанизације мења агроиндустријске системе, доносећи изазове и могућности. Изазови укључују доступност нездраве брзе хране, недовољан приступ воћу и поврћу и губитак земљишта услед урбаног проширења. Међутим, урбанизација такође пружа могућности за генерисање прихода, побољшан приступ пољопривредним ресурсима и разноврсне опције хране. Цена здраве исхране доживела је глобални пораст од 6,7% између 2019. и 2021. године. Промене у агроиндустријским системима, тј. изазови и могућности, могу се јављати у различитим степенима у различитим деловима Европе и Азије, у зависности од специфичних фактора и динамике у свакој земљи или региону. На пример:

- У брзо растућим економијама Азије, попут Кине и Индије, значајне промене у дијеталним обрасцима и ширење брзе хране у урбаној средини могу допринети изазовима везаним за нездраву исхрану. С друге стране, у руралним подручјима Азије, проблеми са приступом довољној количини воћа и поврћа могу бити наглашени.
- У Европи, урбанизација такође може изазвати промене у исхрани и доступности хране, али то може варирати од земље до земље, у зависности од нивоа економске развијености, политика и културних фактора.

Утицај пандемије и рата у Украјини. Закључавања, економске рецесије и друге потешкоће повезане са пандемијом 2020. године резултирале су губицима радних места и смањеним приходима за многе људе. Ово је несразмерно погодило домаћинства са ниским приходима, јер она дају већи део свог прихода за храну. У многим земљама, пораст цене здраве исхране поклопио се са смањењем расположивог дохотка, што је последица пандемије и рата у Украјини. Можемо рећи да су државе највише погођене ратом у Украјини европске земље и најмање развијене земље света које зависе од увоза житарица из Украјине и Русије.

Јасан показатељ је инфлација у европским земљама, која је износила 1,1% у 2020. години, а до 2022. године просечна инфлација у Европи била је 9,9%. Међу свим земљама Европе, највиша стопа инфлације забележена је у Турској и износила је 12,3% у 2020. години, док је до 2022. године просечна стопа инфлације у Турској била 72,3%. Мађарска се суочила са сличним проблемом, са инфлацијом од 3,3% у 2020. години, док је до 2022. године просечна стопа инфлације у овој земљи била 14,5%. Процене показују да се од 2023. године очекује стабилизација инфлационих притисака у свим европским земљама, уз тренд благог опадања у наредним годинама.

Поред пандемије и рата у Украјини, који су допринели глобалној економској кризи и утицали на доступност и цене хране, сваки континент је имао специфичне тешкоће и проблеме везане за приступ храни и безбедност хране чак и пре ових догађаја.

У наставку је дат краћи приказ на који начин се сваки континент суочавао са својим изазовима у вези са приступом храни и прехранбеном безбедношћу пре ових криза:

Африка: Африка се већ дуго бори са проблемима прехранбене безбедности, укључујући суше, конфликте, сиромаштво и недостатак инфраструктуре за развој пољопривреде. Ови изазови доприносе глади и малнутрицији на континенту.

Азија: Азија, упркос економском расту, има подручја са високим нивоима сиромаштва и несигурности у вези са храном. Изазови укључују раст становништва, ограничену обрадиву земљу и потребу за одрживим пољопривредним праксама. Треба напоменути које

су то 'области'. Неке од земаља које се суочавају са високим нивоима сиромаштва и прехранбеном несигурношћу, посебно у руралним подручјима, јесу: Индија, Бангладеш, Пакистан, Непал и Авганистан.

Северна Америка: Северна Америка се суочава са проблемима неједнакости у приступу храни и квалитету хране. Неке заједнице, посебно оне са нижим приходима, можда имају ограничен приступ хранљивим намирницама и храни уопште.

Јужна Америка: У Јужној Америци постоје неједнакости у приступу храни, а постоје и забринутости у вези са крчењем шума и управљањем природним ресурсима који могу утицати на прехранбену безбедност.

Крчење шума се односи на сечу шума и представља озбиљан проблем у одређеним земљама Јужне Америке, попут Бразила и Перуа. У тим земљама, шуме у региону Амазона су посебно угрожене, а крчење шума често претходи припреми земљишта за пољопривреду, посебно за узгој стоке. Штете од крчења шума у Амазону су огромне и имају озбиљан утицај на природни екосистем, биодиверзитет и глобалну климу.

По овој стопи крчења шума, према проценама WWF (World Wildlife Fund), до 2030. године, чак 60% површине Амазона могло би бити уништено или трајно оштећено. Стога позитивни трендови у Европи у вези са повећањем површине под шумама могу бити само кап у океану у поређењу са врло брзом стопом крчења шума у Јужној Америци и другим деловима света са нижим нивоом економске развијености.

Европа: Европа генерално има ниже нивое прехранбене несигурности у поређењу са другим континентима, али неки региони и заједнице и даље се суочавају са изазовима у вези са приступом квалитетној храни. (У тексту испод дат је табеларни преглед за земље Западног Балкана и Европу.)

Океанија: Океанија се суочава са изазовима у вези са прехранбеном безбедношћу, посебно у удаљеним и руралним подручјима. Климатске промене и питања животне средине додатно компликују производњу хране и приступ њој. Неке од ових земаља су Папуа Нова Гвинеја, Вануату, Соломонска острва, Фиџи, Тонга и др.

Ови претходни изазови варирали су широм континента и региона и често су били под утицајем комбинације фактора као што су географија, клима, управљање и социоекономски услови. Решавање ових изазова захтева приступ који обухвата више аспеката, укључујући инвестиције у пољопривреду, инфраструктуру, образовање и социјалне мреже сигурности, како би се осигурало да сви имају приступ безбедној и приступачној храни.

ЗАПАДНИ БАЛКАН

У наставку је табеларни приказ и објашњење показатеља који се користе за праћење и процену различитих аспеката исхране, нутритивног статуса и здравља становништва. Табеле приказују податке који се односе на земље Западног Балкана и околне регионе, као и податке који се односе на читаву Европу.

Преваленца неухрањености у укупној популацији: Овај индикатор мери учесталост или стопу неухрањености у укупној популацији, показујући колико људи у целокупној популацији пати од недовољног уноса хране или нутритивних дефицита.

Табела 2. Учесталост неухрањености у укупној популацији (%)

	2004-06	2020-22
Европа	<2,5	<2,5
Албанија	8,9	4,1
Босна и Херцеговина	<2,5	<2,5
Црна Гора	5,4	<2,5
Северна Македонија	4,9	3,6
Србија	<2,5	<2,5
Хрватска	<2,5	<2,5

Преваленца озбиљне прехранбене несигурности у укупном становништву: Овај индикатор мери учесталост или стопу озбиљне прехранбене несигурности у укупној популацији, показујући колико људи у целокупној популацији пати од озбиљног недостатка приступа храни.

Табела 3. Учесталост озбиљне прехранбене несигурности у укупној популацији (%)

	2014-16	2020-22
Европа	1,5	1,7
Албанија	10	7,5
Босна и Херцеговина	1,2	1,8
Црна Гора	2,1	3,3
Северна Македонија	3,6	6,9
Србија	1,7	4,1
Хрватска	0,6	1,9

Преваленца умерене или озбиљне прехранбене несигурности у укупном становништву: Овај индикатор мери учесталост или стопу умерене или озбиљне прехранбене несигурности у укупној популацији, показујући колико људи у целокупној популацији пати од умерених до озбиљних проблема у приступу храни.

Табела 4. Учесталост умерене или озбиљне прехранбене несигурности у укупној популацији (%)

	2014-16	2020-22
Европа	8,7	7,8
Албанија	38,8	30,2
Босна и Херцеговина	8,6	5,7
Црна Гора	12,6	12,9
Северна Македонија	15,1	24
Србија	11,4	14,8
Хрватска	6,5	9,7

Преваленца гојазности код деце (<5 година): Овај индикатор мери учесталост или стопу гојазности код деце млађе од пет година. Показује колико деце у овој узрасној групи има вишак телесне тежине у односу на свој узраст и висину.

Табела 5. Учесталост гојазности код деце (<5 година) (%)

	2012	2022
Европа	9,2	7,3
Албанија	22,4	13,4
Босна и Херцеговина	н,а	н,а
Црна Гора	15,8	8
Северна Македонија	13,6	9,9
Србија	15,6	9,9
Хрватска	н,а	н,а

Преваленца лица која нису у могућности да приуште здраву исхрану: Овај показатељ представља проценат људи у популацији који нису у могућности да приуште здраву исхрану. Овај индикатор указује на учесталост или проценат људи који се суочавају са финансијским ограничењима када је у питању набавка хране која би задовољила њихове нутритивне потребе и стандарде за здраву исхрану.

Табела 6. Лица која нису у могућности да приуште себи здраву исхрану (%)

	2017	2018	2019	2020	2021
Европа	2,5	2	1,8	1,8	1,5
Албанија	31,3	23	22,2	19,9	15,9
Босна и Херцеговина	4,7	4	3,9	3	3
Црна Гора	15,9	17,2	17,4	17,3	14,9
Северна Македонија	20,1	17,7	16,6	17,5	15,5
Србија	27,2	13,1	16,2	13	10,9
Хрватска	6,2	4,1	3,4	3,3	1,8

ЗАКЉУЧАК О БЕЗБЕДНОСТИ ХРАНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Србија поседује богатство природних ресурса који чине основу за производњу хране. Према Анкети о структури пољопривредних газдинстава 2018, Република Србија има 3,5 милиона хектара коришћеног пољопривредног земљишта, док је укупан број пољопривредних газдинстава у Републици Србији отприлике 560.000. То омогућава разноликост пољопривредних усева и стоке, укључујући говеда, свиње, овце, као и гајење различитих култура попут кукуруза, луцерке и јечма.

Прехрамбена индустрија представља значајан део српске економије, чинећи једну петину прерађивачке индустрије. Овај сектор обухвата прераду и паковање хране, стварајући широк спектар производа, укључујући месо, млеко, житарице, воће и поврће. Значај овог сектора за економски раст земље је неоспоран.

Да би Србија остварила пун потенцијал своје агроиндустрије, прехрамбена индустрија мора бити унапређена. То укључује модернизацију технологије, боље управљање ресурсима, обуку за пољопривреднике и промовисање иновација у приступима производњи хране. Овај приступ неће само побољшати конкурентност на тржишту хране, већ ће и обезбедити одрживу будућност за пољопривреднике и прехрамбену индустрију.

Инвестиције су кључни део унапређења агроиндустрије Србије. Било да је реч о домаћим или страним инвестицијама, подршка овом сектору помоћи ће у модернизацији и повећању продуктивности. Инвестиције могу обухватити финансијску подршку, инфраструктурне пројекте и истраживање и развој у пољопривреди, чиме ће се обезбедити одржива будућност овог сектора.

Битно је нагласити нераскидиву везу између узгоја стоке и производње усева у агроиндустрији. Фарме које узгајају стоку често се ослањају на властиту производњу хране за исхрану животиња, укључујући усева попут кукуруза, луцерке и јечма. Ова хармонија између узгоја стоке и производње усева доприноси одрживој производњи хране.

Србија има потенцијал да постане кључни играч у производњи хране у региону, а инвестиције у примарну производњу, индустријско унапређење и подршку иновацијама биће кључни фактори у постизању овог циља. Овај сектор има дубоке корене у српској култури и економији, и има потенцијал да допринесе и економском расту и одрживом обезбеђивању хране за све грађане Србије.

За поређење, у табели испод можемо видети да је Република Србија у 2021. произвела готово 80% више пшенице и кукуруза у поређењу са укупном производњом других земаља Западног Балкана.

Табела 7. Производња пшенице и кукуруза у земљама Западног Балкана (ЗБ) у 2021. години (у тонама)

Земља	Кукуруз	Пшеница
Србија	6.027.131	3.442.308
Босна и Херцеговина	893.124	314.382
Албанија	414.271	225.171
Северна Македонија	134.036	243.676
Црна Гора	2.584	2.392
Укупна производња (ЗБ без Србије)	1.444.015	785.620
У односу на Србију (ЗБ/СРБ)	24,0%	22,8%

4. ВОДНА СИГУРНОСТ

ВОДНА СИГУРНОСТ – ДЕФИНИЦИЈА И ГЛОБАЛНА СИТУАЦИЈА

Водна сигурност (енг. Water Security) дефинише се као одржив и ефикасан приступ одговарајућим количинама воде прихватљивог квалитета, потребним за одржавање људског живота, благостања и социјално-економског развоја. Такође, водна сигурност обухвата заштиту и превенцију загађења и контаминације воде, водних катастрофа (поплава и суша) и болести које се преносе водом (повезаних са санитацијом), као и заштиту и обнављање водних екосистема (река, језера, шума, пашњака, планина, мочвара).

Вода представља природно добро које је есенцијално за људски живот, здравље, хигијену, али је она и неопходан инпут за основне економске активности попут пољопривреде, производње хране, енергетике и транспорта. Национална социјално-економска и политичка безбедност, као и благостање грађана једне земље, незамисливи су без обезбеђивања овог драгоценог и ограниченог природног ресурса. Такође, глобална политичка и социјално-економска стабилност (укључујући безбедност хране и здравља) незамислива је без глобалних, координираних политика водне безбедности договорених између земаља. То захтева њихову међусобну сарадњу и партнерство у одговорном управљању водним ресурсима и њиховом чувању. Водна сигурност је предуслов за постизање других циљева одрживог развоја (SDG-ова), а неуспех у постизању циљева водне безбедности угрозиће све SDG-ове.

Водна сигурност је стално, и у савременој историји све више, изложена различитим претњама и изазовима, пре свега због климатске кризе и пораста температуре који изазивају неправилности у падавинама, чешће, озбиљније и продужене суше, исушивање река, језера и бунара (резервоара), угрожавајући не само снабдевање водом већ и локалне и међународне екосистеме. Осим тога, пораст светске популације и њено концентрисање у градовима, економски развој, политички и војни сукоби убрзавају исцрпљивање и загађење вода (индустријски и људски узроковано). У комбинацији с факторима повезаним с климом, то доводи до повећаних претњи водним ресурсима, с једне стране, у погледу њихове доступности и квалитета, а с друге стране, угрожава националну и глобалну водну безбедност.

Обиље водних ресурса у земљи не гарантује нужно водну сигурност. Многе земље (укључујући Србију) имају богате изворе слатке воде, али без одговарајуће инфраструктуре за водоснабдевање и канализацију, управљање водама и политике водне сигурности и безбедности. Заштита и развој водних ресурса морају бити одрживи у дугорочном смислу. Мора се стално реаговати на изазове и претње које доносе климатске промене и глобални и регионални социо-економски и политички процеси.

Према процени УН о глобалној водној сигурности (енг. UN Global Water Security Assessment), од укупног светског становништва од 7,78 милијарди, 72%, односно 5,52 милијарде људи сматрају се водно несигурним, док се додатних 8% (око 600 милиона) сматра критично несигурним у вези с водом. То значи да је 80% светског становништва суочено с несигурношћу у вези с водом (највише у Африци, Јужној Азији и Малим острвским државама – MOLD). Више од 10% светског становништва (скоро 800 милиона) нема приступ чак ни основној пијаћој води, а више од 22% живи без основне санитације у домаћинству (одстрањивање и третман отпадних вода).

Према налазима *Global Commission on the Economics of Water*, свет се суочава с неизбежном водном кризом, јер ће глобална потражња за слатком водом премашити њену понуду за 40% до краја 2030. године. [17]

ВОДНА СИГУРНОСТ – РЕГИОНАЛНО И НАЦИОНАЛНО РАНГИРАЊЕ

УН класификује земље према водној сигурности у четири групе: 1) сигурне, 2) умерено сигурне, 3) несигурне и 4) критично несигурне¹².

Међу 23 земље које су критично несигурне у вези с водом, 16 су Најмање развијене земље, а 7 су Мале острвске земље у развоју (MOLD). Најмање развијене земље су: Еритреја, Судан, Етиопија, Авганистан, Џибути, Сомалија, Либерија, Либија, Мадагаскар, Пакистан, Јужни Судан, Нигер, Сијера Леоне, Јемен, Чад и Шри Ланка. Мале острвске државе у развоју су: Соломонска острва, Вануату, Хаити, Папуа Нова Гвинеја, Сент Китс и Невис, Микронезија и Комори. Ове 23 земље суочавају се с хроничним недостатком воде и највероватније ће патити од криза с водом које ограничавају њихове економске перспективе и одрживост економске стабилности.

Северна Америка (САД и Канада), Аустралија и Европа сматрају се регионима који су претежно водно сигурни, али постоје разлике на нивоу субрегија.

Чак и у Европи, која се сматра регионом с водном сигурношћу, готово **66 милиона људи (8,8%) суочава се с несигурношћу у вези с водом**. Готово 27 милиона људи (3,6%) у Европи нема приступ основним санитарним услугама, а више од 136 милиона људи (>18%) нема приступ сигурно управљаним санитарним услугама.

Источна и Јужна Европа сматрају се мање сигурним у вези с водом у односу на Северну и Западну Европу.

ВОДНА БЕЗБЕДНОСТ У СРБИЈИ И ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ

Према Глобалној процени водне безбедности УН (енг. UN Global Water Security Assesm), земље Западног Балкана сматрају се несигурним у вези с водом и суочавају се с потенцијалном водном кризом.

Србија се налази међу осам земаља са најнижим оценама у Европи које се класификују као земље са несигурношћу воде. Те земље су: Босна и Херцеговина, Малта и Украјина (оцена 62), Албанија (оцена 60), Србија и Молдавија (оцена 57), Црна Гора и Северна Македонија (оцена 51).

Међу 39 европских земаља, Србија се рангира као 36, са оценом водне сигурности од 57. Испод Србије су само Молдавија, Северна Македонија и Црна Гора.

Србија има добре оцене водне сигурности за доступност воде (део популације са приступом безбедно управљаној пијаћој води, око 75%), ниво водног стреса (индекс искоришћења воде износи 2,95% и Србија се сматра земљом без стреса), безбедност услед водених несрећа и стабилност водних ресурса (међугодишња хидролошка варијабилност).

¹² Класификација земаља заснива се на систему бодовања који оцењује 10 кључних компоненти водне сигурности. Свака компонента има оцену од 1 до 10. Максималан укупан број бодова је 100. Сигурне земље су оне с укупном оценом већом од 75, умерено сигурне са укупном оценом 65–74, несигурне са укупном оценом 41–64 и критично несигурне са укупном оценом 40 и мање.

1) Пијаћа вода – Удео популације с приступом безбедно управљаној пијаћој води (%);

2) Санитација – Удео популације која користи основне или безбедно управљане санитарне услуге (одводњавање и третман отпадних вода);

3) Добро здравље – Стопа смртности повезана с изложеношћу небезбедним водама, санитацији и хигијени (WACX) (смрти на 100.000 становника);

4) Квалитет воде – Удео третиране кућне отпадне воде (%);

5) Доступност воде – Ниво стреса воде: повлачење слатке воде као удео у доступним слатким воденим ресурсима (%);

6) Вредност воде – Ефикасност употребе воде (УСД/м³) – Бруто додата вредност пољопривреде, индустрије и услуга пондерисана у односу на удео секторске употребе воде у укупној употреби воде;

7) Управљање водом – Степен интегрисаног управљања водним ресурсима (%) – Институције, закони, политике, планови, инструменти управљања и финансирање везано за водну сигурност;

8) Безбедност људи – Стопа смртности услед водених несрећа (смрти на 100.000 становника);

9) Економска сигурност – Директни економски губици приписани поплавама и сушама у односу на бруто домаћи производ (БДП);

10) Стабилност водних ресурса – Међугодишња хидролошка варијабилност; Запремина великих брана по становнику (м³ по становнику).

Али, кад су посреди остале компоненте водне сигурности, оцене Републике Србије су релативно ниске. Главни проблеми у вези са водном сигурношћу су одвођење и третман отпадних вода (укључујући рециклажу), посебно у руралним и приградским подручјима. Постотак популације повезан са канализационом мрежом је релативно низак (67%), индустрија третира само 25% својих отпадних вода, а само 15,9% популације покривено је постројењима за третман отпадних вода. Поред тога, Србија треба да побољша и промовише ефикасност потрошње воде и управљање водом (институције, законодавство и програми за одрживо управљање водом, укључујући заштиту од индустријског и кућног загађења, исцрпљења и деградације водних ресурса).

Позитиван аспект укупне водне сигурности Србије јесте да Србија није суочена са природном оскудицом воде и сматра се земљом „без стреса“ у погледу доступности својих водних ресурса (учешће у укупном коришћењу водених ресурса). Главни проблеми у вези са водном сигурношћу су они који се могу смањити или минимизирати применом одговарајућих политика водне безбедности и инвестицијама у водну и канализациону инфраструктуру и друге области водне безбедности (третман, опоравак и поновна употреба, итд.).

Међу земљама југоисточне Европе, Грчка има највишу оцену водне сигурности (80), затим следе Словенија (76) и Мађарска (75) (зелене ћелије у табели 7). Ове земље сматрају се водно сигурним. Хрватска, Румунија и Бугарска сматрају се умерено сигурним (плаве ћелије у табели 7). Преостале земље југоисточне Европе (Босна и Херцеговина, Албанија, Србија, Црна Гора и Северна Македонија) сматрају се водно несигурним (црвене ћелије у табели 7).

Табле 7. Земље југоисточне Европе, скор водне сигурности и рангирање

Земља	Скор	Класификација у погледу водне сигурности
Грчка	80	Сигурна
Словенија	76	Сигурна
Мађарска	75	Сигурна
Хрватска	75	Умерено сигурна
Румунија	70	Умерено сигурна
Бугарска	67	Умерено сигурна
Босна и Херцеговина	62	Несигурна
Албанија	60	Несигурна
Србија	57	Несигурна
Црна Гора	51	Несигурна
Северна Македонија	51	Несигурна

Најсигурније земље у погледу вода у Европи (и широм света) јесу: Шведска (оцена 90), затим Аустрија (оцена 85) и Данска (оцена 85). Готово све западноевропске земље (осим Холандије и Белгије) класификоване су као водно сигурне.

Земље источне Европе (укључујући Русију) подељене су између сигурних (6 земаља), умерено сигурних (5 земаља) и две земље са несигурношћу воде, с највишим оценама за балтичке земље – Литванију (оцена 81), Летонију и Естонију (оцена 78), затим Словачку (оцена 76) и Чешку и Мађарску (оцена 75). Ове источне земље класификоване су као водно сигурне. Пет источноевропских земаља – Русија, Румунија, Пољска, Белорусија и Бугарска – класификоване су као умерено сигурне (оцена између 65–74). Украјина (оцена 62) и Молдавија (оцена 57) класификоване су као земље са несигурношћу воде.

Да би се адресирали проблеми водне сигурности, Србија је покренула Пројекат „Чиста Србија“, који укључује инвестиције од 3,5 милијарди евра у изградњу мреже канализације и постројења за пречишћавање отпадних вода. Пројекат ће се спроводити у 89 локалитета у 73 општине. Број становника обухваћен овим програмом износи приближно два и по милиона и укључује изградњу преко 5 милиона метара мреже канализације. Циљеви пројекта „Чиста Србија“ су потпуно решавање проблема градова и општина са озбиљним проблемима у водоснабдевању и санитарним условима услед

недовољне активности општина или недостатка финансијских средстава. Програм се фокусира на три дела: одржавање система за снабдевање пијаћом водом у градовима и општинама које су угрожене неконтролисаним изливањем канализације (посебно на подручју слива реке Мораве), заштита река од прекомерног загађења (фокус је на реци Дрини, сливовима река Морава, Пек, Тимок, Колубара, Млава, Сава и Дунав) и очување водних ресурса и екосистема повезаних са водом.

5. ЉУДСКИ РЕСУРСИ

ДЕМОГРАФСКИ ТРЕНДОВИ

У новембру 2022. године, Уједињене нације су саопштиле да је светско становништво премашило 8 милијарди људи, као и да две трећине људи живе на местима где је стопа фертилитета пала испод такозваног „нивоа замене“ од 2,1 рођења по жени. Ови трендови пружају нијансиран поглед на *демографски прелазак* – прелазак са више на мању стопу смртности и фертилитета. Глобално, просечна дужина живота достигла је 72,8 година 2019. године, што је повећање од готово 9 година од 1990. Пројектовано је да ће даље смањење смртности резултирати просечним животним веком од око 77,2 године широм света до 2050. године. Стопе фертилитета су нагло пале широм света током последњих деценија. Године 1950. просечна жена рађала је око 5 пута. Од тада, стопе фертилитета су се више него преполовиле. Године 2021. ова глобална цифра износила је 2,3 рођења по жени.

Стопе раста становништва значајно варирају између земаља и региона

У 2022. години, два најнасељенија региона била су у Азији: Источна и Југоисточна Азија са 2,3 милијарде људи (29% глобалног становништва), и Централна и Јужна Азија са 2,1 милијарду (26%). Кина и Индија, са више од 1,4 милијарде свака, чиниле су већину становништва у ова два региона. Прогнозира се да ће Индија премашити Кину као најнасељенију земљу на свету током 2023. године.

Више од половине пројектованог повећања глобалног становништва до 2050. године концентрисано је у само осам земаља: Демократска Република Конго, Египат, Етиопија, Индија, Нигерија, Пакистан, Филипини и Уједињена Република Танзанија. Различите стопе раста међу највећим земљама на свету промениће њихово рангирање по величини.

Очекује се да ће земље супсахарске Африке наставити са растом до 2100. године и допринети више од половине предвиђеног пораста глобалног становништва до 2050. године.

Док се од становништва Аустралије и Новог Зеланда, Северне Африке и Западне Азије, као и Океаније (искључујући Аустралију и Нови Зеланд), очекује да ће до краја века доживети спор, али и даље позитиван раст, становништво Источне и Југоисточне Азије, Централне и Јужне Азије, Латинске Америке и Кариба, те Европе и Северне Америке достићи ће свој врхунац и почети бројчано да опада пре 2100. године.

Тренутна старосна дистрибуција становништва има знатан утицај на будуће демографске трендове због појаве познате као „демографски моменат“. Због свог унапредовалог процеса демографског старења, Европа, где је стопа фертилитета испод нивоа замене од краја 70-их година прошлог века, једини је регион где се очекује да ће демографски моменат допринети опадању становништва између 2022. и 2050. године (минус 7%).

Старије становништво расте како по броју, тако и у односу на укупно становништво

Процењује се да ће удео глобалног становништва старијег од 65 година порастати са 10% у 2022. на 16% до 2050. године. До 2050. године, број особа старијих од 65 година широм света биће више од два пута већи од броја деце млађе од 5 година и отприлике исти као број деце млађе од 12 година.

Све више земаља се суочава са смањењем броја становништва

Међу земљама са најмање пола милиона становника, највеће релативно смањење величине становништва до 2050. године, са губицима од 20% или више, очекује се у Бугарској, Летонији, Литванији, Србији и Украјини.

Међународна миграција има важан утицај на демографске трендове у појединим земљама

У неким деловима света, међународна миграција постала је важан фактор демографских промена. За високодоходне земље између 2000. и 2020. године, допринос међународне миграције расту становништва (нето прилив од 80,5 милиона) премашио је салдо рођења и умирања (66,2 милиона). Током наредних деценија, миграција ће бити једини покретач раста становништва у високодоходним земљама. Насупрот томе, у наредном периоду, пораст становништва у земљама са ниским и средњим доходом и даље ће бити вођен вишком рођења у односу на смрт.

Упоран пад фертилитета доводи до повећане концентрације становништва у радном добу, пружајући прилику за убрзан економски раст по становнику

У већини земаља супсахарске Африке, као и у деловима Азије, Латинске Америке и Кариба, удео становништва у радном добу (између 25 и 64 године) последњих година повећава се захваљујући смањењу фертилитета. Ова промена у старосној структури пружа временски ограничену прилику за убрзан економски раст познат као „демографска дивиденда“. Да би се максимизирали потенцијални бенефити повољне старосне структуре, земље треба да инвестирају у даљи развој свог људског капитала, обезбеђивањем приступа здравственој заштити и квалитетном образовању у свимзрастима, те промовисањем прилика за продуктивно запошљавање и достојанствене услове рада.

РАДНА СНАГА

Глобални трендови. Прогнозира се да ће глобално запослење порастати за 1,0% у 2023. години, што представља значајно успоравање у односу на стопу раста од 2,3% у 2022. години. Снажан раст запослености у 2022. години повећао је глобални однос запослености према становништву на 56,4%, у поређењу са 54,5% у 2020. години.

Перспективе тржишта рада за 2023. годину осетно варирају по регионима. Африка и Арапске државе би требало да забележе раст запослености од око 3% или више. Међутим, с обзиром на растуће радно способно становништво, обе регије вероватно ће имати само благи пад незапослености (са 7,4% на 7,3% у Африци и са 8,5% на 8,2% у Арапским државама). У Азији и на Пацифику, као и у Латинској Америци и Карибима, годишњи раст запослености је пројектован да ће бити око 1%. У Северној Америци неће бити повећања запослености у 2023. години, а незапосленост ће порастати. Европа и Централна Азија посебно су погођене економским последицама конфликта у Украјини; прогнозира се да ће запосленост опасти у 2023. години, али стопе незапослености требало би да се повећају само мало, уз ограничен раст радно способног становништва. Наиме, у Европи и Централној Азији очекује се да ће радна снага опасти у 2023. години.

Без обзира на ове трендове у главним показатељима тржишта рада, сваки регион ће се и даље суочавати с великим бројем недостатака у погледу пристојног рада, с вероватним погоршањем услед глобалних економских услова. Прогнозирано успоравање стога ће приморати раднике да прихвате послове нижег квалитета. Осим тога, с обзиром на то да цене расту брже од номиналних плата, радници ће доживети брзо опадање расположивих прихода чак и уколико задрже своје тренутне послове.

Да би се умањиле претње у вези са пристојним радом и благостањем, укључујући распрострањено сиромаштво, неформалност и недостатак сигурних радних места, потребно је улагање, иновације и ширење технолошког напретка. На пример, улагање у вештине и способности људи широко је препознато као централни фактор раста продуктивности рада.

Западни Балкан. Тржиште радне снаге Западног Балкана брзо се опоравило, а до краја септембра 2022. године ниво запослености достигао је историјске вредности у неколико земаља. Опоравак раста који је започео 2021. године, предвођен потражњом за радницима у сектору транспорта, трговине и туризма, укључујући процват индустрије информационо-комуникационих технологија, довео је до нових висина запослености, превазилазећи нивое пре кризе. Између средине 2021. и средине 2022. године, у региону је отворено око 170.000 радних места, при чему је Србија остварила највећи напредак. Стопа запослености повећала се у свим земљама, а просечна стопа за Западни Балкан достигла је историјски максимум од 47% у септембру 2022. године. Иако и даље ниска у поређењу са 61% у ЕУ27, због

низа структуралних ограничења, повећање износи преко 4 процентна поена од средине 2021. године, наглашавајући величину опоравка.

Незапосленост је опала у пет земаља Западног Балкана, што је резултирало годишњим падом незапослености од 151.000 људи до јуна 2022. године. Стопа незапослености у Западном Балкану смањена је за 2,2 процентна поена на 13,5% средином 2022. године, како је више људи пронашло запослење. То одражава општи пад у свим земљама, при чему је Србија достигла свој преткризни минимум од 8,9%. Широко опоравак на тржишту рада такође је користио рањивим групама.

Стопа незапослености младих смањена је на 27,1% средином 2022. године, што је најнижи забележени ниво и пад од 5,5 процентних поена у односу на претходну годину. Око 30.000 младих људи је изашло из незапослености током године, а највећа побољшања забележена су у Србији и Босни и Херцеговини, што чини две трећине овог успеха.

У првом кварталу 2023. године, резултати тржишта рада су додатно побољшани. Запосленост је расла просечном стопом од 2,2% годишње, док је у неким земљама повећано учешће радне снаге.

Међутим, компаније су као кључну забринутост навеле несташицу радне снаге. Слично као у развијеним економијама Европе, опоравак од постпандемијских ефеката резултирао је наглим раскораком између потреба, односно упражњених радних места и вештина. Неке од земаља Западног Балкана – Албанија, Северна Македонија и Србија – разматрају либерализацију режима радних дозвола како би омогућиле међународну мобилност радне снаге.

Србија. Тржиште рада у Србији се опоравило од утицаја пандемије коронавируса. Снажан економски раст у годинама пре пандемије одражавао се у континуираном побољшању показатеља тржишта рада. Дакле, пре него што је дошло до кризе изазване коронавирусом, стопе активности и запослености су се непрекидно повећавале, док је стопа незапослености опадала.

Резултати тржишта рада су се побољшавали и током 2022. године. Као резултат снажног раста, стопа запослености достигла је рекордно висок ниво од 50,3%, знатно изнад претходних нивоа од 47% (просечно у 2019. години). У међувремену, незапосленост се постепено смањивала на 9,4% у 2022. години са претходних 11,2% у 2019. години. Стопа активности је порасла са 52,9% у 2019. години на 55,58% у 2022. години. У целини, плате су наставиле да расту, за додатних 13,8% у номиналним износима (1,7% у реалним износима) у 2022. години у поређењу са 2021. годином. За разлику од претходних година, плате у приватном сектору су брже расле него плате у јавном сектору. Оне су порасле за 17% у номиналним износима, у поређењу са повећањем плата у јавном сектору од 7,3%.

Међутим, у структуралном смислу, радна снага може достићи врхунац с обзиром на опадајућу радну популацију која утиче на снабдевање радном снагом. Стални пад популације од око 0,5% сваке године, заједно с масовним исељавањем становништва са целим спектром занимања, остаје кључни средњерочни до дугорочни изазов за економски развој. Осим тога, упорна неслагања у вези са вештинама, родна разлика у запошљавању, као и велики регионални диспаритети, и даље оптерећују функционисање тржишта рада. Стратегија о економској миграцији за период 2021–2027. године има за циљ подстицање циркуларне миграције задржавањем радника и подстицањем дијаспоре да се врати у земљу. Додатни добитак у вези са тржиштем рада младе и образоване популације остварен је путем имиграција из Русије и Украјине. Два једина могућа начина за опоравак демографских трендова су одговарајућа демографска политика и равномерни регионални и рурални развој.

РЕФЕРЕНЦЕ

- [1] Kose, M. Ayhan (ed.); Ohnsorge, Franziska (ed.). 2023. Falling Long-Term Growth Prospects: Trends, Expectations, and Policies. © World Bank: Washington, DC. <http://hdl.handle.net/10986/39497>
- [2] U.S. Energy Information Administration. <https://www.eia.gov/totalenergy/>
- [3] European Parliament (2023). AT A GLANCE. Plenary – March I 2023. European Parliamentary Research Service, March 2023. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/739376/EPRS_ATAG\(2023\)739376_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/739376/EPRS_ATAG(2023)739376_EN.pdf)
- [4] Di Bella, G., Flanagan, M., Foda, K., Maslova, S., Pienkowski, A., Stuermer, M. & Toscani, F. (2022). Natural Gas in Europe. The Potential Impact of Disruptions to Supply. IMF WP/22/145. Downloaded from <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2022/07/18/Natural-Gas-in-Europe-The-Potential-Impact-of-Disruptions-to-Supply-520934>
- [5] Enerdata (2013). Behind the scenes of Russia’s gas strategy. Executive Brief – July 2023
- [6] International Renewable Energy Agency. <https://www.irena.org/Energy-Transition/Policy>
- [7] Pepe Maria, J. (2022). Geopolitics and Energy Security in Europe. How do we move forward? Competence Centre for Climate and Social Justice | FES Just Climate. Belgium, 2022. Downloaded from <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bruessel/19953.pdf>
- [8] Eurostat database. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/explore/all/all_themes
- [9] <https://scgnewschannel.com/en/scg-news/scg-and-petronas-co-chair-a-newly-launched-world-economic-forums-community-to-deliver-a-just-energy-transition-in-asean/>
- [10] Our World in Data. <https://ourworldindata.org/grapher/energy-intensity>
- [11] RES4Africa Project Report (2023). Africa’s Energy Future is renewable. RES4Africa Foundation. Italy
- [12] Energy Community, Implementation Report for Serbia, 2022.
- [13] Energy Community Data. <https://www.energy-community.org/>
- [14] OECD (2022). Clean energy transition in the Western Balkans. <https://t4.oecd.org/south-east-europe/programme/OECD-BN-Clean-Energy-Transition-Oct2022.pdf>
- [15] WB Group (2023). Western Balkans Regular Economic Report: Spring 2023. <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report>
- [16] <https://www.energy-community.org/regionalinitiatives/SEEGAS.html>
- [17] Mazzucato, M., N. Okonjo-Iweala, J. Rockström and T. Shanmugaratnam (2023), Turning the Tide: A Call to Collective Action, Global Commission on the Economics of Water, Paris. <https://watercommission.org/publication/turning-the-tide-a-call-to-collective-action/>

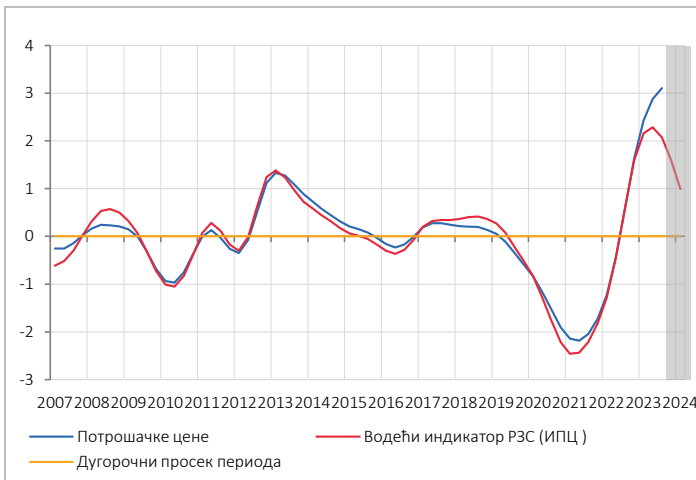
1. МАКРОЕКОНОМСКЕ ПРОГНОЗЕ

Развијени систем композитних водећих индикатора РЗС-а предњачи циклусима привредне активности, у просеку, за један до највише два квартала и, у комбинацији са економетријским моделима, омогућава квантитативну евалуацију динамике годишње стопе раста привредне активности у кратком року. У наставку ће бити презентована фамилија водећих индикатора по секторима и одговарајуће прогнозе.

1.1. ПРОГНОЗА КРЕТАЊА ПОТРОШАЧКИХ ЦЕНА¹³ ЗА Q1 2024.

Графикон 1.1. Поређење циклуса композитног водећег индикатора потрошачких цена РЗС-а (ИПЦ РЗС) и укупних потрошачких цена у Републици Србији, десезонирани, детрендовани и стандардизовани подаци, одступање од просека периода, Q1 2007 – Q1 2024. (%)

Графикон 1.2. Структура прогнозиране међугодишње стопе раста потрошачких цена за Q1 2024. (од 5,3%), (тогал 100) (%)

¹³ Водећи индикатор потрошачких цена РЗС-а (у ознаци ИПЦ РЗС) производ је истраживачко-аналитичког рада од стране РЗС-а. Индикатор се састоји од обухвата претходно развијених композитних индикатора цене хране (ИПЦ-Х), цене горива (ИПЦ-Г) и цене дувана (ИПЦ-Д) као највећим генераторима инфлације у дугом року. Узимајући у обзир знатну промену структуре потрошачких цена у генерисању међугодишње стопе раста (пре свега, знатном расту утицаја њене енергетске компоненте од друге половине 2022), водећи индикатор прогнозе цена РЗС-а (ИПЦ РЗС), уз већ постојеће дугогодишње највеће стратешке елементе раста потрошачких цена (хране, дувана и горива за путничке аутомобиле), модификован је додатним директним укључењем и фактора раста цена ел. енергије, гаса и чврстих горива (огрева).

РЕЗУЛТАТИ МОДЕЛА ВОДЕЋЕГ ИНДИКАТОРА ПОТРОШАЧКИХ ЦЕНА (ИПЦ РЗС) И ИНДИРЕКТНИ ФАКТОРИ УТИЦАЈА ИЗ Q4 2023. НА ПРОГНОЗУ У Q1 2024.

Очекује се да ће инфлација потрошачких цена у Q4 2023 бити око 8,0%, а за целу 2023. годину око 12,6%.

На основу модела водећег индикатора потрошачких цена (ИПЦ РЗС), прогнозиран је међугодишњи раст потрошачких цена у Q1 2024. од око 5,3%.

Када је реч о прогнози међугодишње стопе инфлације потрошачких цена, неопходно је споменути 4 најважнија догађаја из Q4 2023. која ће имати индиректан утицај и на потрошачке цене у Q1 2024:

- **Акција малопродајних ланаца и Владе Србије, „Боља цена“ од октобра 2023.** Резултати квантитативне анализе и анализе утицаја ове групе производа приказани су у наредном поднаслову. Генерално, резултати јасно указују да је ова група производа знатно успорила раст инфлације у Q4 2023, пре свега, преко производа из групе храна и безалкохолна пића, који би, према процени, требало да имају међугодишњи раст цена од око 9,3% (учешће у стопи раста ИПЦ од 36,4%), а у Q1 2024. прогнозиран је раст цена ове групе производа од 4,7%.
- **Раст акциза на цигарете и дуванске производе, алкохолна пића и кафу** од 8,0%, на сваку од ових ставки од октобра 2023, редом, уз раст свих осталих трошкова. Процењује се да ће међугодишњи раст цена алкохолних пића, цигарета и дуванских производа у Q4 2023. бити око 9,0%, са учешћем у годишњој стопи раста укупних потрошачких цена са око 7,6%. Такође, прогнозира се да ће додатним увећањем цена алкохолних пића и дувана услед редовног раста акциза од 1. јануара 2024. (када се уз акцизу цена дувана зарачунава и инфлација трошкова произвођача дувана из 2023. године) годишња стопа раста цена алкохолних пића и дуванских производа у Q1 2024. износити око 6,8%.
- **Раст цене електричне енергије за домаћинства и гаса од новембра 2023.** за 7,3% и 9,4%, респективно (у односу на октобар 2023). Процењује се да ће годишња стопа раста ел. енергије за домаћинства у Q4 2023. бити око 20,0%, увећавајући годишњу стопу укупних потрошачких цена у Q4 2023. за око 1,0 процентни поен и учествујући у међугодишњој стопи раста ИПЦ са 12,9%. Узимајући у обзир да није предвиђен даљи раст цене ел. енергије, очекује се да ће у Q1 2024. цена електричне енергије за домаћинства бити већа за око 15,0% у односу на цену из Q1 2023.
- **Пад цене сирове нафте типа *Brent* на светском тржишту** (очекује се да ће у децембру, у односу на октобар 2023, износити око 17,0%) и **раст акциза на гориво од 8,0% (од октобра 2023)** резултираће, према процени, међугодишњим падом цене горива у Србији за око -0,2% у Q4 2023. Како је у претходним бројевима *Трендова* већ наведено и емпиријски потврђено, цена сирове нафте на светском тржишту предњачи цени горива у Србији у просеку за око један месец, те је стога тек од новембра 2023. дошло до осетнијег пада цене горива и у Србији. Када се узму у обзир све наведене околности, анализа и прогноза трендова цене кретања на тржишту нафтних деривата у Србији, на основу модела горива (ИПЦ-Г РЗС), очекује се да ће просечна цена горива у Q1 2024. бити виша за око 5,2% у односу на Q1 2023.

УТИЦАЈ АНТИИНФЛАЦИОНЕ КОРПЕ „БОЉА ЦЕНА“ НА ИНДЕКС ПОТРОШАЧКИХ ЦЕНА

У циљу успоравања инфлације потрошачких цена, средином септембра 2023, на основу договора Владе и највећих малопродајних ланаца у Србији, направљена је листа од 38 производа¹⁴ којима је била одређена повољнија цена у поређењу са производима који припадају истој групи. У РЗС-у је обављено истраживање о мерењу утицаја изабраних производа „Боља цена“ на укупне потрошачке цене. Овде је важно напоменути да методологија прикупљања месечних података о ценама производа није нужно обухватала само производе под ознаком „Боља цена“, већ, услед репрезентативности узорка, обухват чине сви производи (других произвођача и марки) који су и досад били предмет праћења.

¹⁴ Производи који су ушли у антиинфлациону корпу „Боља цена“ су: пилеће месо („грил“ пилетина – очишћено пиле без главе и трупца), пилећи паризер, виршле, јетрена паштета, кромпир, купус, црни лук, пасуљ, смрзнута грашак, јабуке, фета сир, јогурт, дуготрајно млеко, кисело млеко, сирни намаз, кекс са какаом, брашно Т-500, тестенина са белим брашном и јајима, сунцокретово уље, лаки маргарин за мазање, безалкохолни напаци, сок негазирани, кафа, мармелада, џем, домаћи зачин, храна за бебе, детерџент за машинско прање веша, детерџент за ручно прање судова, пелене за децу, тоалет папир, сапун, паста за зубе, шампон за косу, хигијенски улошци, купка за бебе, шампон за бебе и купка за одрасле. Свих 38 производа из корпе „Боља цена“ адекватно су пондерисани према групи истих производа којима припадају у индексу потрошачких цена (али различитих робних марки) а чије цене у малопродајним објектима РЗС редовно прати. Такође, из месечних временских серија података оних група производа који имају сезону поступком десезонирања претходно је уклоњена сезонска компонента. Након агрегације индекса цена ових група производа у један индикатор измерен је индиректан утицај корпе производа „Боља цена“ на укупне потрошачке цене.

Стога, иако корпа „Боља цена“ није била предмет узорачког обухвата у целости, анализа је показала значајан утицај корпе „Боља цена“ на укупне потрошачке цене, и то, пре свега, **услед појаве ефекта супституције добара**¹⁵ од стране потрошача.

Акција „Боља цена“ довела је до тога да се цене производа из исте групе, али друге робне марке у просеку зауставе или чак незнатно сниже како би ти производи могли остати конкурентни у очима рационалног потрошача.

На основу израчунатог коефицијента еластичности утицаја антиинфлационе корпе „Боља цена“, закључује се да је потрошачка корпа „Боља цена“, преко већ поменутог ефекта супституције добара, успорила раст међугодишње стопе инфлације (у периоду октобар–новембар 2023. у поређењу са септембром 2023) у просеку за око 18,1%, (односно за 0,3 процентна поена).

Табела 1.1. Потрошачке цене и антиинфлациона корпа групе производа којима припадају производи из акције „Боља цена“.

2023	Потрошачке цене, годишња стопа раста, %	Антиинфлациона корпа, групе производа којима припадају производи из акције „Боља цена“, годишња стопа раста, %	Структура антиинфл. корпе у годишњој стопи укупних потрошачких цена, %	Десезониране месечне (ланчане) стопе раста потрошачких цена, %	Десезониране месечне (ланчане) стопе раста цена антиинфлационе корпе добара, %
Јануар	15,8	25,6	17,1	1,2	1,2
Фебруар	16,1	26,7	17,5	1,2	1,3
Март	16,2	29,0	18,9	0,9	1,9
Април	15,1	28,8	20,1	0,5	0,7
Мај	14,8	27,6	19,6	0,9	3,3
Јун	13,7	25,8	19,9	0,6	1,2
Јул	12,5	24,7	20,8	0,3	0,5
Август	11,5	20,5	18,8	0,4	-0,9
Септембар	10,2	16,3	16,8	0,4	-0,6
Октобар	8,5	9,7	12,0	0,2	-1,0
Новембар	8,0	7,8	10,2	0,6	-0,5

⚠ Напомена: Подаци су десезонирани на пуном узорку код временских серија оних група производа који су имали детектовану сезонску компоненту, од јануара 2007. до новембра 2023.

Анализа међугодишње стопе раста потрошачких цена показује да је од почетка 2023, **а нарочито од септембра до новембра** (од када је почела примена акције „Боља цена“), дошло до наглог успоравања инфлације потрошачких цена. Ово се најбоље може видети на основу претходно **искљученог ефекта сезонских утицаја у подацима**, на стопама раста (октобар 2023/септембар 2023 и новембар 2023/октобар 2023) потрошачких цена на које је у октобру месецу 2023. десезонирана антиинфлациона **корпа „Боља цена“ имала дефлаторан утицај** са падом од (-1,0%), иако је десезонирана месечна стопа раста укупних потрошачких цена регистровала раст од 0,2%. Овај почетни импулс из октобра био је слабији у новембру 2023, али и даље значајно дефлаторан у контексту ланчаних вредности стопа раста (-0,5%).

Са друге стране, у међугодишњој стопи раста потрошачких цена у октобру 2023. (од 8,5%), група производа „Боља цена“ учествовала је са 12,0%, док јој је у новембру учешће пало на 10,2%. У поређењу са претходним месецима (нарочито са септембром 2023), учешће групе производа „Боља цена“ у октобру и новембру 2023. показује значајан пад учешћа у структури међугодишње стопе раста потрошачких цена, што одговара њеном антиинфлационом задатку.

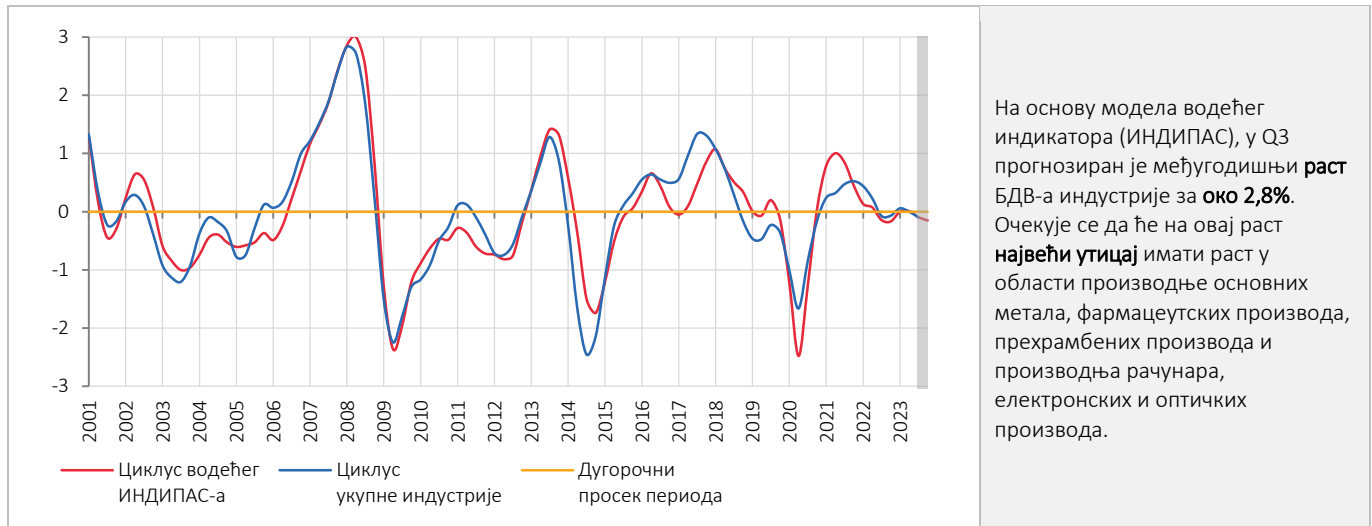
Стога је антиинфлациона корпа „Боља цена“ имала посредан утицај у обуздавању инфлације свих оних група производа (већински из групе храна и пиће) којима припадају производи из корпе „Боља цена“ и њен измерен дефлаторни утицај је заправо де факто мера и последица ефекта супституције добара од стране потрошача.

¹⁵ Према теорији понашања потрошача, **ефекат супституције добара** логично подразумева да се рационални потрошач одређује за оно добро које постаје јефтиније, у поређењу са истим добром којем цена није снижена, и **најизраженији је код есенцијалних добара (храна, пића и гориво)**, што је супротно у поређењу са скупљом и луксузнијом робом код које су присутни снобовски феномени тзв. „потрошачког хира“, као, на пример, у Вебленовом ефекту (према којем луксузној роби када расте цена, расте и тражња и обрнуто).

1.2. ПРОГНОЗА КРЕТАЊА БДВ-а ИНДУСТРИЈЕ

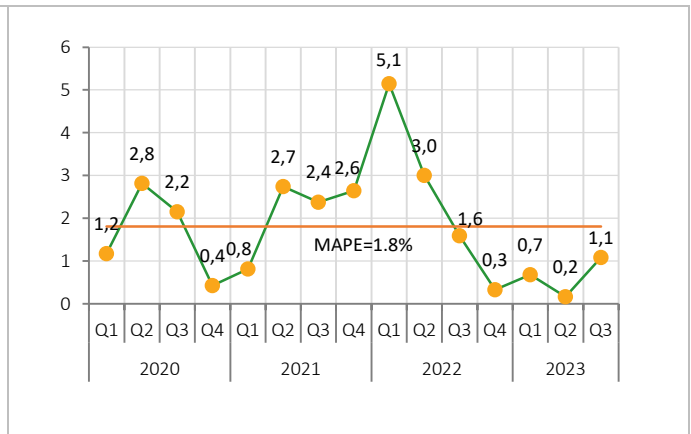
Графикон 1.3. Поређење циклуса водећег индикатора ИНДИПАС-а и физичког обима укупне индустрије, десејонизирани, детрендовани, изравнати и стандардизовани подаци, одступање од просека периода, Q1 2001 – Q4 2023. (%)

Графикон 1.4. Компарација остварених и прогнозираних годишњих стопа раста БДВ-а индустрије (%)

Графикон 1.5. Средња апсолутна процентуална грешка (Mean Absolute Percentage Error - MAPE)¹⁶, прогнозе раста БДВ-а индустрије, Q1 2020 – Q3 2023. (%)

¹⁶ Средња апсолутна процентуална грешка (Mean Absolute Percentage Error - MAPE) представља мерило поједностављене интерпретације грешке прогнозе модела у статистици. Дефинише се као однос

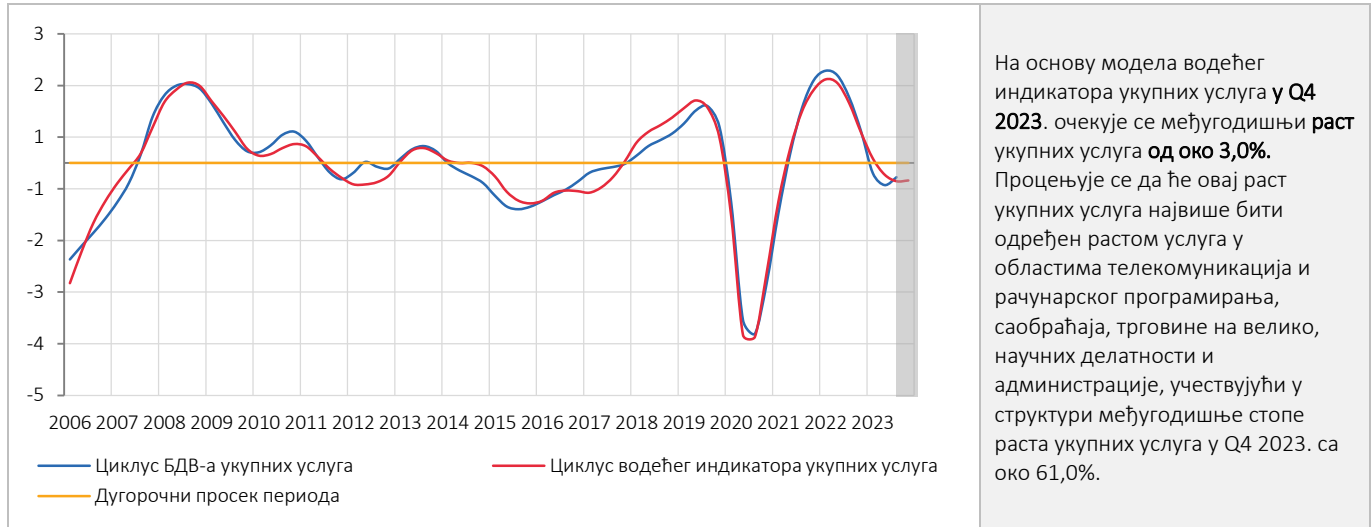
$$MAPE = \frac{100\%}{n} \sum_{t=1}^n \left| \frac{A_t - F_t}{A_t} \right|$$

, где је A_t стварна вредност, а F_t прогнозирана вредност. Њихова разлика је подељена са стварном вредношћу A_t . Апсолутна вредност овог односа се сабира за сваку прогнозирану тачку у времену и дели са укупним бројем временских тачака n . **Релативно одступање стварних вредности од прогнозираних за (+/-) 5% одређен је интервалном границом валидности дате прогнозе (95-процентни интервал поузданости индикатора), који је, након извођења (MAPE) грешке, дефинисан као веродостојност модела, према формули ($v = 100 - [MAPE]$), изражено у процентима.** Апсолутне вредности представљају ненегативне вредности. Прогнозиране вредности наведене у графикону објављене су у претходним бројевима *Трендова*.

1.3. ПРОГНОЗА КРЕТАЊА БДВ-а УКУПНИХ УСЛУГА

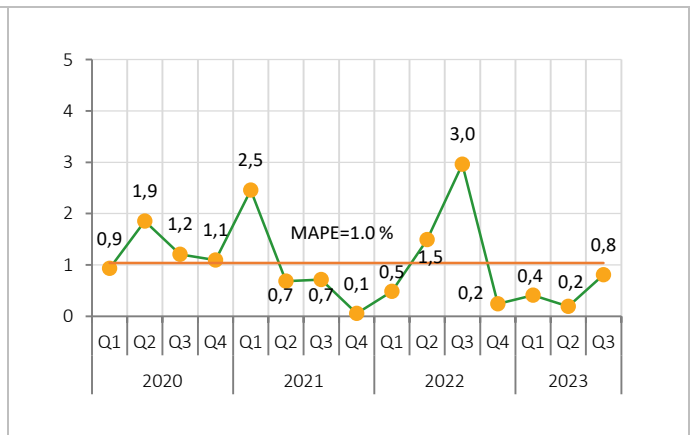
Графикон 1.6. Поређење циклуса водећег индикатора укупних услуга и БДВ-а укупних услуга, десејонирани, детрендовани, изравнати и стандардизовани подаци, одступање од просека периода, Q1 2006 – Q4 2023. (%)

Графикон 1.7¹⁷ Компарација остварених и прогнозираних годишњих стопа раста БДВ-а укупних услуга (%)

Графикон 1.8. Средња апсолутна процентуална грешка (Mean Absolute Percentage Error - MAPE), прогнозе раста БДВ-а укупних услуга, Q1 2020 – Q3 2023. (%)

¹⁷ Прогнозиране вредности наведене у графикану увек се објављују један квартал пре него што буду доступни реализовани подаци и приказани су у претходним бројевима Трендова.

1.4. ПРОГНОЗА КРЕТАЊА БДВ-а ГРАЂЕВИНАРСТВА

Раст БДВ-а грађевинарства у периоду Q1–Q3 2023. (у односу на исти период 2022) износио је 9,2%. Овом расту и даље највише доприносе активности на **изградњи саобраћајне инфраструктуре** (модернизација пруге мађарско-српске железнице; Моравски коридор, аутопут Београд – јужни Јадран (деоница Прељина–Пожега); брза саобраћајница Рума–Шабац–Лозница и Фрушкогорски коридор, брзе саобраћајнице Пожаревац–Голубац и Иверак–Лајковац), **цевоводних, комуникационих и електричних водова** (изградња комуналне-канализационе инфраструктуре у оквиру пројекта „Чиста Србија).

Применом модела прогнозе РЗС-а у Q4 2023. очекује се раст БДВ-а грађевинарства од око 13,0%.

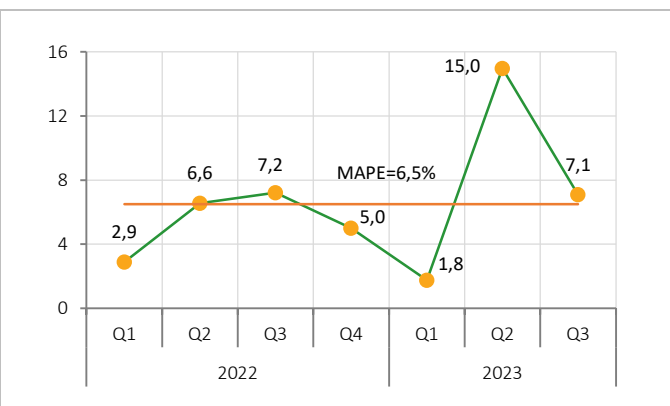
Табела 1.2. Структура доприноса годишњој стопи раста БДВ-а грађевинарства

	2021				2022				2023			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
БДВ грађевинарства, годишња стопа раста, % (1 + 2)	20,5	18,9	20,0	15,1	-5,6	-6,8	-12,1	-12,5	-1,6	14,8	12,8	-
1. Зграде, п. п. (1а + 1б)	13,8	7,5	5,5	6,0	-5,2	-2,6	-6,3	-4,4	-10,7	4,5	1,5	-
<i>1а. Стамбене зграде</i>	<i>10,7</i>	<i>3,8</i>	<i>1,1</i>	<i>-0,1</i>	<i>-5,9</i>	<i>-1,5</i>	<i>-2,0</i>	<i>-0,1</i>	<i>-3,9</i>	<i>2,2</i>	<i>2,2</i>	<i>-</i>
<i>1б. Нестамбене зграде</i>	<i>3,1</i>	<i>3,7</i>	<i>4,3</i>	<i>6,1</i>	<i>0,7</i>	<i>-1,1</i>	<i>-4,3</i>	<i>-4,3</i>	<i>-6,8</i>	<i>2,3</i>	<i>-0,7</i>	<i>-</i>
2. Остале грађевине, п. п. (2а + 2б + 2в + 2г)	6,6	11,4	14,6	9,1	-0,4	-4,2	-5,8	-8,1	9,1	10,3	11,3	-
<i>2а. Саобраћајна инфраструктура</i>	<i>1,1</i>	<i>14,4</i>	<i>14,8</i>	<i>13,4</i>	<i>4,3</i>	<i>-1,8</i>	<i>-2,7</i>	<i>-6,2</i>	<i>8,8</i>	<i>5,3</i>	<i>8,1</i>	<i>-</i>
<i>2б. Цевоводи, комуникациони и електрични водови</i>	<i>3,0</i>	<i>-4,7</i>	<i>1,5</i>	<i>-2,4</i>	<i>-5,5</i>	<i>-2,4</i>	<i>-3,8</i>	<i>-3,6</i>	<i>0,6</i>	<i>4,1</i>	<i>4,6</i>	<i>-</i>
<i>2в. Сложене индустријске грађевине</i>	<i>2,2</i>	<i>1,8</i>	<i>-0,5</i>	<i>-2,6</i>	<i>0,0</i>	<i>-0,1</i>	<i>1,0</i>	<i>2,0</i>	<i>0,3</i>	<i>0,6</i>	<i>-1,6</i>	<i>-</i>
<i>2г. Остале непоменуте грађевине</i>	<i>0,3</i>	<i>-0,1</i>	<i>-1,2</i>	<i>0,6</i>	<i>0,8</i>	<i>0,0</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,6</i>	<i>0,3</i>	<i>0,2</i>	<i>-</i>
Допринос БДВ-а грађевинарства годишњој стопи раста БДП-а, п. п.	0,9	1,0	1,1	1,0	-0,3	-0,4	-0,8	-0,9	-0,1	0,8	0,7	-

Графикон 1.9. Компарација остварених и прогнозираних¹⁸ годишњих стопа раста БДВ-а грађевинарства (%)

Графикон 1.10. Средња апсолутна процентуална грешка (Mean Absolute Percentage Error - MAPE), прогнозе раста БДВ-а грађевинарства, Q1 2020 – Q3 2023. (%)

1.5. РЕЗИМЕ ДОБИЈЕНИХ РЕЗУЛТАТА ПРОГНОЗЕ ВОДЕЋИХ ИНДИКАТОРА ПО СЕКТОРИМА БДВ-а ЗА Q4 2023.

Табела 1.3. Прогнозе БДВ-а изабраних сектора и њихови процењени доприноси БДП-у, Q4 2023.

Q4 2023	Пољопривреда	Нето порези	Индустрија	Грађевинарство	Услуге
Кварталне стопе раста, %	9,5	2,0	2,8	13,0	3,0
Доприноси стопи раста БДП-а (п. п.)	0,6	0,3	0,6	0,7	1,6

¹⁸ Приказани прогнозиранни подаци у графикону 1.11 добијени су симулацијом прогнозе на основу враћеног узорка од Q1 2022. (сукцесивним понављањем поступка прогнозе након сваког „новог“ податка водећег индикатора грађевинске активности ГРИПАС РЗС). Подаци од Q4 2022. су званично објављени у публикацији *Трендови* (децембар 2022).

2.

БРУТО ДОМАЋИ ПРОИЗВОД

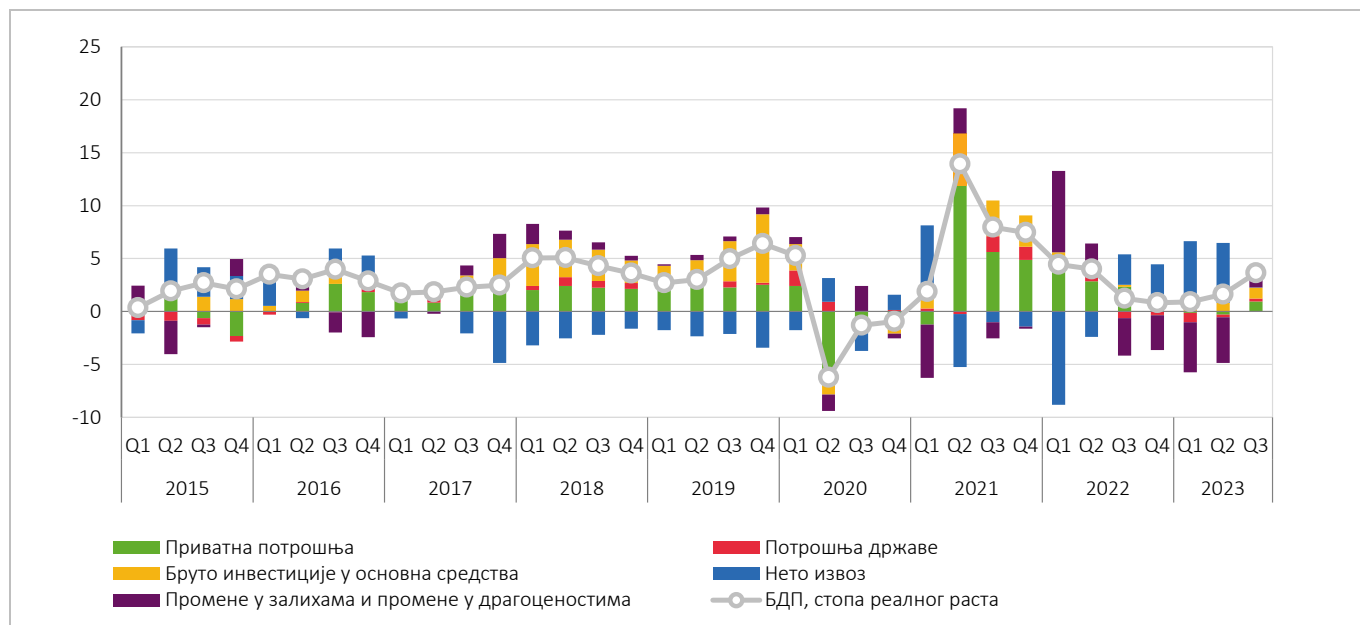
У трећем кварталу 2023. године остварен је реални раст БДП-а од 3,6% у односу на исти период претходне године. На позитивно кретање БДП-а у овом кварталу најзначајније су утицали сектор услуга, осим трговине и сектор пољопривреде, са по 1,3 п. п. и 0,9 п. п., респективно.

Посматрано по агрегатима употребе, у трећем кварталу 2023. године, у поређењу са истим периодом претходне године, приватна потрошња, државна потрошња и бруто инвестиције у основна средства оствариле су реални раст од 1,3%, 1,7% и 4,1% и позитивно допринеле кретању БДП-а са по 1,0 п. п., 0,3 п. п. и 1,0 п. п., респективно. Извоз и увоз су мањи за 1,5% и 1,2%, са негативним доприносом кретању БДП-а од 0,9 п. п. и 1,0 п. п., респективно.

Табела 2.1. БДП – агрегати употребе, међугодишње стопе реалног раста, Q1 2021 – Q3 2023. (%)
(поређење са истим периодом претходне године)

	2021				2022				2023		
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3
БДП	1,9	13,9	7,9	7,5	4,5	4,0	1,2	0,8	0,9	1,6	3,6
Приватна потрошња	-1,9	17,5	8,4	7,4	7,1	4,1	3,5	1,6	-0,1	-0,5	1,3
Државна потрошња	1,6	-1,4	9,3	7,2	2,6	5,0	-3,8	-1,8	-5,1	-1,6	1,7
Бруто инвестиције у основна средства	11,4	24,9	15,6	12,6	3,3	4,5	0,8	-0,3	1,9	3,9	4,1
Извоз	9,5	37,4	23,4	15,1	18,5	20,5	16,2	12,1	8,3	2,4	-1,5
Увоз	-1,3	42,4	21,7	15,3	32,9	21,2	9,5	5,1	-1,6	-5,5	-1,2

Графикон 2.1. Доприноси међугодишњој стопи раста БДП-а – агрегати употребе (п. п.)

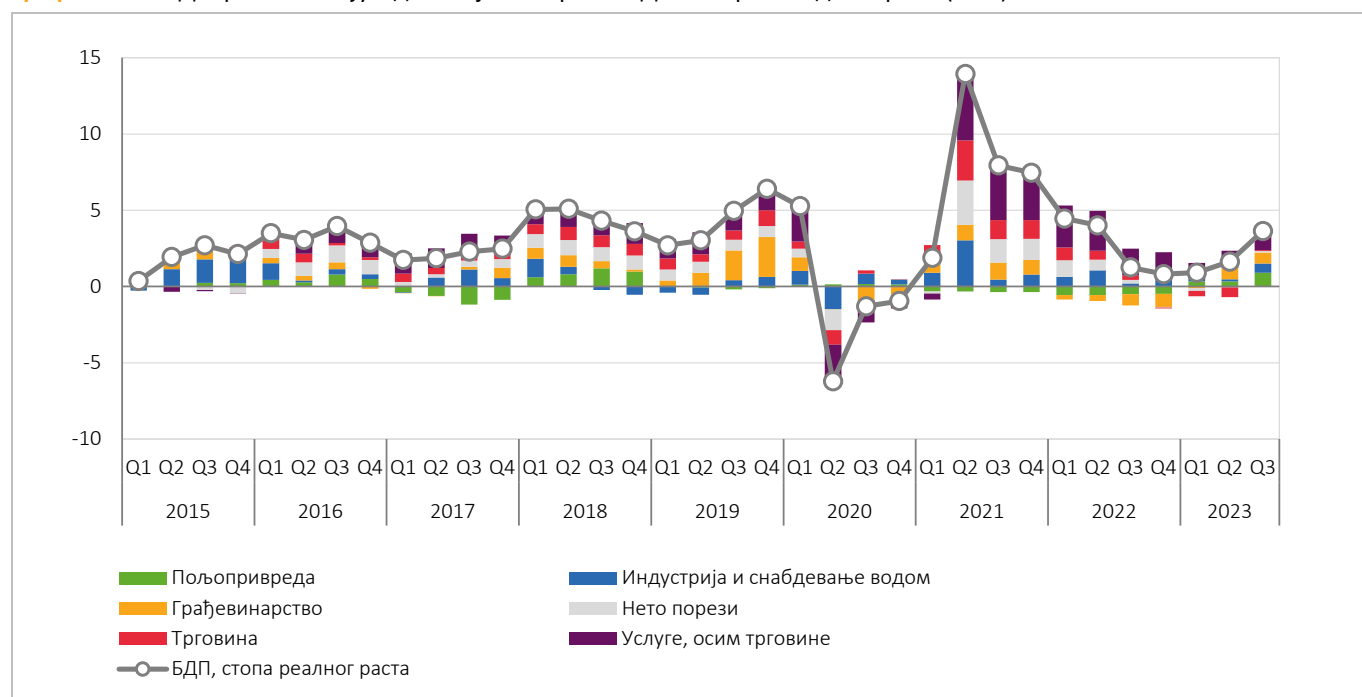

Посматрано са производне стране, на позитивно кретање БДП-а у трећем кварталу 2023. године највише су утицали сектор услуга, осим трговине и сектор пољопривреде, са по 1,3 п. п. и 0,9 п. п., респективно.

Табела 2.2. БДП – производна страна, међугодишње стопе реалног раста, Q1 2021 – Q3 2023. (%)
(поређење са истим периодом претходне године)

	2021				2022				2023		
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3
БДП	1,9	13,9	7,9	7,5	4,5	4,0	1,2	0,8	0,9	1,6	3,6
Пољопривреда	-5,7	-5,2	-5,4	-5,6	-8,3	-8,6	-8,5	-7,8	9,3	7,9	9,5
Индустрија и снабдевање водом	4,6	15,9	2,4	4,1	3,1	5,6	1,0	2,3	2,2	0,6	3,4
Грађевинарство	20,5	18,9	20,0	15,1	-5,6	-6,8	-12,1	-12,5	-1,6	14,8	12,8
Трговина	8,5	23,7	10,9	10,4	7,2	4,9	2,5	-0,3	-3,0	-5,3	0,5
Услуге, осим трговине	-1,0	11,3	10,2	9,0	6,8	6,6	4,5	4,6	1,7	2,8	3,1
Нето порези	-0,9	16,8	9,2	8,3	6,7	3,8	1,3	-0,2	-1,2	0,0	0,6

Графикон 2.2. Доприноси међугодишњој стопи раста БДП-а – производна страна (п. п.)

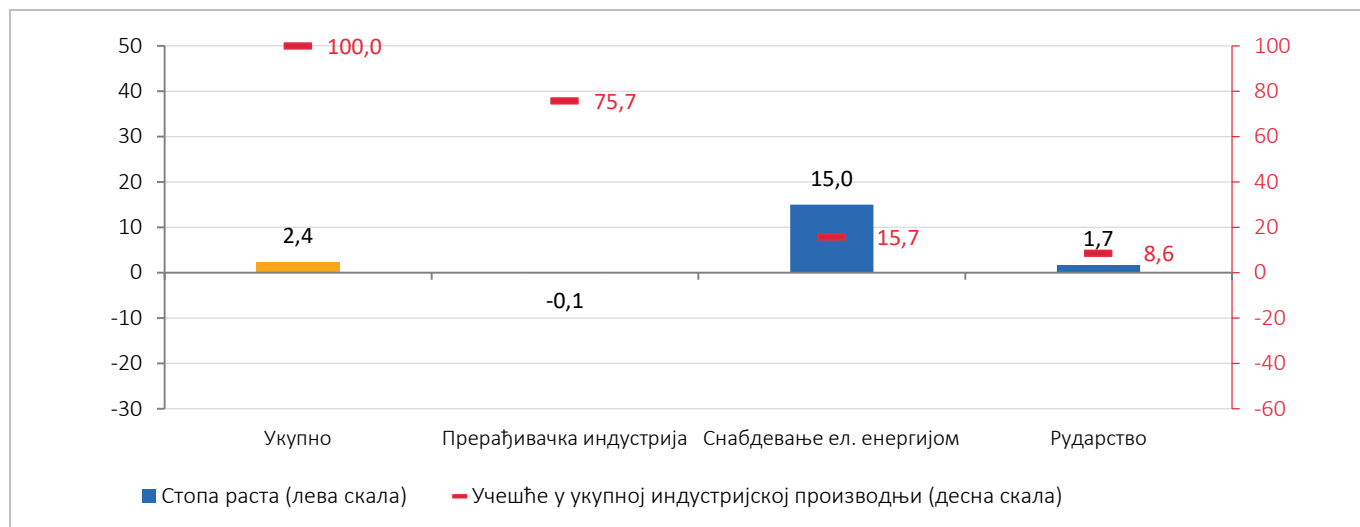

3. ИНДУСТРИЈСКА ПРОИЗВОДЊА

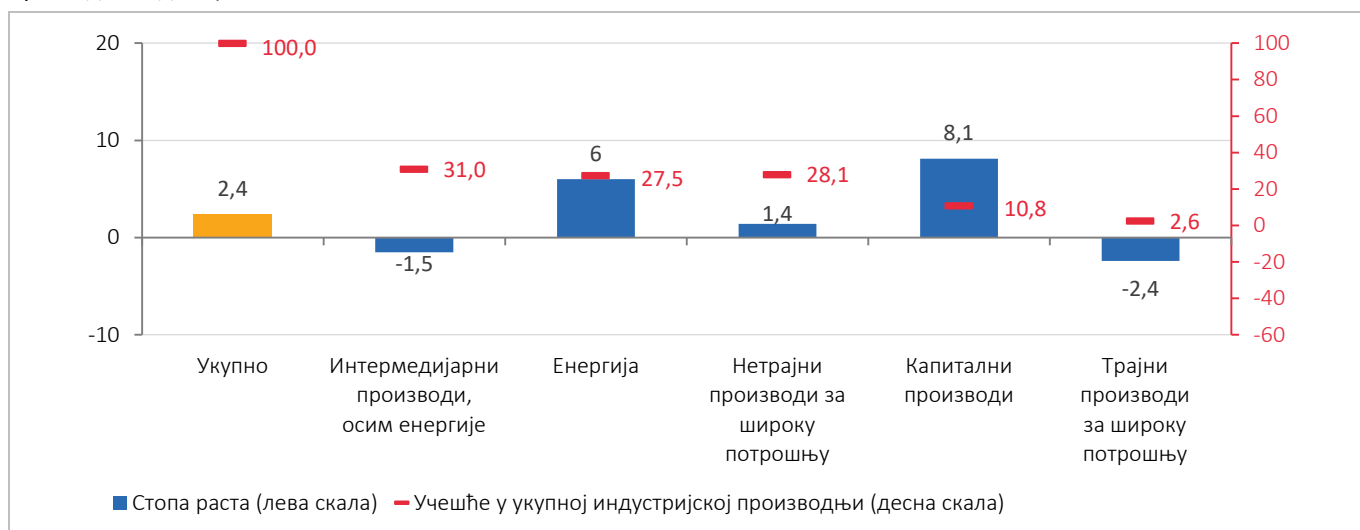
3.1. УКУПНА ИНДУСТРИЈСКА ПРОИЗВОДЊА

Укупна индустријска производња у Републици Србији у периоду јануар–септембар 2023. била је за 2,4% већа него у истом периоду претходне године. Раст је остварен у секторима *Рударство* (1,7%) и *Снабдевање ел. енергијом, гасом, паром и климатизација* (15,0%), док је у *Прерађивачкој индустрији* забележен пад (-0,1%).

Графикон 3.1. Кумулативно кретање укупне индустријске производње и њених сектора, стопе раста (%) (јануар–септембар 2023. у односу на исти период претходне године)

Графикон 3.2. Стопе раста индустријске производње по намени (%) (јануар–септембар 2023. у односу на исти период претходне године)

Сектор **Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација** дао је највећи допринос (2,3 процентна поена) кретању укупне индустрије у периоду јануар–септембар 2023 / јануар–септембар 2022. Негативан допринос (-0,07 процентних поена) имао је сектор **Прерађивачка индустрија**, док је допринос **Рударства** такође симболичан (0,13 процентних поена).

Табела 3.1. Индустриска производња, индекси (поређење са истим периодом претходне године)

	2021				2022				2023			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q1-Q4 ¹
Индустриска производња – укупно	104,2	116,0	102,6	103,7	101,9	104,8	99,4	100,7	102,5	100,9	103,7	103,0
Прерађивачка индустрија	103,2	117,0	100,4	102,9	104,1	104,7	99,1	97,8	98,5	99,0	102,1	101,0
Снабдевање ел. енергијом	109,1	107,5	96,0	90,6	80,9	91,8	95,8	106,2	118,6	114,8	111,1	...
Рударство	109,0	124,6	140,8	142,9	139,0	132,4	108,5	116,5	104,5	94,3	105,8	...

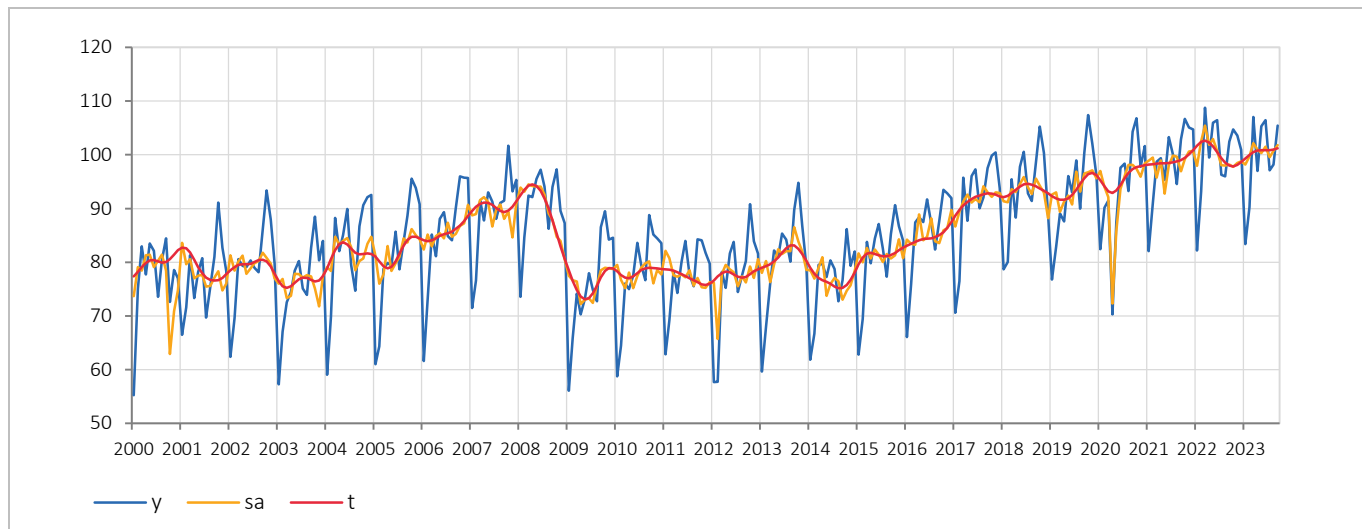
¹ Прогноза (добijена на бази модела анализе временских серија).

3.2. ПЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА (Ц)

(учешће од 75,7% у укупном индексу индустријске производње)

Тренд циклус компонента Прерађивачке индустрије у трећем кварталу 2023. године бележи узлазно кретање (графикон 3.3).

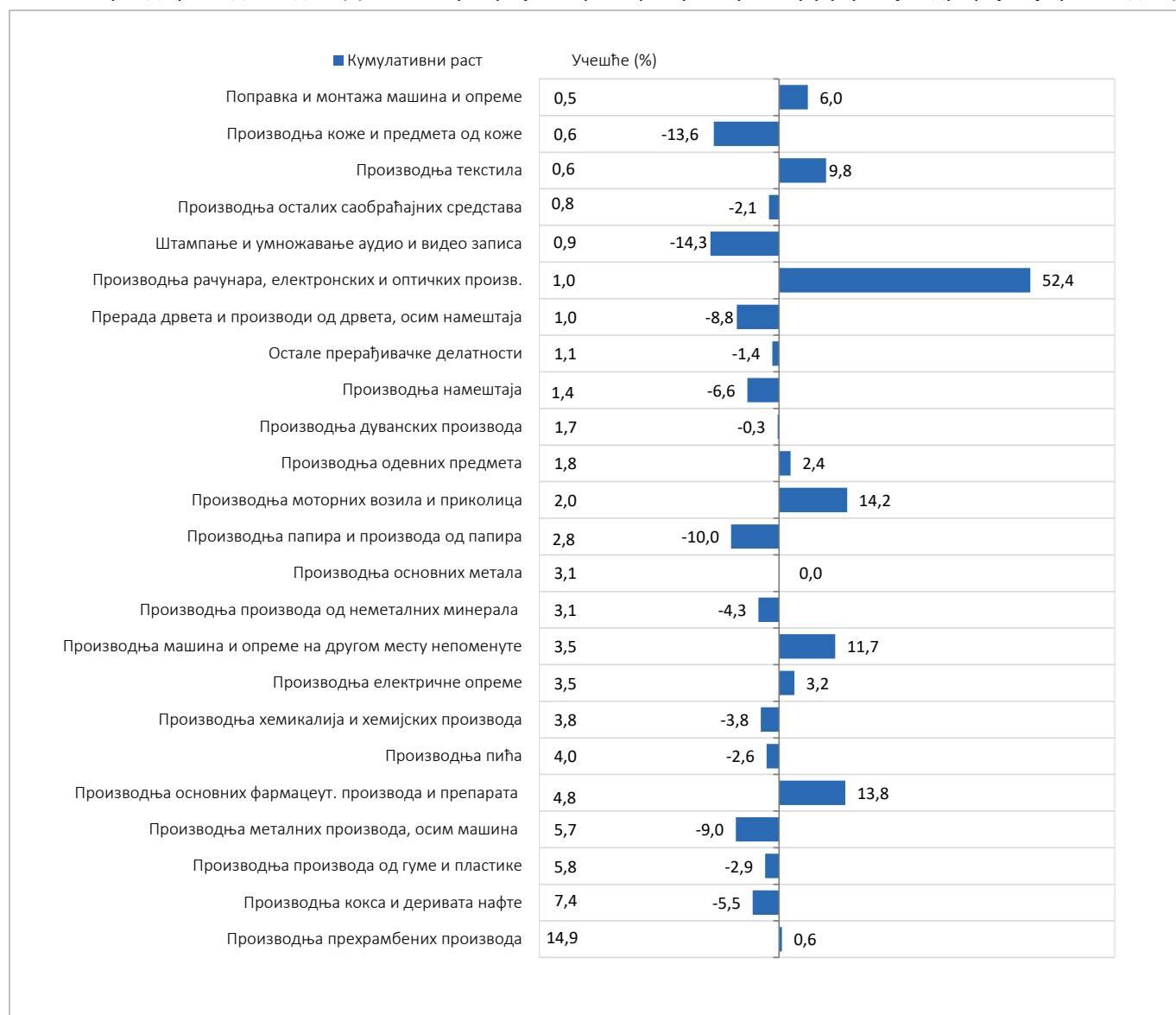
Графикон 3.3. Компоненте временске серије Прерађивачке индустрије, индекси (y – оригинална серија, sa – серија са искљученом сезонском компонентом, t – тренд-циклус компонента, просек 2022 = 100)

Посматрано по областима, Прерађивачка индустрија је у периоду јануар-септембар 2023. године забележила раст у 9 од 24 области (заједно учествују са 32,6% у укупној индустрији) у односу на исти период 2022. године. Најзначајније области – мерено учешћем у укупној индустријској производњи – у којима су остварени позитивни резултати у периоду јануар-септембар текуће године су: Производња прехранбених производа (раст од 0,6%), Производња основних фармацеутских производа и препарата (раст од 13,8%), Производња електричне опреме (раст од 3,2%).

Пад је забележен у 14 области (заједно учествују са 40,6% у укупној индустријској производњи): Производња кокса и деривата од нафте (пад од -5,5%), Производња производа од гуме и пластике (пад од -2,9%), Производња металних производа, осим машина (пад од -9,0%).

Графикон 3.4. Прерађивачка индустрија по областима, кумулативне стопе раста (%) (јануар–септембар 2023. у односу на исти период претходне године) (области су поређане према растућем учешћу у укупној индустријској производњи)

4. ГРАЂЕВИНАРСТВО

4.1. ГРАЂЕВИНСКА АКТИВНОСТ

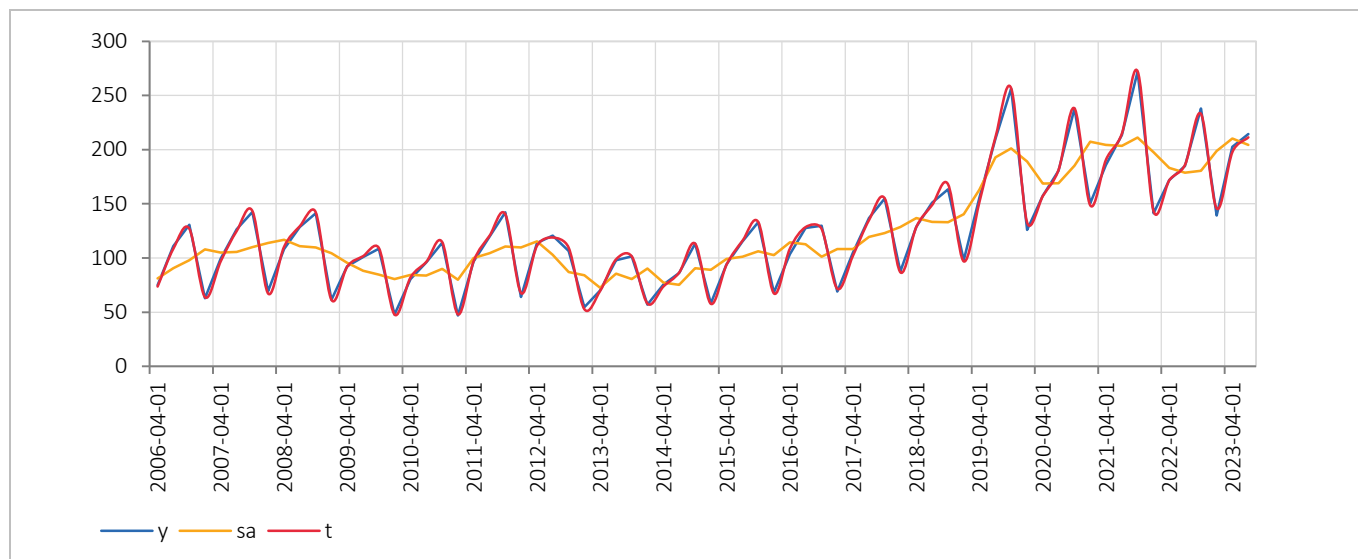
У трећем кварталу 2023. године грађевинска активност на територији Републике Србије, у односу на исти период претходне године, порасла је за 19,3% у текућим ценама, док је у сталним ценама порасла за 15,8%. Индекс цена грађевинског материјала, који се користи као дефлатор вредности у грађевинарству, у посматраном периоду износио је 103,0.

Вредност грађевинских радова, изражена у сталним ценама, виша је за 22,3% на осталим грађевинама (саобраћајнице, цевоводи, сложене индустријске грађевине и сл.), а на зградама је виша за 3,1% у односу на трећи квартал 2022. године.

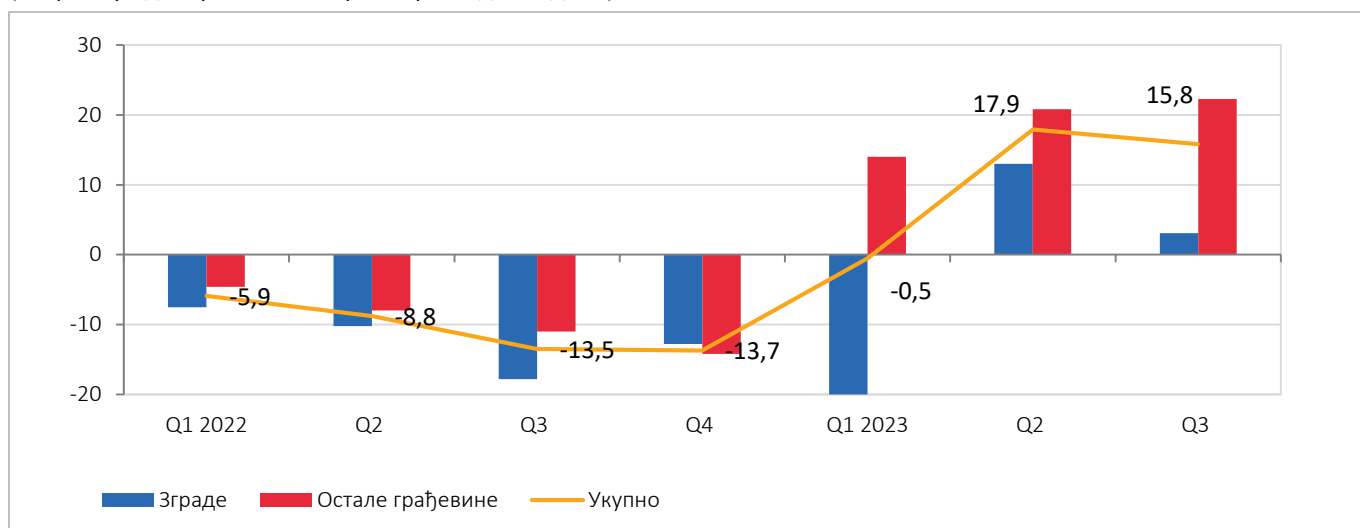
Табела 4.1. Вредност изведених грађевинских радова, квартални индекси (поређење са истим периодом претходне године)

	2021				2022				2023		
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3
Текуће цене	116,7	124,7	128,8	127,1	110,3	108,4	102,7	99,9	109,2	121,1	119,3
Сталне цене	117,4	114,9	115,0	110,4	94,1	91,2	86,5	86,3	99,5	117,9	115,8

Графикон 4.1. Компоненте временске серије вредности изведених грађевинских радова на територији Републике Србије у сталним ценама, индекси (y – оригинална серија, sa – серија са искљученом сезонском компонентом, t – тренд-циклус компонента, просек 2015 = 100)

Графикон 4.2. Вредност изведених грађевинских радова у сталним ценама, стопе раста (%) (квартал у односу на исти квартал претходне године)

Посматрано по регионима (графикон 4.3), у трећем кварталу 2023. године највећа стопа раста, у односу на исти период претходне године, забележена је у **Региону Војводине** и износи 54,6%, у сталним ценама. Најзначајнији допринос овако великом расту грађевинске активности је изградња мађарско–српске железнице, а значајно су утицали и завршни радови на изградњи аутопута Рума–Шабац.

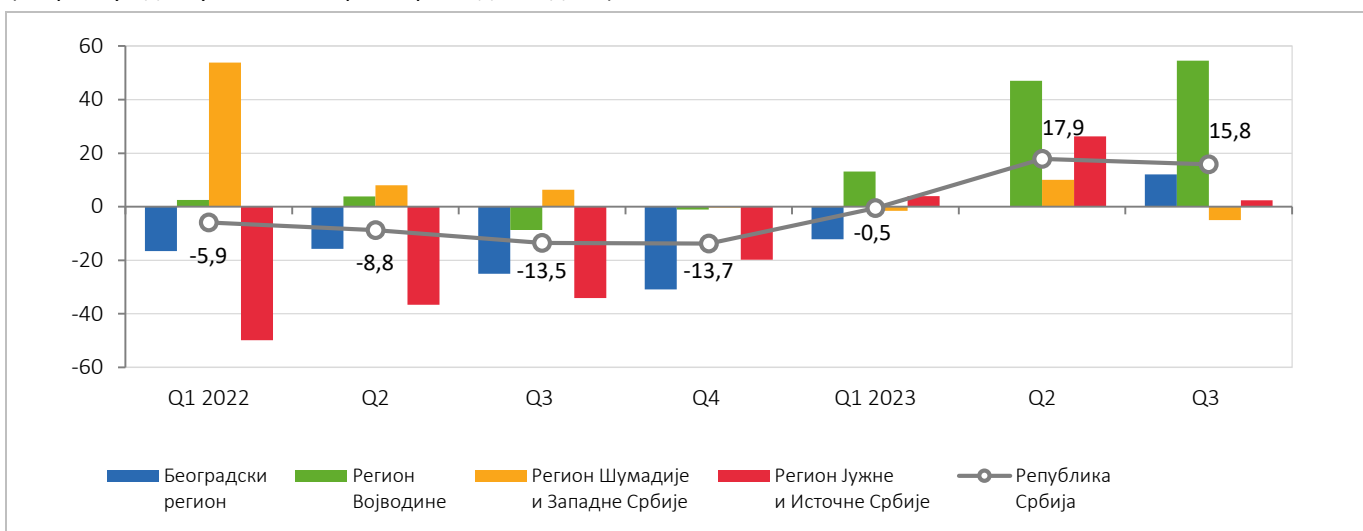
У **Региону Јужне и Источне Србије** остварен је раст од 2,4% у сталним ценама. Повећање активности је забележено на: стамбеним зградама (гради се велики стамбено-пословни комплекс у Нишу, са преко 400 станова), цевоводима (изградња гасног интерконектора Ниш–Димитровград) и саобраћајној инфраструктури (брза саобраћајница Пожаревац–Голубац).

У **Региону Шумадије и Западне Србије** вредност грађевинских радова смањена је за 5,0% у односу на исти период прошле године. Приметан је нешто слабији интензитет радова на грађевинама саобраћајне инфраструктуре (Моравском коридору и на деоници Прељина–Пожега), као и на нестамбеним зградама (завршен је Лидлов дистрибутивни центар у Лапову од 60 хиљ. m²).

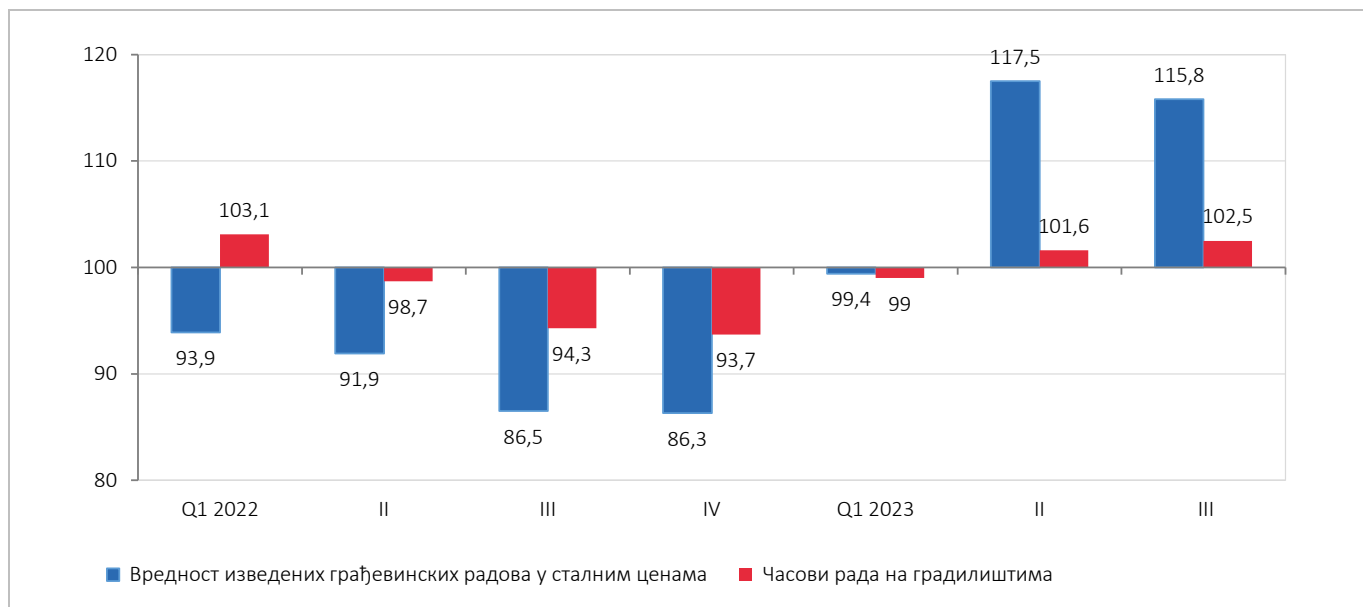
У **Београдском региону** вредност грађевинских радова у сталним ценама повећана је за 12,1% у односу на трећи квартал 2022. године. Посматрано према врсти грађевина, вредност изведених радова повећана је на стамбеним и нестамбеним зградама. Поред Београда на води, од већих стамбених комплекса издвајају се „Депо“, „Вождове капије“, „Vellport“, „Viva Residences“ и „Зелена авенија“, а од нестамбених зграда издвајају се „Центар за инклузију“ и железничка станица „Београд центар“.

Графикон 4.3. Вредност изведених грађевинских радова по регионима, у сталним ценама, стопе раста (%) (квартал у односу на исти квартал претходне године)

Графикон 4.4. Вредност изведених грађевинских радова и часови рада на градилиштима, упоредни преглед, индекси (квартал у односу на исти квартал претходне године)

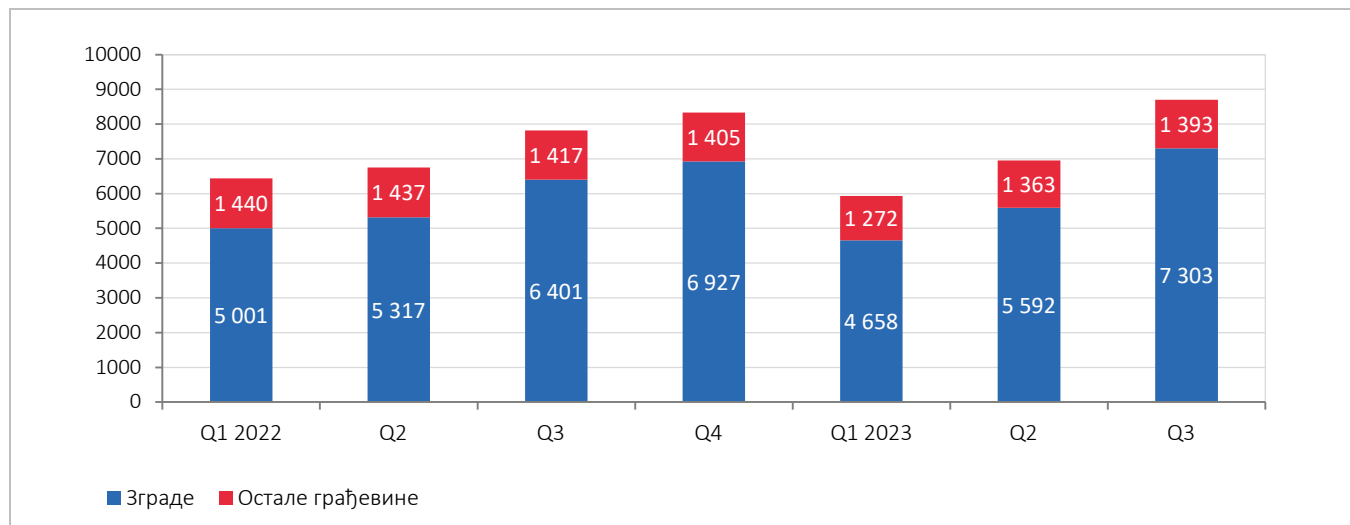
На графикону 4.4 дат је упоредни преглед кретања часова рада и вредности изведених радова на градилиштима. У првом кварталу 2022. вредност радова је била нижа, али је број ангажованих радника био већи. У другом, трећем и четвртном кварталу 2022. године часови рада и вредност изведених радова потврђују пад грађевинске активности. У првом кварталу 2023. године, оба индикатора показују благи пад грађевинске активности. Вредност радова у другом кварталу 2023. године је повећан за 17,5% у односу на исти период претходне године. Часови рада повећани су за 1,6% у другом кварталу и за 2,5% у трећем кварталу у односу на исти период претходне године.

4.2. ГРАЂЕВИНСКЕ ДОЗВОЛЕ

Поред вредности изведених радова и часова рада на градилиштима, статистика грађевинарства води месечну евиденцију и о издатим **грађевинским дозволама и решењима**, којима се одобрава извођење грађевинских радова у Републици Србији и који показују будуће кретање грађевинске активности.

У трећем кварталу 2023. године издато је укупно 8 696 грађевинских дозвола. Највећи број тих дозвола (7 303) односи се на извођење радова на зградама, а остатак (1 393) на радове везане за саобраћајну инфраструктуру, ценоводе и сложене индустријске грађевине. Укупан број издатих дозвола у трећем кварталу повећан је за 11,2% у односу на исти период претходне године.

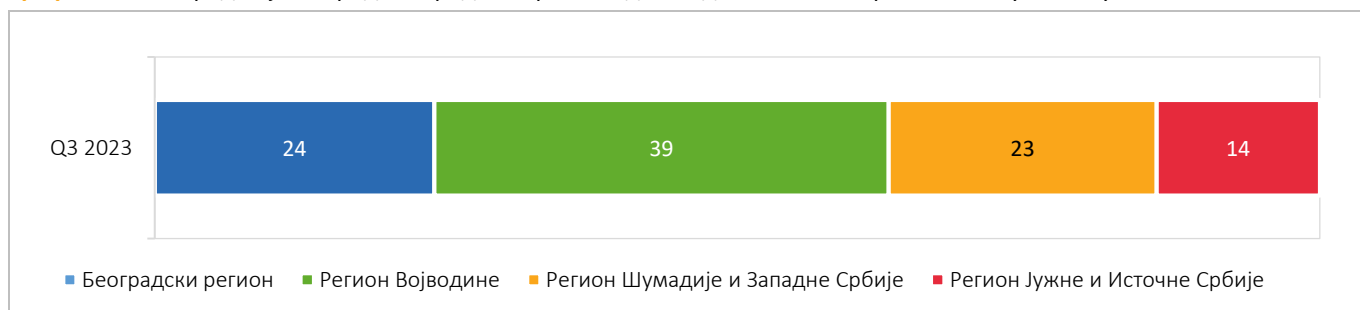
Графикон 4.5. Број издатих грађевинских дозвола за зграде и остале грађевине

Укупна предвиђена вредност радова, према издатим дозволама, у трећем кварталу је 289 654 мил. РСД, што представља повећање од 5,9% у односу на исти квартал претходне године.

Највеће учешће у предрачунској вредности у трећем кварталу има Регион Војводине (39%), затим следи Београдски регион (24%), па Регион Шумадије и Западне Србије (23%) и Регион Јужне и Источне Србије (14%).

Графикон 4.6. Предвиђена вредност радова према издатим дозволама, по регионима; учешће у % ¹⁹

¹⁹ Напомена: Уместо раније објављиваног податка о процентуалном учешћу броја дозвола по регионима, убудуће ћемо приказивати учешће предвиђене вредности радова према издатим дозволама. Наиме, вредност радова је бољи показатељ обима грађевинске активности у будућности, док број дозвола не даје кључну информацију о вредности предвиђене инвестиције, која је најважнија за процену вредности будућих грађевинских радова.

РЕЧНИК ТЕРМИНА

Вредност изведених грађевинских радова је најважнији индикатор кретања грађевинске активности у Републици Србији. Представља вредност изведених радова на грађевини коју је извештајна јединица извела са радницима које је непосредно ангажовала за извођење радова.

Вредност изведених радова укључује: вредност рада, вредност уграђеног материјала и готових производа за уградњу, утрошене енергенте и остале трошкове у вези са извођењем радова на грађевини. Вредност изведених радова не укључује: вредност радова подизвођача, трошкове набавке земљишта, пројектовања, надзора и ПДВ-а.

Према Класификацији грађевина, која се примењује од 2004. године, а која је у потпуности усаглашена са класификацијом Евростата (*Classification of Types of Constructions*), све грађевине се могу класификовати на два подручја: зграде и остале грађевине.

Вредност на зградама обухвата вредност радова изведених на стамбеним и нестамбеним зградама.

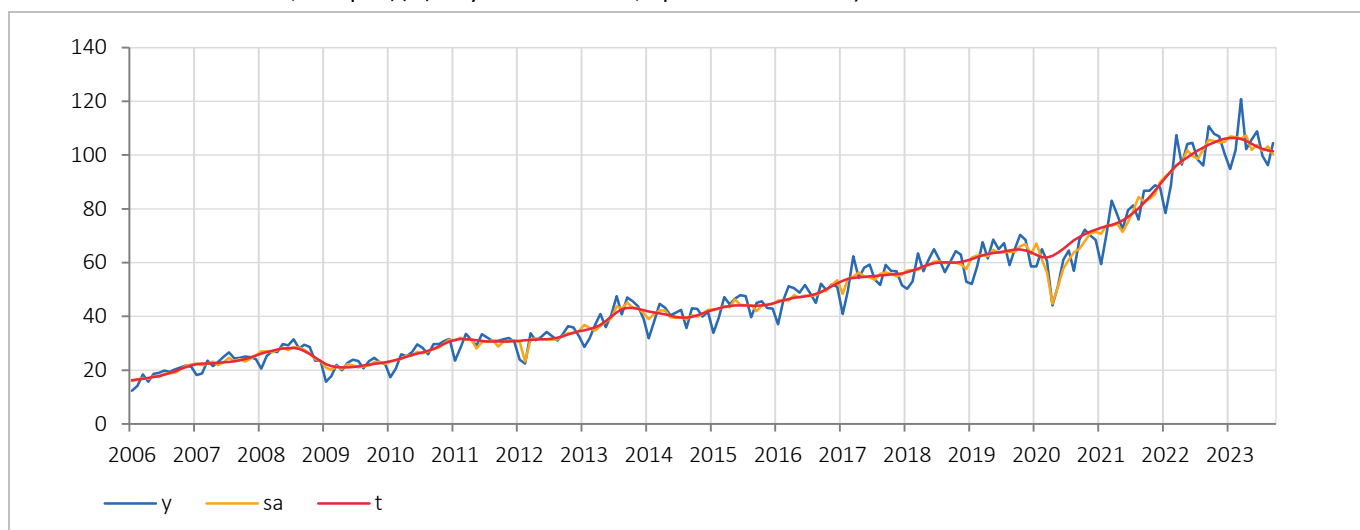
Остале грађевине, поред саобраћајне инфраструктуре (путеви, железничке пруге, мостови и сл.), обухватају и радове изведене на цевоводима, сложеним индустријским грађевинама и осталим непоменутиим грађевинама (нпр. грађевине за спорт).

5. СПОЉНА ТРГОВИНА

5.1. ИЗВОЗ РОБЕ (по текућем курсу, у еврима)

Укупна вредност извоза робе у Републици Србији у периоду јануар–септембар 2023. године већа је за 5,6% у односу на исти период 2022. године. На кретање укупног извоза највише су утицали раст од 7% у извозу сектора прерађивачке индустрије, који чини 85,8% укупног извоза, и раст од 89,3% извоза електричне енергије, гаса и паре, који чини 4,9% укупног извоза у првих девет месеци 2023. године.

Графикон 5.1. Компоненте временске серије извоза, индекси (y – оригинална серија, sa – серија са искљученом сезонском компонентом, t – тренд-циклус компонента, просек 2022 = 100)

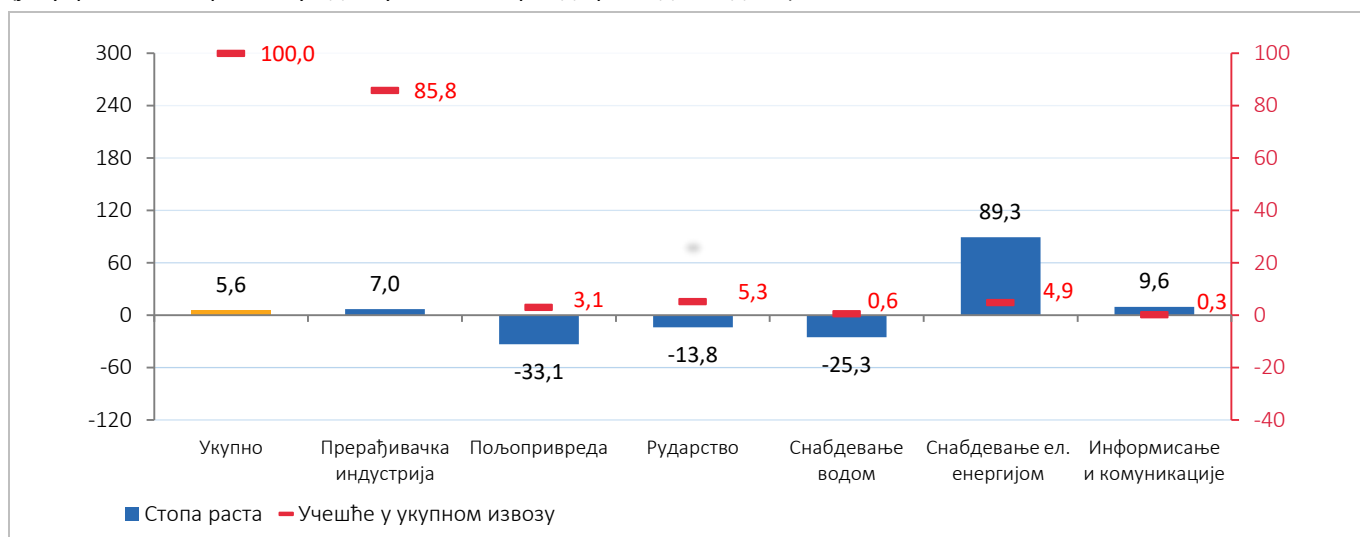

Табела 5.1. Извоз робе по секторима КД (2010), квартални индекси (поређење са истим периодом претходне године)

	2021				2022				2023			Q1-Q4 ¹
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	
Извоз робе – укупно	114,2	145,6	127,2	123,4	128,5	132,7	122,9	119,5	115,8	103,5	98,4	106
Прерађивачка индустрија	111,5	145,4	122,4	122,4	125,9	126,3	122,3	117,5	112,0	107,4	101,8	...
Пољопривреда, шумарство и рибарство	132,7	97,1	119,2	73,5	76,3	117,6	98,0	95,6	72,4	56,1	72,1	...
Рударство	202,8	916,1	1369,6	366,8	1129,0	330,3	160,1	122,2	129,4	56,9	81,0	...

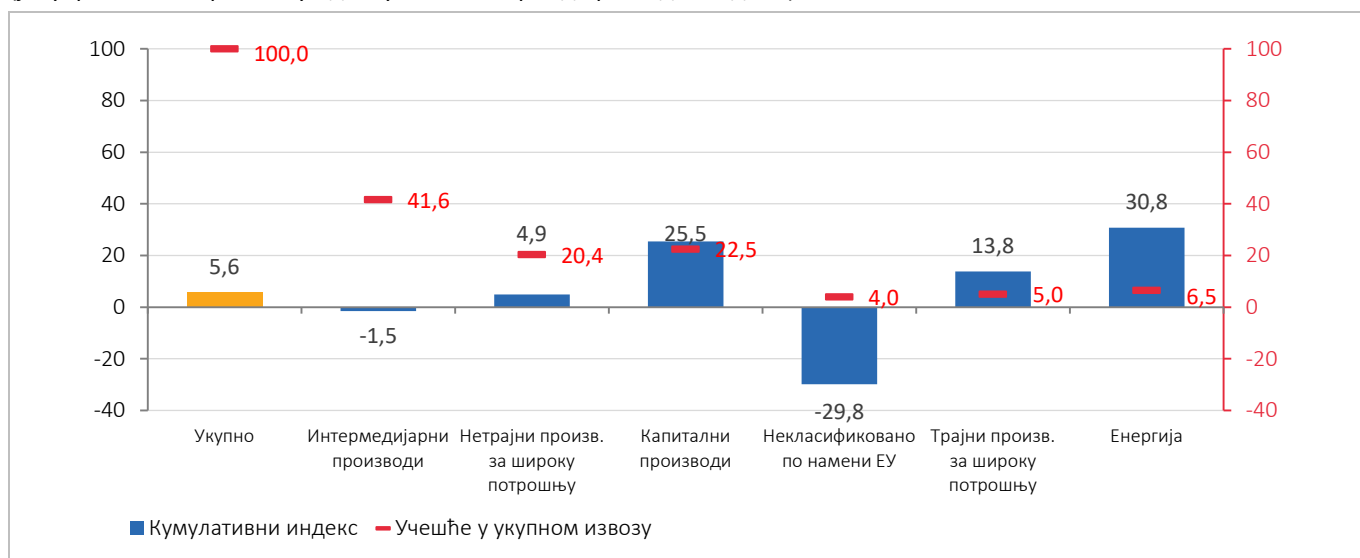
¹ Прогноза (добијена на бази модела анализе временских серија).

Графикон 5.2. Кумулативне стопе раста извоза по секторима КД (2010) и учешће сектора у извозу (%) (јануар–септембар 2023. у односу на исти период претходне године)

Посматрано према наменским групама, највећи утицај (допринос 4,8 п. п.) на кретање укупног извоза у периоду јануар–септембар 2023. године имао је извоз **капиталних производа** (учешће од 22,5%, раст од 25,5%) и **енергије** (учешће од 6,5%, раст од 30,8% и допринос од 1,6 п. п.).

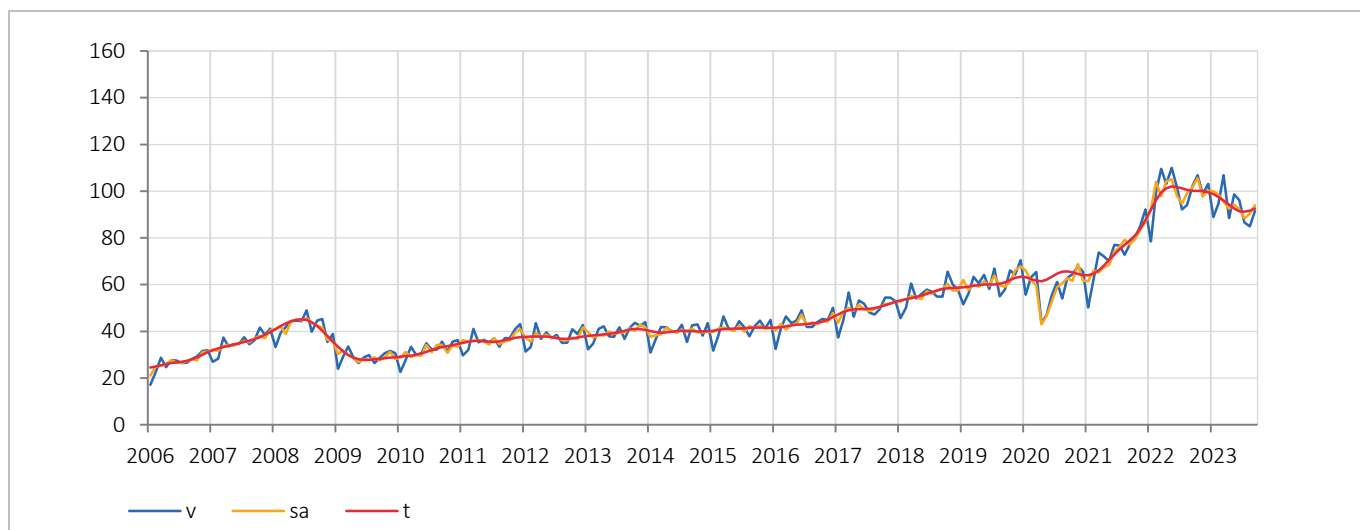
Графикон 5.3. Кумулативне стопе раста извоза по економској намени Европске уније (%) (јануар–септембар 2023. у односу на исти период претходне године)

5.2. УВОЗ РОБЕ (по текућем курсу, у еврима)

Укупна вредност увоза робе у Републици Србији у периоду јануар–септембар 2023. године мања је за 6,1% у односу на исти период 2022. године. На кретање укупног увоза највише су утицали пад од 6,2% у увозу сектора прерађивачке индустрије, који чини 71% укупног увоза, и раст од 14,7% увоза сектора некласификованих производа по намени ЕУ, који чини 12,6% укупног увоза у периоду јануар–септембар текуће године.

Графикон 5.4. Компоненте временске серије увоза, индекси (у – оригинална серија, са – серија са искљученом сезонском компонентом, t – тренд-циклус компонента, просек 2022 = 100)

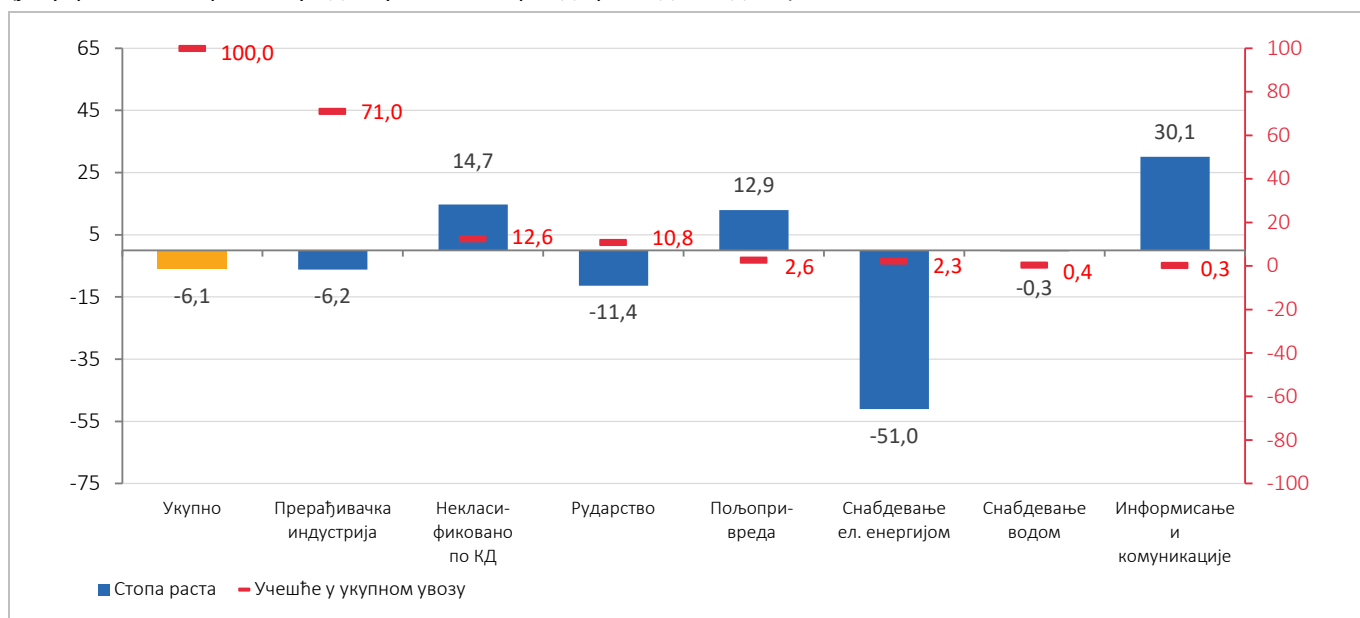

Табела 5.2. Увоз робе по секторима КД (2010), квартални индекси (поређење са истим периодом претходне године)

	2021				2022				2023			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q1-Q4 ¹
Увоз – укупно	100,5	149,4	125,9	127,5	148,5	143,8	123,1	119,7	100,7	89,5	91,2	94
Прерађивачка индустрија	104,8	148,9	120,6	123,3	130,6	134,2	119,6	112,5	101,3	87,4	92,1	...
Пољопривреда, шумарство и рибарство	102,3	101,0	113,6	143,8	127,6	123,5	134,5	127,0	124,5	110,3	98,4	...
Рударство	58,2	206,4	181,1	158,2	373,7	210,8	140,0	186,3	95,4	81,2	86,6	...

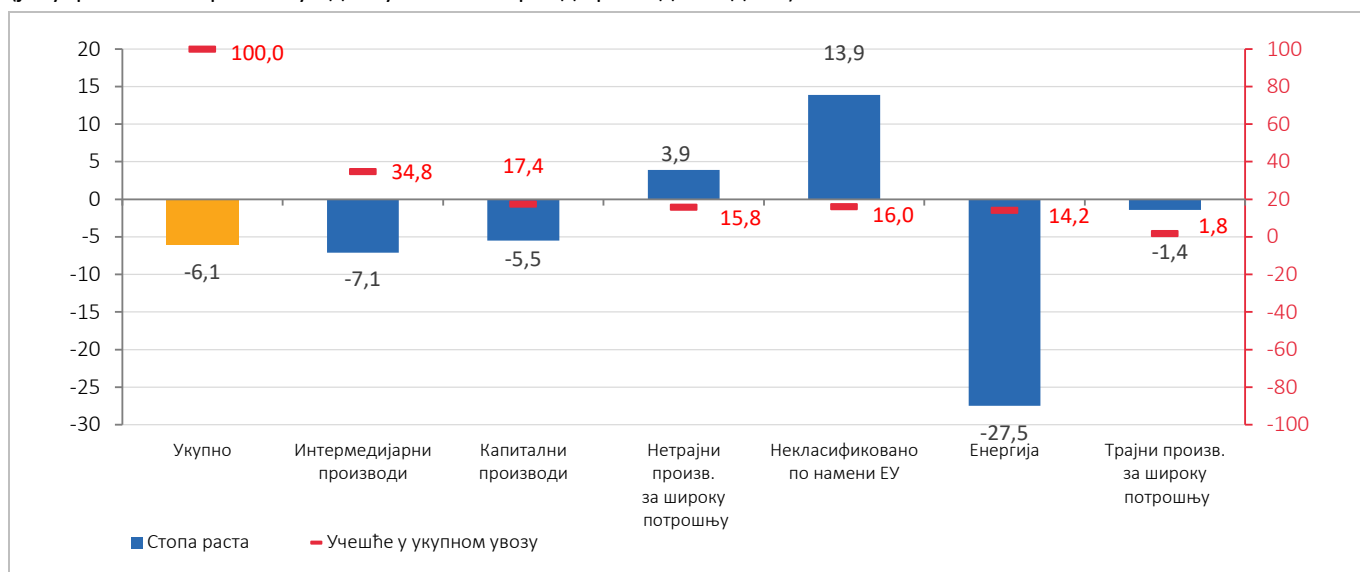
¹ Прогноза (добијена на бази модела анализе временских серија).

Графикон 5.5. Кумулативне стопе раста увоза по секторима КД (2010) и учешће сектора у увозу (%) (јануар–септембар 2023. у односу на исти период претходне године)

Посматрано према наменским групама, највећи утицај (негативан допринос од -5,1 п. п.) на кретање укупног увоза у периоду јануар–септембар 2023. године имао је увоз **енергије** (учешће од 14,2%, пад од 27,5%) и **интермедијарних производа** (учешће од 34,8%, пад од 7,1% и негативан допринос од -2,5 п. п.).

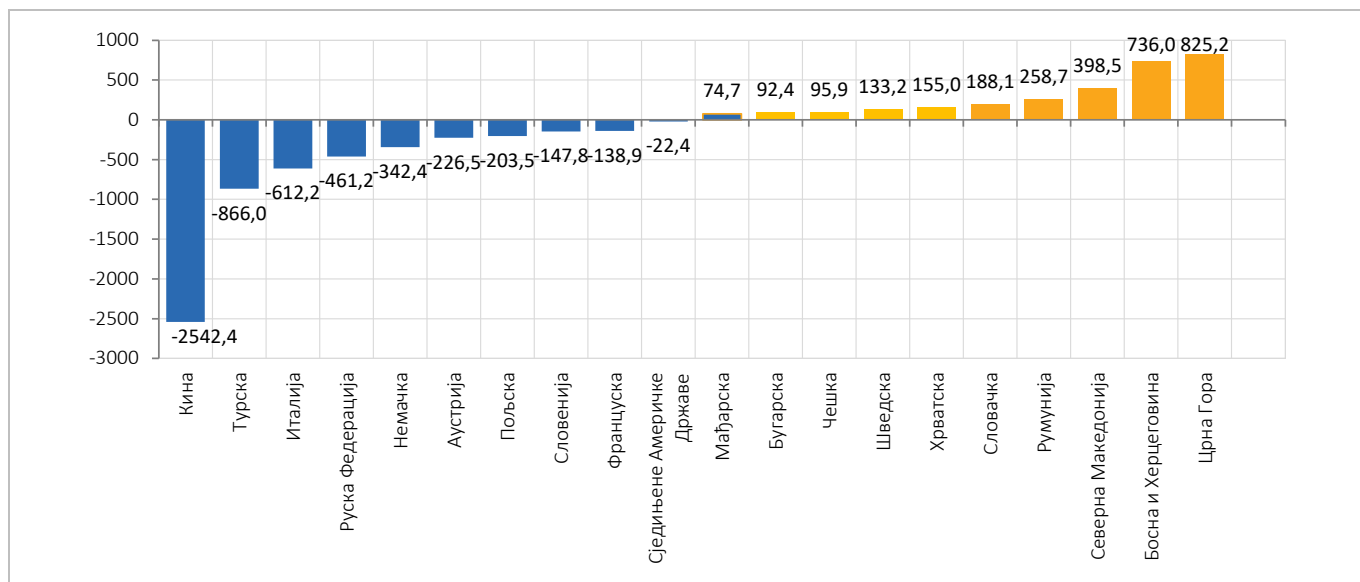
Графикон 5.6. Кумулативне стопе раста увоза по економској намени Европске уније (%) (јануар–септембар 2023. у односу на исти период претходне године)

На графикону 5.7 приказано је 20 највећих спољнотрговинских партнера Републике Србије, који чине 79,4% од укупне спољнотрговинске размене. Позитиван спољнотрговински салдо, односно суфицит, у периоду јануар–септембар, Република Србија је остварила са 9 европских земаља (око 2,8 милијарди евра), од којих је Црна Гора на првом месту (суфицит 825,2 милиона евра). Република Србија је у овом периоду у Црну Гору извезла највише прехранбених производа (17,2% од укупног извоза у ЦГ), електричне енергије, гаса и паре (11,5% од укупног извоза у ЦГ), и пића (7% од укупног извоза у ЦГ).

С друге стране, негативан спољнотрговински салдо, односно дефицит забележен је код 11 држава (укупно око -5,8 милијарди евра). Највећи спољнотрговински дефицит у периоду јануар–септембар 2023. године забележен је са Кином (око -2,5 милијарди евра) и Турском (салдо -866 милиона евра). Посматрано по делатностима производа КД (2010), увоз производа из Кине највише се састојао од увоза неklasификованих производа (18,7% од укупног увоза из Кине), рачунара, електронских и оптичких производа (16,6% од укупног увоза из Кине), као и непоменутих машина и опреме (15,7% од укупног увоза из Кине). Са Турском, негативан спољнотрговински салдо резултат је високе вредности увоза основних метала (13,9% од укупног увоза из Турске) и електричне опреме (12,9% од укупног увоза из Турске). Следе Италија (дефицит -612,1 милион евра), Руска Федерација (-461,2 милиона евра) и Немачка (-342,4 милиона евра).

Графикон 5.7. Спољнотрговински биланс Републике Србије по земљама, јануар–септембар 2023. (у мил. евра)

5.3. НАЈВАЖНИЈИ СПОЉНОТРГОВИНСКИ ПАРТНЕРИ

Табела 5.3. Најважнији спољнотрговински партнери

Извоз	мил. EUR	Увоз	мил. EUR
Немачка	3229,3	Немачка	3571,7
Босна и Херцеговина	1507,1	Кина	3364,9
Италија	1341,1	Италија	1953,2
Мађарска	1172,0	Руска Федерација	1315,4
Румунија	1076,1	Турска	1253,2

Најважнији спољнотрговински партнери у првој половини 2023. године биле су земље са којима Република Србија има потписане споразуме о слободној трговини. Земље чланице ЕУ учествовале су са 59,5% у укупној трговинској размени, док је АПЕС (Азијско-пацифичко економско удружење) на другом месту, са 18,0% учешћа. Појединачно гледано, главни спољнотрговински партнери приказани су у табели 5.3.

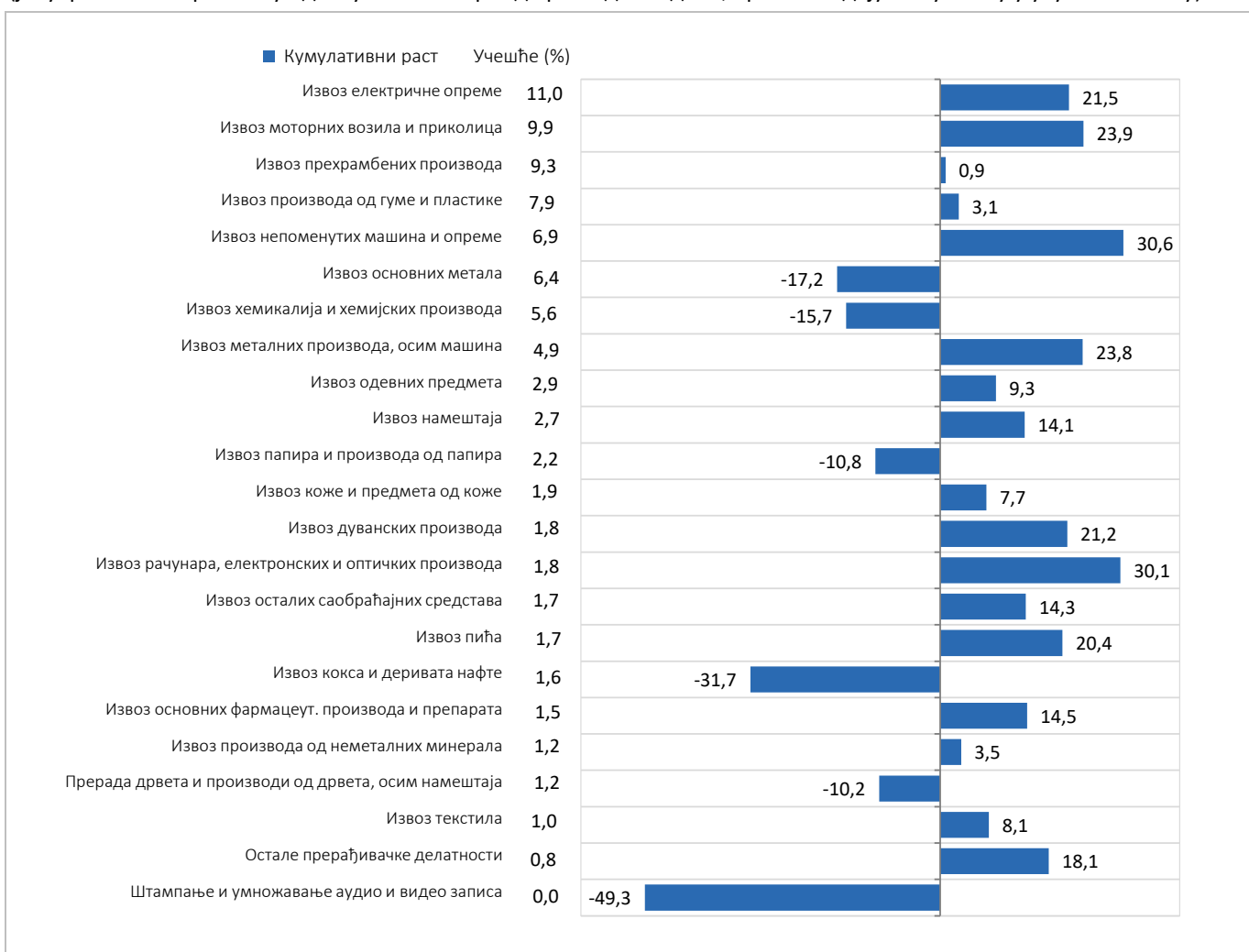

5.4. ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА (Ц) (учешће од 85,8% у укупном извозу и 71% у укупном увозу)

Извоз прерађивачке индустрије је у периоду јануар-септембар 2023. године остварио раст од 7% у односу на исти период претходне године. Од 23 области бележи се кумулативни раст у 17 области, које заједно чине 68,9% у укупном извозу индустрије.

Извоз **електричне опреме**, област са појединачно највећом вредношћу извоза (2,4 милијарде евра), остварио је кумулативни раст од 21,5%, са учешћем у укупном извозу од 11% (9,6% у истом периоду претходне године). Извоз **моторних возила и приколица** бележи кумулативни раст од 23,9% и вредност извоза од 2,1 милијарде евра, уз учешће од 9,9% у укупном извозу (8,5% у истом периоду претходне године). Извоз **прехранбених производа**, област са вредношћу извоза од 2,0 милијарди евра и учешћем од 9,3%, бележи кумулативни раст од 0,9%. Извоз **производа од гуме и пластике**, са вредношћу од 1,7 милијарди евра и учешћем у укупном извозу од 7,9%, бележи кумулативан раст од 3,1%. Извоз **непоменутих машина и опреме** је област која је позиционирана на петом месту према вредности у укупном извозу прерађивачке индустрије, са учешћем од 6,9%, и бележи кумулативни раст од 30,6% и вредност извоза од 1,5 милијарди евра.

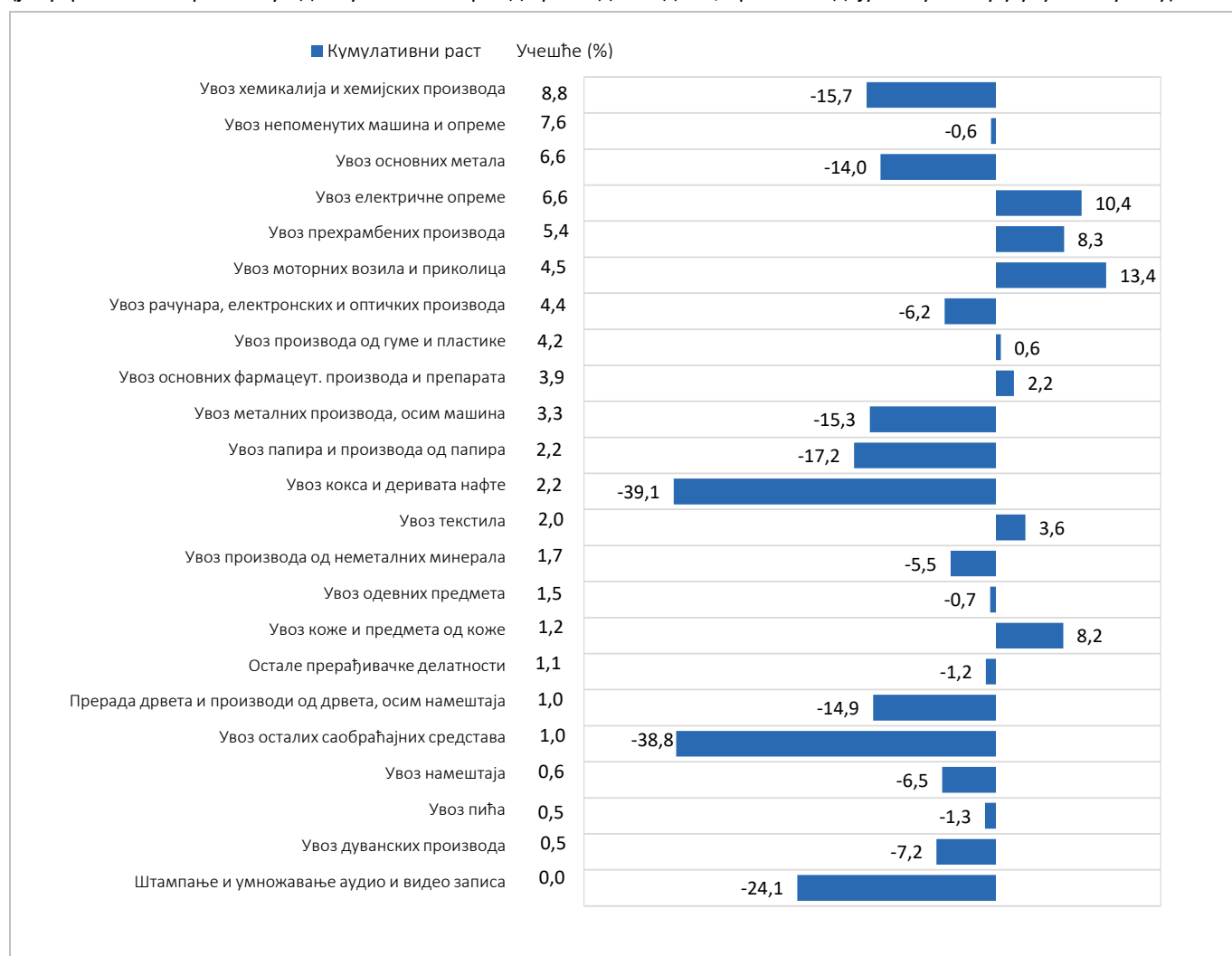
Графикон 5.8. Извоз прерађивачке индустрије по областима, кумулативни раст (%) (јануар–септембар 2023. у односу на исти период претходне године, према опадајућем учешћу у укупном извозу)

Увоз прерађивачке индустрије је у периоду јануар-септембар 2023. године, у односу на исти период претходне године, остварио пад од 6,2%. Од 23 области бележи се кумулативни раст у 7 области, које заједно чине 27,8% у укупном увозу индустрије.

Увоз **хемикалија и хемијских производа**, област са појединачно највећом вредношћу увоза (2,4 милијарде евра), остварила је кумулативни пад од 15,7%, са учешћем у укупном увозу од 8,8% (9,8% у истом периоду претходне године). Увоз **непоменутих машина и опреме** бележи кумулативни пад од 0,6% и вредност увоза од 2,1 милијарде евра, уз учешће од 7,6% у укупном увозу (7,2% у истом периоду претходне године). Увоз **основних метала**, област са вредношћу увоза од 1,8 милијарди евра и учешћем од 6,6% бележи кумулативни пад од 14%. Увоз **електричне опреме**, са вредношћу од 1,8 милијарди евра и учешћем у укупном увозу од 6,6%, бележи кумулативан раст од 10,4%. Увоз **прехранбених производа** је област која је позиционирана на петом месту према вредности у укупном увозу прерађивачке индустрије, са учешћем од 5,4%, и бележи кумулативни раст од 8,3% и вредност увоза од 1,5 милијарди евра.

Графикон 5.9. Увоз прерађивачке индустрије по областима, кумулативни раст (%) (јануар–септембар 2023. у односу на исти период претходне године, према опадајућем учешћу у укупном увозу)

5.5. ПОЉОПРИВРЕДА, ШУМАРСТВО И РИБАРСТВО (А) (учешће од 3,1% у укупном извозу и 2,6% у укупном увозу)

Извоз овог сектора у периоду јануар–септембар 2023. године остварио је пад од 33,1%, као и смањење учешћа у укупном извозу са 4,9% на 3,1%, колико је забележено у првих девет месеци текуће године. Овом резултату је највише допринео кумулативни пад од 45,2% извоза жита (осим пиринча), легуминоза и уљарица, групе која чини 52,8% извоза читавог сектора у посматраном периоду. Извоз јабучастог и коштичавог воћа – следеће групе по учешћу (15,6%), забележио је пад од 20,8% у периоду јануар–септембар текуће године, у односу на исти период претходне године.

Посматрано са стране увоза, сектор Пољопривреда, шумарство и рибарство бележи раст од 12,9% у периоду јануар–септембар 2023. године у односу на исти период 2022. године, као и учешће од 2,6% у укупном увозу. Група са највећим учешћем у овом сектору (20,2%) – Гајење поврћа, коренастих и кртоластих биљака, бележи раст од 29,6% у периоду јануар–септембар 2023. године. Следеће по учешћу (19,3%) јесу групе: Гајење жита (осим пиринча), легуминоза и уљарица – која је остварила раст увоза од 46,3%, као и Гајење дувана – која је забележила раст у увозу овог сектора од 14,0% и учешће од 10,8%.

5.6. РУДАРСТВО (Б) (учешће од 5,3% у укупном извозу и 10,8% у укупном увозу)

Сектор Рударство бележи пад учешћа у укупном извозу – са 6,5% у првих девет месеци 2022. године на 5,3% у истом периоду текуће године. Остварена вредност извоза у периоду јануар–септембар 2023. године износила је 1134,3 милиона евра, што је за 13,8% мање у односу на исти период 2022. године. Овај резултат је последица пада извоза руда метала, групе која чини 98,5% извоза читавог сектора Рударство, а која је остварила пад од 13,6% у односу на првих девет месеци претходне године.

Вредност увоза овог сектора у првих девет месеци 2023. године износи 2,9 милијарди евра, што представља учешће од 10,8% у укупном увозу (11,4% у истом периоду претходне године). У првих девет месеци 2023. године у сектору Рударство остварен је пад увоза од 11,4% у односу на исти период 2022. године.

Пад увоза у овом сектору највећим делом је проузрокован падом од 21,6% у увозу сирове нафте и природног гаса, групе која чини 77,9% увоза читавог сектора.

РЕЧНИК ТЕРМИНА

Роба која није класификована по КД (2010) обухвата робу на складиштењу, робу у слободној зони, као и робу за коју није попуњена царинска тарифа.

6. УНУТРАШЊА ТРГОВИНА

6.1. ПРОМЕТ РОБЕ У ТРГОВИНИ НА МАЛО (Област 47 Класификације делатности)

Промет робе у трговини на мало у првих девет месеци 2023. године, у односу на исти период 2022. године, већи је у текућим ценама за 8,4%, док је у сталним ценама мањи за 3,9%.

Табела 6.1. Промет робе у трговини на мало, индекси (поређење са истим периодом претходне године)

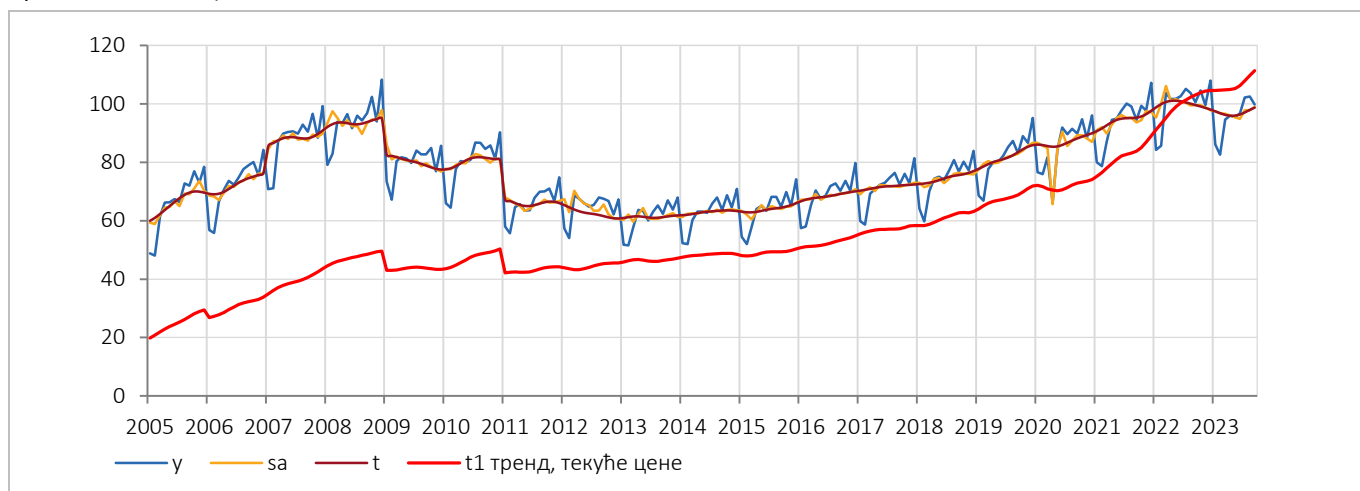
	2021				2022				2023			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q1-Q4 ¹
Текуће цене	104,8	124,2	114,3	118,9	124,0	121,4	123,0	120,1	111,7	106,1	107,8	109,0
Сталне цене ²	104,7	118,6	107,7	108,4	111,0	106,2	105,0	102,2	96,6	93,9	98,4	98,7

¹ Прогнозе (добијене на бази модела анализе временских серија).

² Индекси су прерачунати преко месечних индекса у сталним ценама.

Наставља се тренд раста промета у трговини на мало, присутан већ десет година уназад. Након стабилног нивоа у првој половини 2023. године, у трећем кварталу тренд промета робе у трговини на мало у текућим ценама бележи даљи раст. Стопе раста промета у текућим ценама су знатно више него у сталним ценама, што је последица убрзане инфлације.

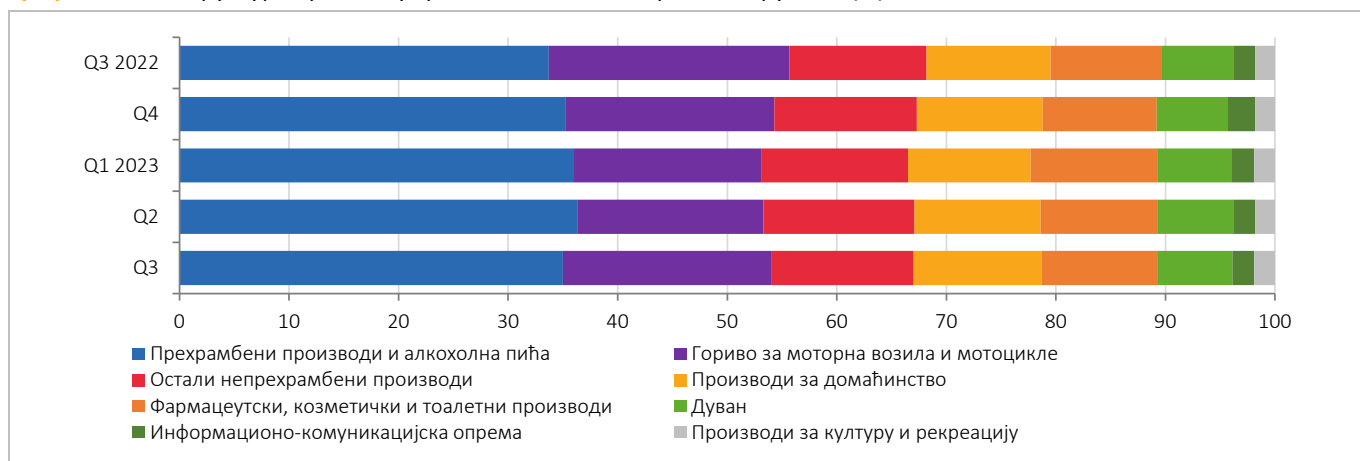
Графикон 6.1. Компоненте временске серије промета робе у трговини на мало у сталним ценама, индекси (у – оригинална серија, sa – серија са искљученом сезонском компонентом, t – тренд-циклус компонента; просек 2022 = 100)

Посматрано по основним агрегатима КД (2010), у првих девет месеци 2023. године, у поређењу са истим периодом претходне године, највећи раст промета у текућим ценама остварен је у трговини хране, пића и дувана (13,4%), а затим у трговини непрехрамбеним производима (9,8%). С друге стране, у трговини, код категорије Моторна горива забележен је пад од 4,4%. За разлику од текућих цена, све посматране робне групе, у првих девет месеци 2023. године, у поређењу са истим периодом претходне године, бележе пад у сталним ценама. Највећи пад трговине у сталним ценама забележен је у категоријама Храна, пиће и дуван (пад од 4,8%) и Непрехрамбени производи, осим моторних горива (пад од 3,7%), док је најмањи пад забележен у категорији Моторна горива и износи 2,3%.

У структури промета робе у трговини на мало у трећем кварталу 2023. године најзаступљенији су били прехранбени производи и алкохолна пића (35%), затим гориво за моторна возила и мотоцикле (19%) и остали непрехрамбени производи (13%).

Графикон 6.2. Структура промета у трговини на мало по робним групама (%)

6.2. ПРОМЕТ РОБЕ У ТРГОВИНИ НА ВЕЛИКО (Област 46 Класификације делатности)

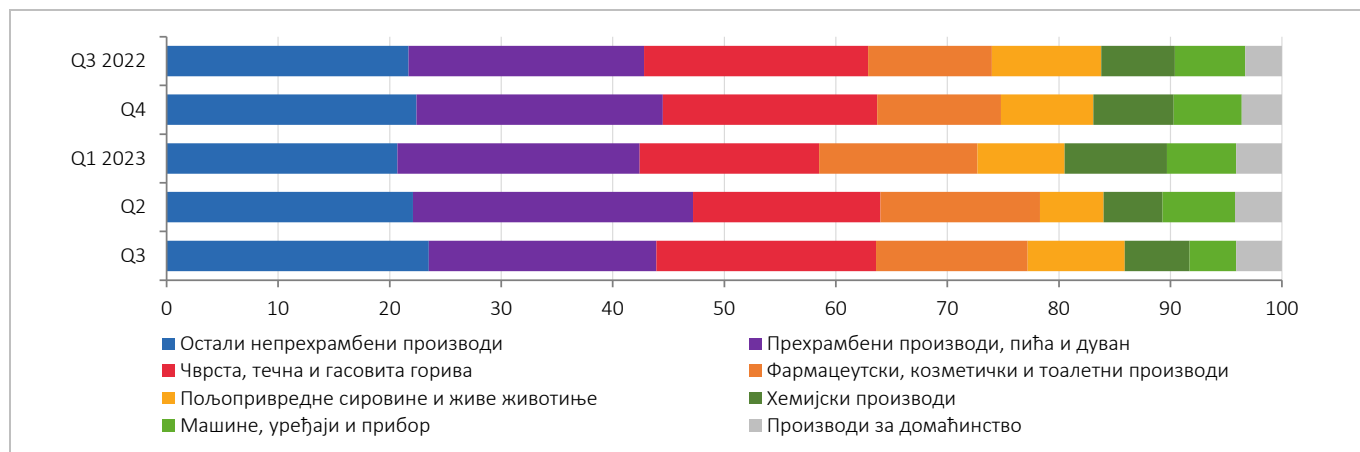
Промет робе у трговини на велико у трећем кварталу 2023. године, у односу на исти квартал претходне године, бележи пад од 1,1% у текућим ценама. У првих девет месеци промет у трговини на велико био је за 1,4% мањи у односу на исти период претходне године.

Табела 6.2. Промет робе у трговини на велико, индекси (поређење са истим периодом претходне године)

	2021				2022				2023		
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3
Текуће цене	110,9	133,5	123,6	126,5	120,1	122,6	115,2	111,4	104,3	93,2	98,9

Посматрано по робним групама, у трећем кварталу 2023. године, у структури промета робе у трговини на велико најзаступљенији су били: Прехранбени производи, пића и дуван (23,5%), Остали непрехрамбени производи (20,4%) и Чврста, течна и гасовита горива (19,7%).

Графикон 6.3. Структура промета у трговини на велико по робним групама (%)

6.3. ПРОМЕТ РОБЕ У ТРГОВИНИ НА ВЕЛИКО И МАЛО И ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА (Област 45 Класификације делатности)

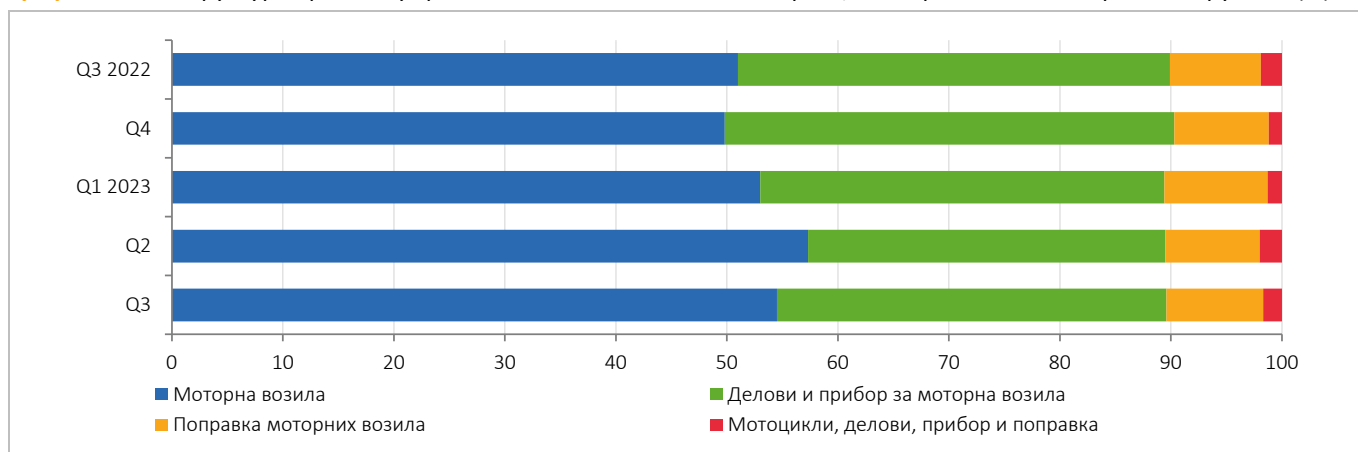
Промет робе у трговини на велико и мало и поправка моторних возила у трећем кварталу 2023. године, у односу на исти квартал 2022. године, бележи раст од 11,7% у текућим ценама. У првих девет месеци ова област је остварила раст од 11,9% у односу на исти период претходне године.

Табела 6.3. Промет робе у трговини на велико и мало и поправка моторних возила, индекси (поређење са истим периодом претходне године)

	2021				2022				2023		
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3
Текуће цене	111,1	138,4	113,6	116,1	124,5	124,8	118,8	121,3	112,5	111,7	111,7

Посматрано по робним групама, у трећем кварталу 2023. године, слично као у претходним кварталима, у структури промета робе у трговини на велико и мало и поправци моторних возила била су најзаступљенија Моторна возила (54,5%) и Делови и прибор за моторна возила (35,1%).

Графикон 6.4. Структура промета у трговини на велико и мало и поправци моторних возила по робним групама (%)

НАПОМЕНА

Индекси промета робе трговине на мало у сталним ценама добијени су дефлационирањем индекса у текућим ценама одговарајућим индексима потрошачких цена, из којих су искључени: вода (из комуналних система), струја и моторна возила, мотоцикли и делови.

7. ЦЕНЕ

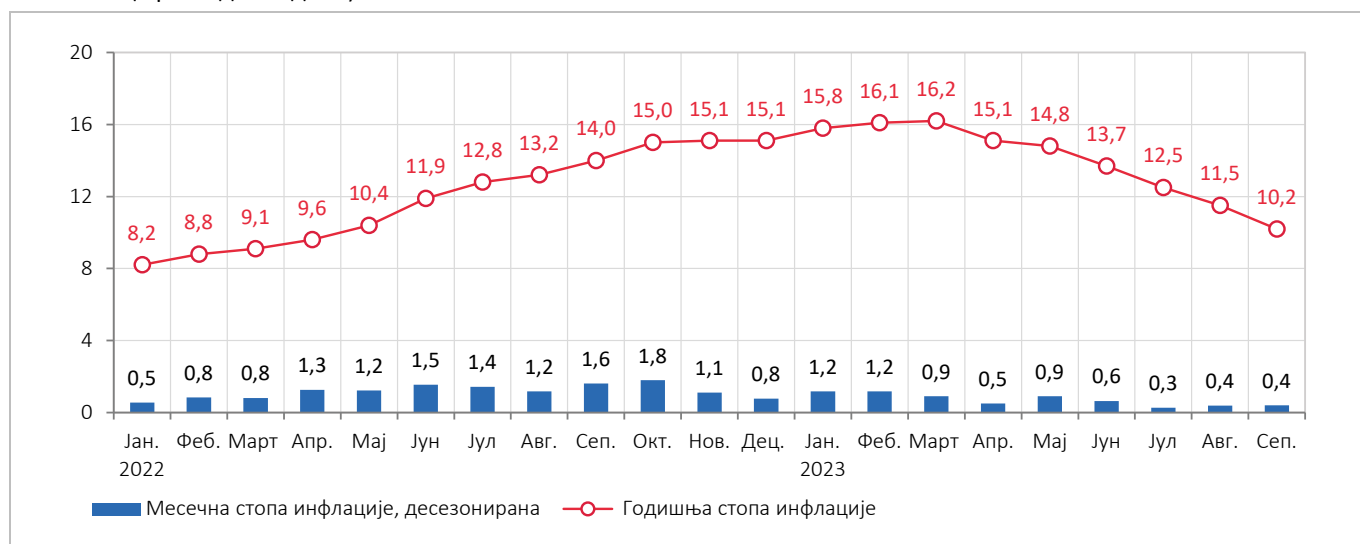
Након прва три квартала 2023. просечан међугодишњи раст потрошачких цена износио је 13,9%. Као и у првој половини године, највећи утицај на раст потрошачких цена и након Q3 задржале су следеће групе производа: **млечни производи, поврће, месо, ел. енергија за домаћинство, хлеб и житарице и чврста горива (огрев)**. Иако је интензитет цена ових група производа у Q3 2023. знатно ослабио од почетка 2023, оне су и даље имале највећи утицај на формирање потрошачких цена у поређењу са другим групама производа.

Табела 7.1. Потрошачке цене, међугодишња стопа инфлације (%) (квартал у односу на исти квартал претходне године)

	2022				2023			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Потрошачке цене	8,7	10,6	13,3	15,1	16,0	14,5	11,4	-

Графикон 7.1. Стопа инфлације мерена индексима потрошачких цена (%)

(месечна – месец у односу на претходни месец са искљученим сезонским утицајем; годишња – месец у односу на исти месец претходне године)

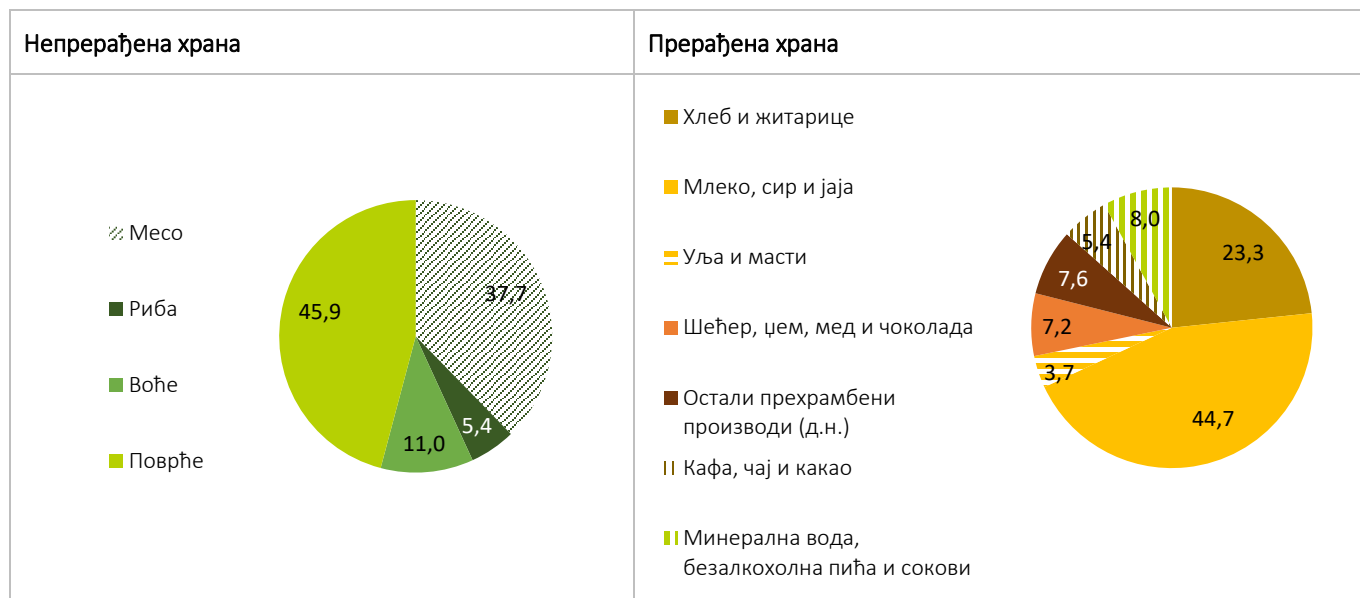
Графикон 7.2. Структура просечне годишње стопе раста потрошачких цена (од 13,9%) према намени и основним групама производа, након прва три квартала (Q1-Q3) 2023. (тотал = 100) (%)

7.1. МЛЕЧНИ ПРОИЗВОДИ, ПОВРЋЕ, МЕСО, ХЛЕБ И ЖИТАРИЦЕ

(учешће у годишњој стопи раста потрошачких цена у прва три квартала 2023 – 36,7%)

Графикон 7.3. Структура просечне годишње стопе раста потрошачких цена **непрерађене хране** (први графикон) и **прерађене хране** (други графикон), у периоду Q1–Q3 2023. (тотал = 100) (%)

Као и након прве половине 2023. године, међугодишњи раст цене хране у прва три квартала 2023. (од 22,3%), највише је био одређен **растом цена млечних производа (33,9%)**, односно растом цена јогурта (воћни јогурт, са додатком житарица, кефир и сл.), свежег сира (свих врста) и пуномасног млека (са 2,8% и више млечне масти и роком употребе до 21 дан), учествујући у укупној структури стопе раста потрошачких цена са 12,4%. Иако међугодишњи **раст цене поврћа (од 32,6%)** постепено успорава у поређењу са првом половином 2023, и даље је највише одређен ценом црног лука, кромпира (нарочито црвеног), паприке, шаргарепе и парадајза, који чине језгро раста цена поврћа у прва три квартала 2023, док је једини дефлаторан утицај имала цена белог лука. Када је реч о међугодишњем расту цене **меса у прва три квартала 2023. (од 16,2%)**, она је највише била одређена растом цене свињског меса (без костију), сланине (свих врста), говеђег и јунећег меса без костију и кобасица од свињског, говеђег и мешаног меса, са укупним учешћем у структури годишње стопе раста цене меса у прва три квартала 2023. од 41,6%. У периоду прва три квартала 2023, међугодишњи раст цена **хлеба и житарица (од 18,4%)** највише су генерисали раст цена белог хлеба, сланих грицкалица (слани штапићи, смоки, перече, рибице и сл.) и тестенине (свих врста), учествујући у структури укупне стопе раста цена хлеба и житарица са 57,2%.

7.2. ЕЛЕКТРИЧНА ЕНЕРГИЈА ЗА ДОМАЋИНСТВО И ЧВРСТА ГОРИВА – ОГРЕВ

(учешће у годишњој стопи раста потрошачких цена у прва три квартала 2023. – 12,5%)

Графикон 7.4. Структура просечне годишње стопе раста потрошачких цена енергије (први графикон) и чврстих горива – огрева (други графикон), у прва три квартала 2023. (тотал = 100) (%)

Након прва три квартала 2023, међугодишњи раст цена **групе енергија** износио је 11,7%. Највећи утицај на раст ове групе имао је раст цена ел. енергије за домаћинства (од 21,3%) и цене огрева (за 26,3%), збирно учествујући у структури међугодишње стопе раста инфлације потрошачких цена прва три квартала 2023. са 12,5%. У структури међугодишње стопе раста **цене чврстих горива** (од 26,3%), раст цене дрва за огрев чинио је 63,3%, док су остало чинили цена мрког угља, лигнита и цене услуга превоза угља и сече дрвета.

Трошкови произвођача сектора снабдевања ел. енергијом, гасом, паром и климатизација за домаће тржиште у прва три квартала 2023. имали су међугодишњи раст од 9,3%, док су **трошкови произвођача прераде дрвета и производа од дрвета, осим намештаја** за домаће тржиште (за које је емпиријски потврђено да цени дрвета за огрев у просеку предњаче за око један квартал) у истом периоду порасли за 12,5%.

8. ТРЖИШТЕ РАДА

У Републици Србији је у трећем кварталу 2023. године било запослено 2,889 милиона лица, незапослено 285,7 хиљада лица, а ван радне снаге 2,519 милиона лица старијих од 15 година.

Стопа незапослености износи 9% и, у поређењу са другим кварталом 2023. године, нижа је за 0,6 п. п., при чему је број незапослених лица мањи за 20,9 хиљада, док је број лица ван радне снаге мањи за 2,3 хиљаде.

Регионално посматрано, стопа незапослености у трећем кварталу 2023, у поређењу са претходним кварталом, бележи пад у већини региона, и то у Београдском региону (са 7,7% на 6,4%), у Региону Јужне и Источне Србије (са 13,8% на 11,4%) и у Региону Шумадије и Западне Србије (са 10,2% на 8,8%), са изузетком Региона Војводине, где је стопа незапослености забележила раст (са 7,9% на 10,1%).

Графикон 8.1. Кретање стопа запослености и незапослености лица старости 15 и више година (%)²⁰

(p) – ревидирани подаци, на основу демографских процена заснованих на коначним подацима из Пописа становништва, домаћинства и станова 2022. године.

Табела 8.1. Стопе активности, запослености и незапослености

	2022 (p)				2023		
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3
Стопа активности (%)	54,4	54,8	55,1	54,2	55,2	55,8	55,8
Стопа запослености (%)	48,5	50,0	50,2	49,2	49,6	50,4	50,7
Стопа незапослености (%)	10,9	8,9	9,0	9,4	10,1	9,6	9

²⁰ Од 2021. године, Републички завод за статистику спроводи истраживање Анкета о радној снази према новој, редизајнираној методологији Евростата. Методологија је промењена у складу са новом Уредбом Европског парламента и Савета, која је ступила на снагу 1. јануара 2021. године. Више информација о методолошким променама и њиховим ефектима на главне статистичке показатеље може се наћи у посебној публикацији путем линка: <https://www.stat.gov.rs/vesti/20210628-anketa-o-radnoj-snazi-nova-metodologija/>

Табела 8.2. Тржиште рада – лица старости 15 и више година

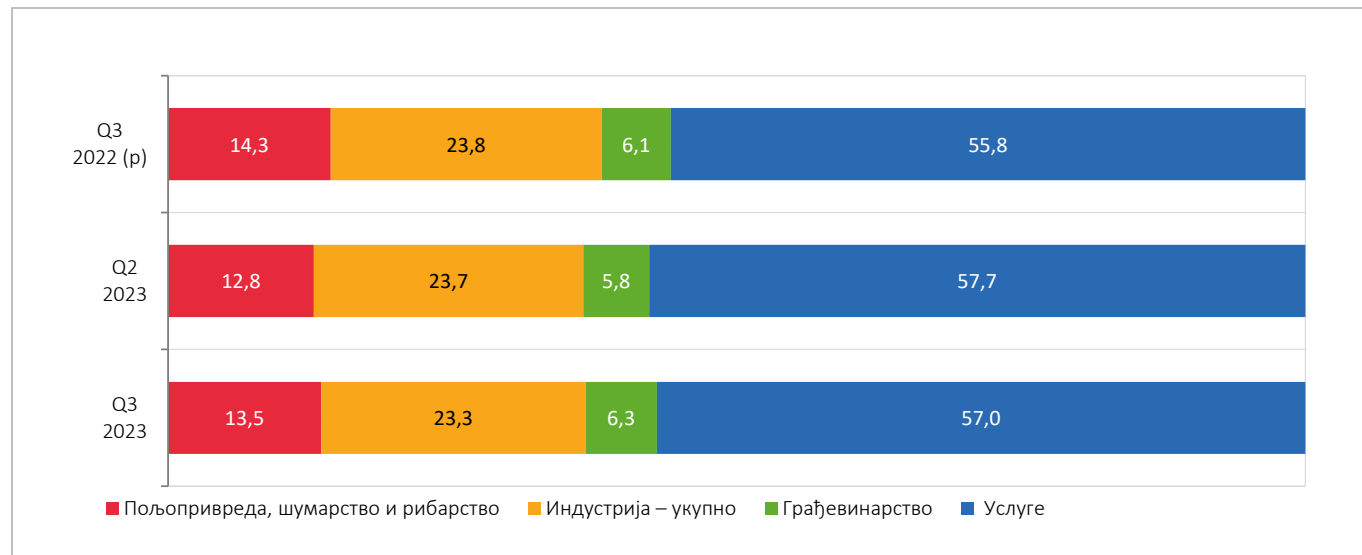
	Актуелни квартал	Претходни квартал (р)		Исти квартал претходне године (р)	
	Q3 2023 (у хиљ.)	Q2 2023 (у хиљ.)	промена, %	Q3 2022 (у хиљ.)	промена, %
Незапослени	285,7	306,6	-6,8	284,8	0,3
Запослени	2 888,5	2 876,6	0,4	2 885,5	0,1
	%	%	промена, п. п.	%	промена, п. п.
Стопа незапослености	9,0	9,6	-0,6	9,0	0,0
Стопа запослености	50,7	50,4	0,3	50,2	0,5

(р) – ревидирани подаци

Посматрано по секторима, највеће учешће броја запослених у трећем кварталу 2023. забележено је у услужном сектору (57%), затим у индустрији (23,3%) и пољопривреди (13,5%), а најмање у грађевинарству (6,3%). У поређењу са претходним кварталом, пад учешћа запослених бележе сектори Услуге (са 57,7% на 57%) и Индустрија (са 23,7% на 23,3%). С друге стране, раст учешћа запослених забележили су сектори Пољопривреда, шумарство и рибарство (са 12,8% на 13,5%) и Грађевинарство (са 5,8% на 6,3%).

У међугодишњој периодици (III квартал 2023 – III квартал 2022), пад удела запослених забележен је у секторима Пољопривреда, шумарство и рибарство (са 14,3% на 13,5%) и Индустрија (са 23,8% на 23,3%). Насупрот томе, раст бележе сектори Услуге (са 55,8% на 57%) и Грађевинарство (са 6,1% на 6,3%).

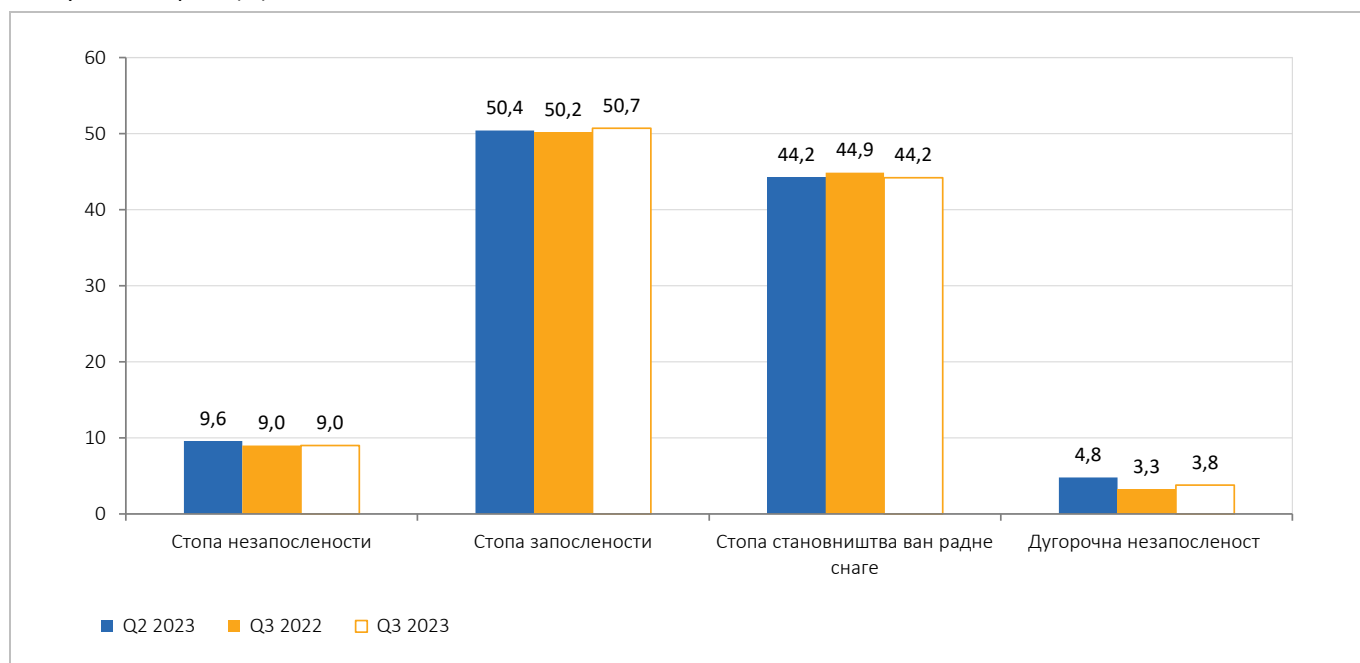
Графикон 8.2. Учешће запослених по секторима (%)

(р) – ревидирани подаци

Трендови на тржишту рада у знатној мери су остали отпорни на изазове у глобалном окружењу и успоравање привредне активности, захваљујући, пре свега, макроекономској стабилности успостављеној у претходном периоду.

Графикон 8.3. Тржиште рада – најважнији показатељи за претходни квартал, исти квартал претходне године и актуелни квартал (%)

8.1. ПОРЕЂЕЊЕ СА ПРЕТХОДНИМ КВАРТАЛОМ

У поређењу са претходним, другим кварталом 2023, број запослених већи је за 11,9 хиљада, уз пад незапослених за 20,9 хиљада лица и пад становништва ван радне снаге (за 2,3 хиљаде лица), што је довело до раста стопе запослености за 0,3 п. п. и пада стопе незапослености за 0,6 п. п., док је стопа становништва ван радне снаге непромењена.

Контингент лица узраста 15–24 године на укупном нивоу је нижи за 1 300 лица у поређењу са претходним кварталом. Број активних младих већи је за 9 100, а становништво ван радне снаге смањено је за 10 500 лица. Такав тренд довео је до пораста стопе запослености за 1 п. п., као и стопе незапослености за 0,2 п. п., док је стопа становништва ван радне снаге младих нижа за 1,4 п. п.

Стопа дугорочне незапослености износила је 3,8%, што је за 1 п. п. мање него у другом кварталу 2023.

Посматрано према полу, стопа незапослености у трећем кварталу 2023, у односу на претходни квартал, бележи пад код оба пола, и то за 0,5 п. п. код мушке популације, а за 0,7 п. п. код женске популације.

Стопа незапослености мушке популације бележи раст једино у Региону Војводине, са 7,2% на 10,4%, док остали региони бележе пад, и то: Београдски регион са 8,7% на 6,4%, Регион Јужне и Источне Србије са 11,2% на 9,7% и Регион Шумадије и Западне Србије са 9,5% на 7,7%.

Такође, када је посреди стопа незапослености женске популације, раст је забележен само у Региону Војводине, са 8,6% на 9,6%, док остали региони бележе пад, и то: Београдски регион са 6,6% на 6,5%, Регион Јужне и Источне Србије са 17,2% на 13,5% и Регион Шумадије и Западне Србије са 11,2% на 10,1%.

Посматрано према професионалном статусу, у односу на претходни квартал, број запослених лица је повећан у категорији samozапослених (за 0,9%) и неплаћених породичних радника (за 7,3%), док је код запослених радника забележен пад од 0,2%.

Табела 8.3. Запосленост по професионалном статусу, поређење Q2 2023 – Q3 2023.

	Q2 2023 (у хиљ.)	Q3 2023 (у хиљ.)	Промена, %
Запослена лица – укупно	2 876,6	2 888,5	0,4
Самозапослени	469,1	473,3	0,9
Запослени радници	2 250,6	2 246,8	-0,2
Неплаћени породични радници	156,9	168,4	7,3

8.2. ПОРЕЂЕЊЕ СА ИСТИМ КВАРТАЛОМ ПРЕТХОДНЕ ГОДИНЕ

У поређењу са истим кварталом претходне године, број незапослених лица повећан је за 0,3% (са 284,8 хиљада на 285,7 хиљада). Истовремено, број запослених лица је већи за 0,1% (са 2 885,5 у трећем кварталу 2022. на 2 888,5 у трећем кварталу 2023. године).

Стопа незапослености младих (старости од 15 до 24 године) у трећем кварталу 2023. износила је 24,9%, што је за 0,9 п. п. мање у односу на трећи квартал 2022. године.

Стопа дугорочне незапослености бележи пад на међугодишњем нивоу. У трећем кварталу 2023. године стопа дугорочне незапослености износила је 3,8%, што је, у односу на трећи квартал 2022. године, пад од 0,5%.

Посматрано према полу, стопа незапослености у трећем кварталу 2023, у поређењу са истим кварталом претходне године, бележи пад за 2,7% код жена и незнатан раст за 0,3 п. п. код мушке популације.

Посматрано по регионима, стопа незапослености мушкараца је у готово свим регионима мања: у Београдском региону смањена је са 7,6% на 6,4%, у Региону Јужне и Источне Србије са 10,4% на 9,7%, и у Региону Шумадије и Западне Србије са 9,3% на 7,7%, са изузетком Региона Војводине, где је забележен раст, са 6,5% на 10,4%.

Такође, стопа незапослености женске популације бележи пад: у Београдском региону са 7,2% на 6,5%, у Региону Јужне и Источне Србије са 13,8% на 13,5%, Региону Шумадије и Западне Србије са 11,7% на 10,1%, док, насупрот томе, раст стопе незапослености бележи једино Регион Војводине, са 7,4% на 9,6%.

Посматрано према професионалном статусу, у односу на исти квартал 2022, број запослених лица је повећан у категорији запослених радника (за 0,1%) и неплаћених породичних радника (за 2,7%), док је код самозапослених забележен пад од 0,7%.

Табела 8.4. Запосленост по професионалном статусу, поређење Q3 2022 – Q3 2023.

	Q3 2022 (у хиљ.)	Q3 2023 (у хиљ.)	Промена, %
Запослена лица – укупно	2 885,5	2 888,5	0,1
Самозапослени	476,7	473,3	-0,7
Запослени радници	2 244,8	2 246,8	0,1
Неплаћени породични радници	164,0	168,4	2,7

РЕЧНИК ТЕРМИНА

Активно становништво (радну снагу) чине сва запослена и незапослена лица.

Запослени су лица старости 15–89 година која су најмање један сат у посматраној седмици обављала неки плаћени посао (у новцу или натури), као и лица која су имала запослење, али која су у тој седмици била привремено одсутна са посла. Према класификацији професионалног статуса запослених, они се деле на *самозапослене*, *запослене раднике* и *помажуће чланове у породичном послу*.

Самозапослени су она лица која раде самостално у властитом предузећу, установи, приватној радњи или на пољопривредном имању, као и лица која обављају самосталну професионалну делатност или неки други посао за сопствени рачун. Самозапослена су она лица која сама одређују услове свог рада (као и рада својих запослених) и носе ризик за свој посао.

Запослени радници су она лица која раде за послодавца у било ком сектору својине, без обзира на то да ли имају формални уговор о запослењу или раде на основу усменог договора. Чланови домаћинства који помажу у обављању породичног посла и који су плаћени за свој рад сматрају се запосленим радницима.

Неплаћени породични радници су лица која помажу другом члану домаћинства у вођењу породичног посла или пољопривредног газдинства, а да при томе нису плаћена за тај рад. Ова лица сматрају се запосленима и поред тога што нису плаћена за свој рад, пошто од свог рада имају користи у виду бенефиција као што су смештај, храна и сл.

Незапослени су лица старости 15–74 године која нису обављала ниједан плаћени посао у посматраној седмици, активно су тражила посао током четири седмице које су претходиле посматраној седмици и у могућности су да почну да раде у року од две седмице након истека посматране седмице.

Становништво ван радне снаге чине сва лица стара 15 и више година која нису сврстана у запослено или незапослено становништво. У становништво ван радне снаге спадају студенти, пензионери, лица која обављају кућне послове, као и остала лица која у посматраној седмици нису обављала ниједан плаћени посао, нису активно тражила посао или нису била у могућности да почну да раде у року од две седмице након истека посматране седмице.

Стопа активности представља удео активног становништва у укупној посматраној популацији (становништву старом 15 и више година).

Стопа запослености представља удео запослених у укупној посматраној популацији (становништву старом 15 и више година).

Стопа незапослености представља удео незапослених у радној снази (запослени и незапослени).

Стопа дугорочне незапослености представља удео лица незапослених дуже од годину дана у радној снази (запослени и незапослени) старости 15 и више година.

Стопа становништва ван радне снаге представља проценат становништва ван радне снаге у укупном становништву старом 15 и више година.

9. ЗАРАДЕ

Просечна зарада без пореза и доприноса обрачуната у Републици Србији за трећи квартал 2023. године износила је 84 985 динара.

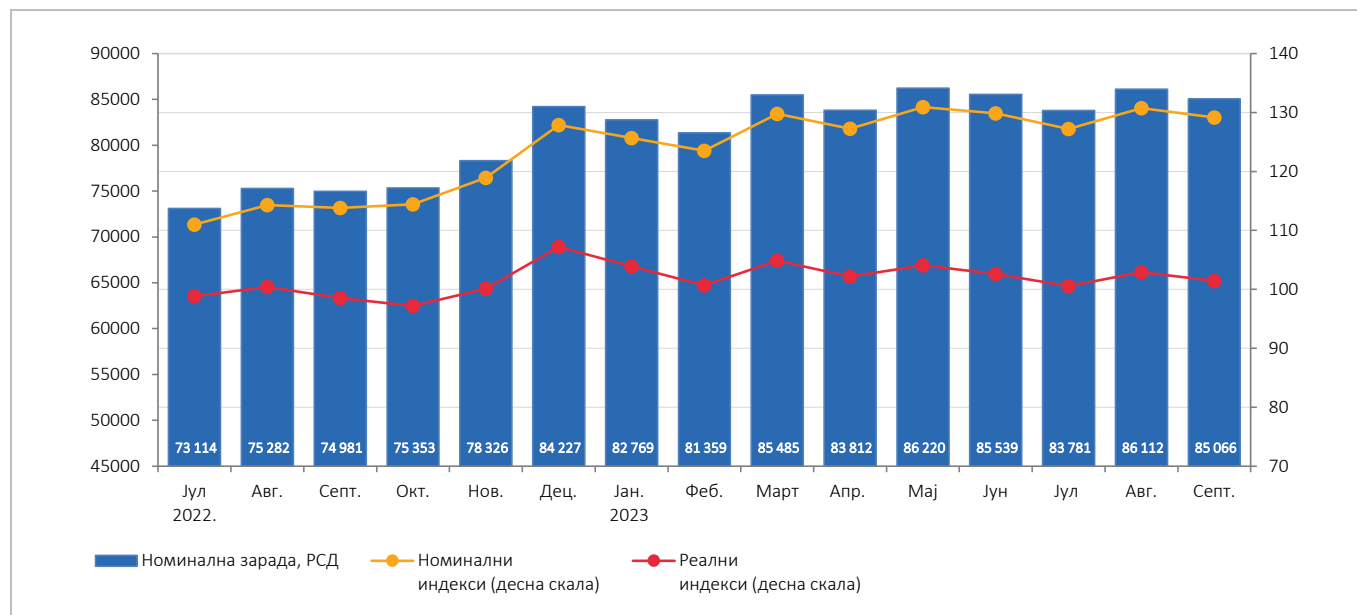
У поређењу са истим периодом претходне године, номинално је виша за 14,1%, а реално за 2,4%. У односу на претходни квартал, тј. други квартал 2023, номинално је нижа за 0,2%, док је реално нижа за 1,3%.

За првих девет месеци 2023. године, обрачуната просечна зарада без пореза и доприноса износила је 84 465 динара, и у односу на исти период претходне године номинално је виша за 15%, а реално за 1%.

Табела 9.1. Зараде без пореза и доприноса – реални и номинални индекси (поређење са истим периодом претходне године)

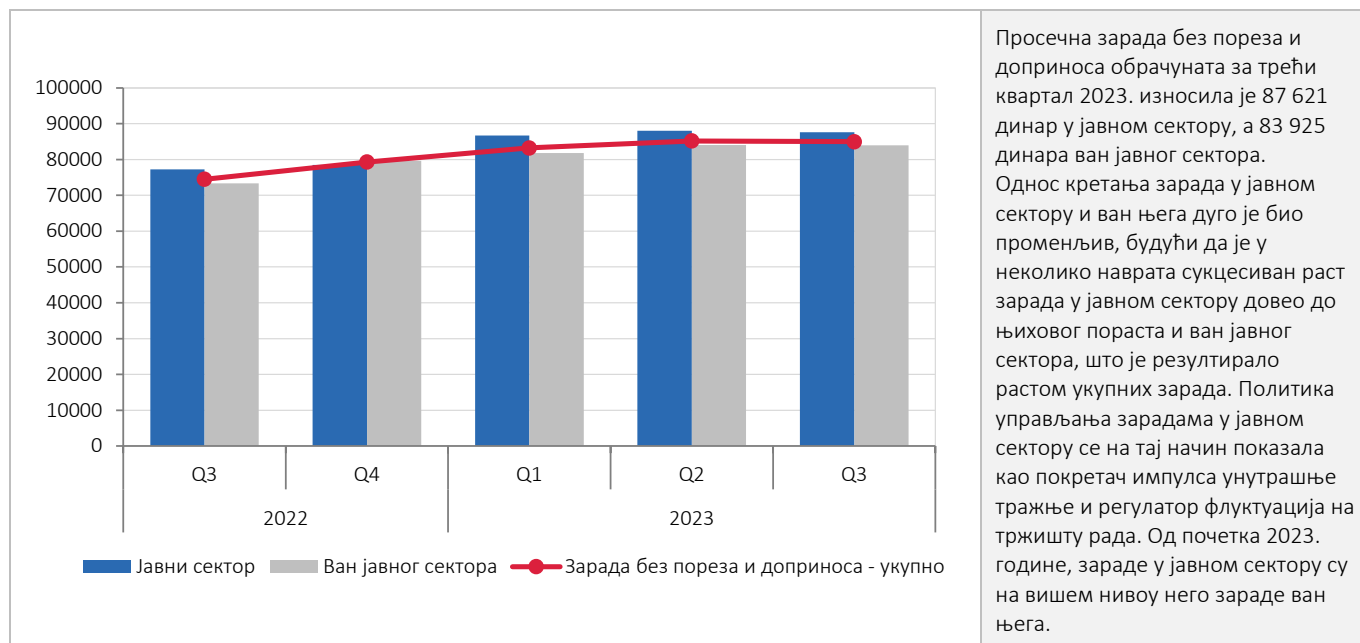
	2020				2021				2022				2023		
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3
Реални индекси	108,3	107,4	107,4	107,6	105,8	106,4	104,5	104,5	104,3	102,7	101,3	98,6	99,6	100,8	102,4
Номинални индекси	110,3	108,5	109,4	109,3	107,3	109,8	109,2	112,1	113,4	113,6	114,8	113,4	115,5	115,4	114,1

Графикон 9.1. Зараде без пореза и доприноса, кретање номиналних и реалних индекса (просек 2021 = 100)

Номиналне зараде су се од почетка године кретале у складу са кретањем реалне економије и буџета, истовремено се прилагођавајући тржишним показатељима, тј. понуди и потражњи радне снаге. Просечна зарада без пореза и доприноса бележи тренд раста и у септембру 2023, са износом од 85 066 РСД, достиже међугодишњи раст од 13,5% номинално, а реално за 3%. На раст зарада утицала је и одлука о повећању минималне цене рада са 201,2 динара по радном часу у 2022. години на 230 динара у 2023. години. Такође, просечна зарада без пореза и доприноса, изражена у еврима, као показатељ животног стандарда и међународне конкурентности привреде Републике Србије, бележи раст и у септембру 2023. достиже вредност од 726 евра или међугодишњи раст од 13,6%, што је приближно номиналном расту зарада услед релативне стабилности курса динара према еври.

Графикон 9.2. Зараде без пореза и доприноса у јавном сектору и ван јавног сектора (у РСД)

Просечне зараде без пореза и доприноса у јавном сектору (јануар–септембар 2023)

Јавни сектор – укупно	87 444 РСД
Јавна државна предузећа	97 392 РСД
Јавна локална предузећа	77 944 РСД
Администрација – сви нивои	94 224 РСД
Ниво државе	98 358 РСД
Ниво аутономне покрајине	101 675 РСД
Ниво локалне самоуправе	73 581 РСД
Здравствени и социјални рад	86 156 РСД
Образовање и култура	79 757 РСД

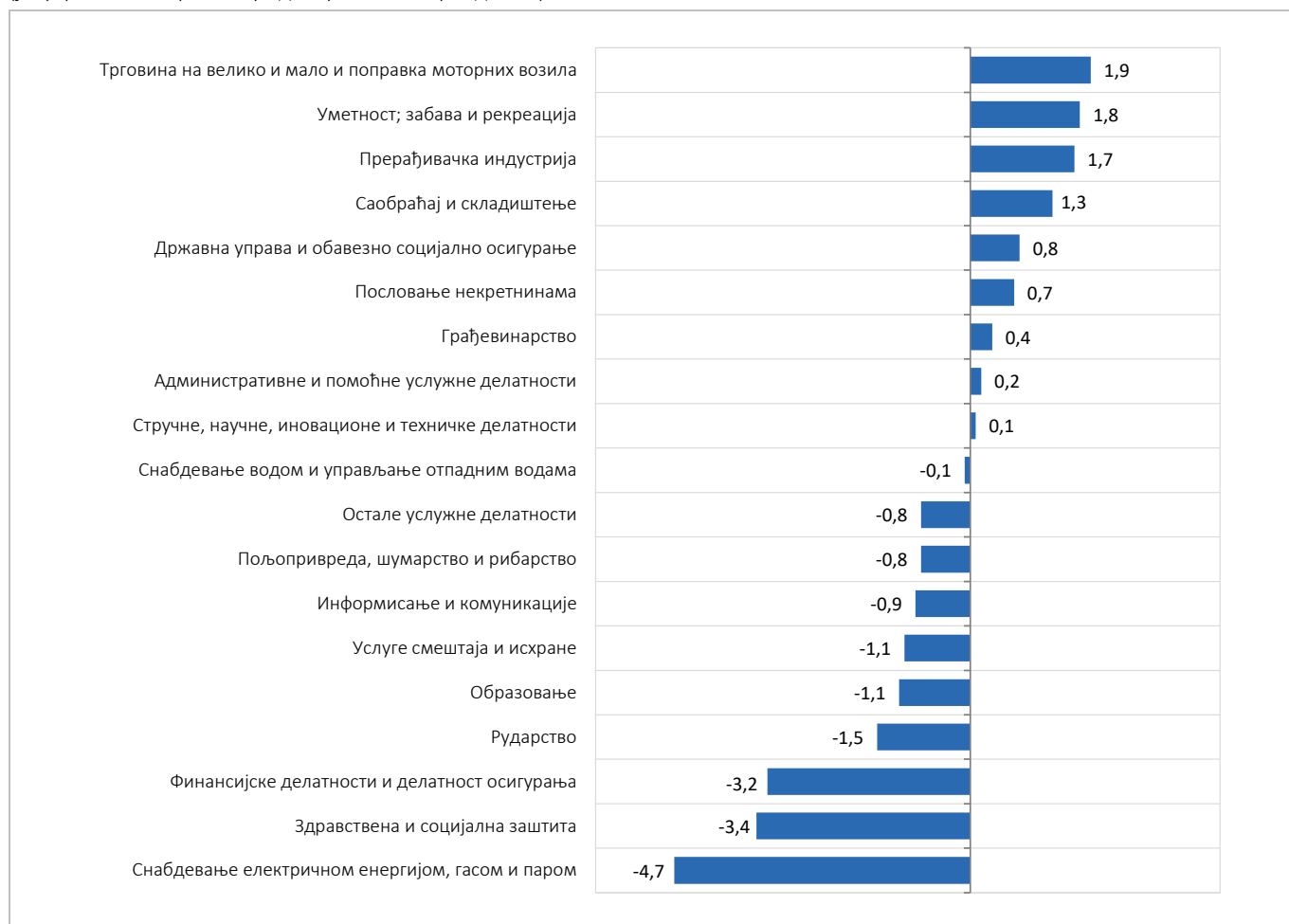
Када се зараде без пореза и доприноса упореде по секторима КД (2010), запажа се да је највећи реалан раст у периоду од девет месеци 2023. године, у односу на исти период 2022. године, остварен у секторима Трговина на велико и мало и поправка моторних возила (1,9%), Уметност; забава и рекреација (1,8%) и Прерађивачка индустрија (1,7%).

Највиша зарада без пореза и доприноса у периоду јануар–септембар 2023. године обрачуната је у следећим областима делатности: Рачунарско програмирање и консултантске делатности (259 599 динара), Ваздушни саобраћај (192 130), Научно истраживање и развој (177 556), Управљачке делатности; саветовање у вези са управљањем (150 356) и Експлоатација сирове нафте и природног гаса (149 418).

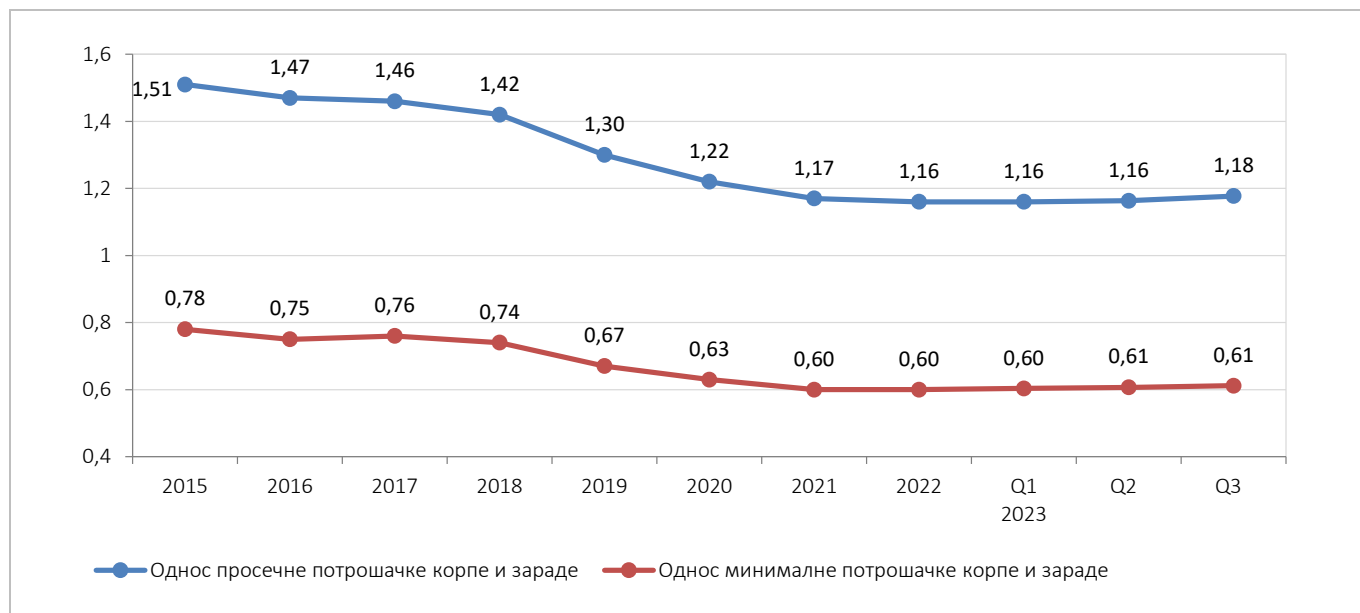
У свим осталим областима зараде су се кретале у распону од 46 824 динара (Делатност припремања и послуживања хране и пића) до 142 994 динара (Производња дуванских производа).

Посматрано по регионима, највиша просечна зарада без пореза и доприноса у периоду јануар–септембар 2022. године обрачуната је у Београдском региону (107 170 динара). У Региону Војводине зарада је износила 79 875 динара, у Региону Јужне и Источне Србије 72 494 динара, а у Региону Шумадије и Западне Србије 70 450 динара.

Графикон 9.3. Реални раст зарада без пореза и доприноса по секторима КД (2010)
(јануар–септембар 2023. у односу на исти период 2022)

Графикон 9.4. Однос потрошачке корпе²¹ и зараде без пореза и доприноса

Раст животног стандарда становништва у периоду 2015–2022. резултат је, пре свега, динамичног раста зарада. У 2015. години однос просечне потрошачке корпе и просечне зараде (без пореза и доприноса) износио је 1,51, док је у 2022. износио 1,16, што указује да, док је у 2015. за просечну потрошачку корпу домаћинству била потребна 1,51 просечна зарада, у 2022. тај однос је побољшан, тако да је за просечну потрошачку корпу домаћинству било потребно 1,16 просечних зарада.

Однос просечне потрошачке корпе и зараде без пореза и доприноса у трећем кварталу 2023. године указује на незнатни пад куповне моћи становништва у односу на претходни квартал. За покриће просечне потрошачке корпе у трећем кварталу 2023. године било је потребно издвојити 1,18 просечних зарада (у другом кварталу 2023. – 1,16), док је за покриће минималне потрошачке корпе било довољно 0,61 просечне зараде, што је непромењено у односу на претходни квартал.

У поређењу са истим кварталом претходне године, однос зараде без пореза и доприноса и просечне потрошачке корпе указује на раст куповне моћи, ако се има у виду да је у трећем кварталу 2022. за покриће просечне потрошачке корпе било потребно издвојити 1,19 просечних зарада, док је однос минималне потрошачке корпе и зараде непромењен у односу на исти период претходне године (0,61).

Посматрано по градовима, у трећем кварталу 2023. године, куповну моћ (однос просечне потрошачке корпе и просечне зараде) изнад просека Републике (1,18) имали су Београд (0,96), Нови Сад (1,13) и Ниш (1,15), док је Крагујевац (са 1,18) на нивоу националног просека. У осталим градовима, који се статистички прате, просечне зараде покривале су минималну, али не и просечну потрошачку корпу домаћинства.

²¹ Минимална потрошачка корпа односи се на потрошњу домаћинства која обезбеђује одржавање живота и радног капацитета чланова домаћинства, имајући у виду оптимални биохемијски састав хране (угљени хидрати, беланчевине, масти и калорије). Укупну вредност минималне потрошачке корпе чини збир издатака за храну и осталих производа и услуга који чине личну потрошњу домаћинства.

Просечна потрошачка корпа односи се на потрошњу производа и услуга личне потрошње просечног домаћинства.

Од јануара 2011. године почело је објављивање нове просечне и нове минималне потрошачке корпе, које су израчунате од јануара 2008. године по новој методологији у Републичком заводу за статистику.

10. ТУРИЗАМ

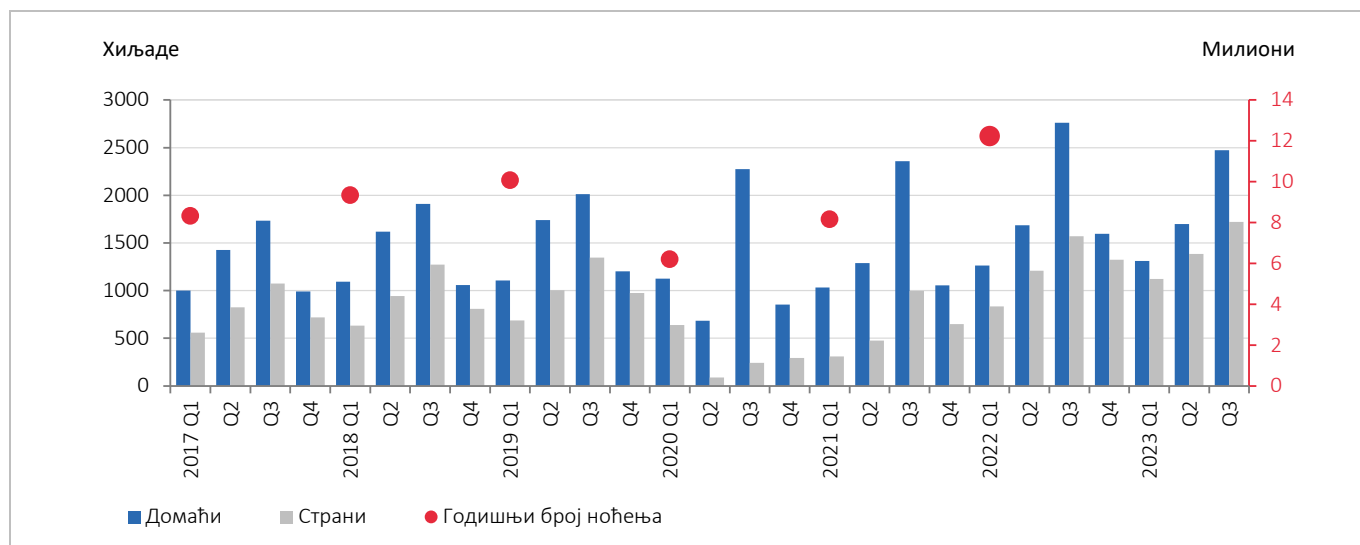
Мултидимензионална и комплексна природа туризма карактерише га као активност испреплетану са многим другим економским активностима – јер, поред пружања смештаја и гастрономских услуга, неизоставне делатности у вези са туризмом су и транспорт, културно-рекреационе делатности, платни промет итд. Изузев тога што промовише и обликује национални идентитет једне земље, туризам има велику улогу и у њеној економији – у неким регионима је чак и једини фактор креирања радних места за локалну популацију и, уопште, једини чинилац одрживог развоја – због чега заслужује посебну аналитичку пажњу.

10.1. НОЋЕЊА ТУРИСТА

Експанзија туризма у Републици Србији започета је 2015. године, најпре подстицајним мерама домаћег туризма, али и порастом интересовања страних туриста у овом периоду. Изражено бројем ноћења, туристички промет је био у порасту све до 2019. године, када је остварен рекордан број од укупно 10,1 милион ноћења. У 2020. години долази до контракције туристичке активности и пада броја ноћења на 6,2 милиона, где су домаћи туристи остварили скоро 5 милиона, а страни око 1,3 милиона ноћења. У 2021. години долази до опоравка и раста броја ноћења на 8,2 милиона. Растући тренд, изражен бројем туристичких ноћења у Републици Србији, настављен је и у претходној, 2022. години, када је забележено 12,2 милиона ноћења или 50% више него 2021. године. Иако су домаћи туристи поново остварили доминантан број ноћења, и страни туристи су гостовали у нашој земљи у готово дупло већем броју (4,9 милиона) него у 2021. години.

У трећем кварталу 2023. године број остварених туристичких ноћења износио је 4,2 милиона, што је за 3,1% мање у односу на трећи квартал 2022. године. Домаћи туристи су остварили 59%, а страни 41% од укупног броја ноћења.

Графикон 10.1. Ноћења туриста – домаћи, страни и укупно; квартални и годишњи подаци

Табела 10.1. Ноћења туриста, индекси (поређење са истим периодом претходне године)

	2021				2022				2023		
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3
Укупно	76,1	228,4	133,3	148,2	156,3	164,1	129,2	171,7	116,0	106,6	96,9
Домаћи туристи	91,9	188,5	103,6	123,5	122,2	130,8	117,2	151,4	103,9	100,8	89,6
Страни туристи	48,3	535,8	412,6	220,0	270,1	253,8	157,5	204,7	134,4	114,5	109,6

10.2. НАЈВАЖНИЈА ТУРИСТИЧКА МЕСТА

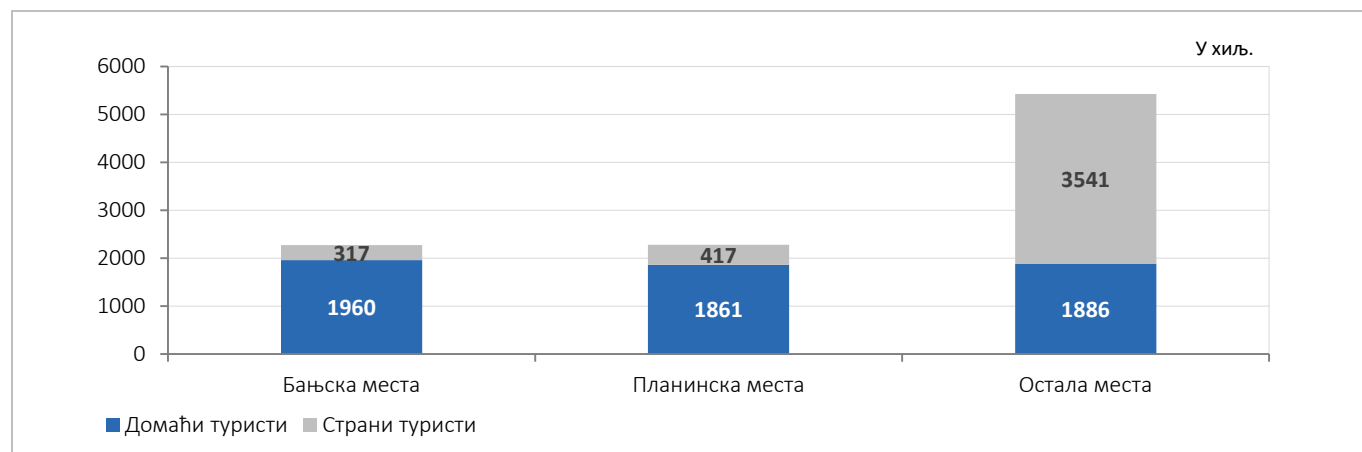
Изражено бројем туристичких ноћења²², најфреквентније посећивана туристичка места у првих девет месеци 2023. године била су **Остала туристичка места**, са 5,4 милиона ноћења (или око 54,4% од укупних ноћења), што је за 9,3% више ноћења него у истом периоду 2022. године. У ову категорију места спадају Београд (2,5 милиона ноћења) и већи градови Републике Србије (Нови Сад, Суботица, Ниш). Већину посетилаца Београда чинили су страни туристи (86,3%), а слична ситуација је забележена и у Новом Саду (страни туристи 72,9%) и Суботици, где је око 58,3% посетилаца било из иностранства.

Планински центри, друга по реду категорија места према броју туристичких ноћења, у првих девет месеци 2023. године остварили су 2,3 милиона ноћења (или 22,8% од укупног броја ноћења), што је за 1,7% више него у истом периоду претходне године. Златибор је привукао највећи број туриста (856,1 хиљада), који су у највећем броју били из Републике Србије (658,3 хиљаде). На Копаонику је остварено 481,8 хиљада ноћења туриста, од којих је такође већина била из Републике Србије (371,9 хиљада). Ове две планине су угостиле око 58,7% укупног броја туриста који су ноћили у планинским центрима.

У **Бањским местима**, у првих девет месеци 2023. године остварено је око 2,3 милиона ноћења, што је 3,5% мање него у истом периоду претходне године. Туристи су већином били из Републике Србије (86,1%), а најпосећенија је била Сокобања, са 561,7 хиљада посетилаца. Затим следе Врњачка Бања (553,5 хиљада), Бања Врдник (170,5 хиљада), Луковска Бања (141,1 хиљада) и остале бање.

Највећи раст, изражен бројем ноћења у првих девет месеци 2023. године у односу на исти период 2022. године остварен је на Руднику (раст 333,2%), у Селтерс бањи (раст 112,5%), на Гочу (раст 93,1%) и у Бечеју (раст 74,5%).

Графикон 10.2. Ноћења туриста по изабраним туристичким местима, јануар–септембар 2023.

²² Збир података по врстама места (бање, планински центри, остала места) не даје тачан број ноћења туриста у Републици Србији, с обзиром на то да подручја појединих туристичких места припадају истовремено различитим врстама места (нпр. истовремено су и бања и планински центар).

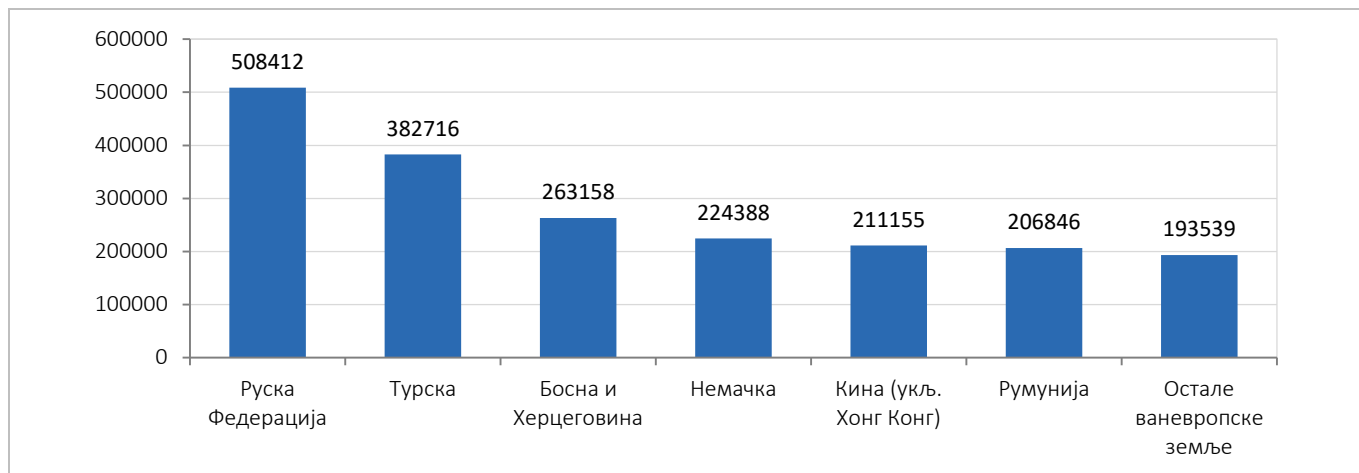
10.3. ЗЕМЉА ПОРЕКЛА СТРАНИХ ТУРИСТА

У периоду јануар–септембар 2023. године, Републику Србију су посетили страни туристи из око 50 различитих земаља света. Највећи број ноћења (81,5%) остварили су туристи из Европе.

Три земље чији су туристи остварили највише ноћења су Руска Федерација (508,4 хиљаде), Турска (382,7 хиљада) и Босна и Херцеговина (263,2 хиљаде). На четвртном месту по броју ноћења су посетиоци из Немачке (224,4 хиљаде), а затим из Кине (211,2 хиљаде), Румуније (206,8 хиљада) и осталих ваневропских земаља (193,5 хиљада). Ноћења туриста из ових седам земаља чине 47,1% од укупног броја ноћења реализованих у првих девет месеци 2023. године.

Поређења ради, на графикону 10.4 приказан је број туристичких ноћења у првих девет месеци 2022. године.

Графикон 10.3. Ноћења страних туриста по земљама из којих долазе, јануар–септембар 2023.

Графикон 10.4. Ноћења страних туриста по земљама из којих долазе, јануар–септембар 2022.

Напомена: У свим публикацијама Републичког завода за статистику од 2022. године подаци о туристичком промету објављују се на основу статистичке обраде података преузетих из административног извора, Централног информационог система у угоститељству и туризму (еТуриста). Закључно са децембром 2021. године, подаци су се прикупљали, обрађивали и објављивали на основу статистичког истраживања о доласцима и ноћењима туриста у смештајним објектима (ТУ-11).

Сви индекси туристичког промета (доласци и ноћења туриста) у 2022. израчунавају се на основу података Централног информационог система у угоститељству и туризму (еТуриста) за 2022. и 2021. Променом извора података, самим тим и обухвата, резултати добијени истраживањем (ТУ-11, за прошлу годину) и из административног извора (еТуриста, за ову годину) нису упоредиви.

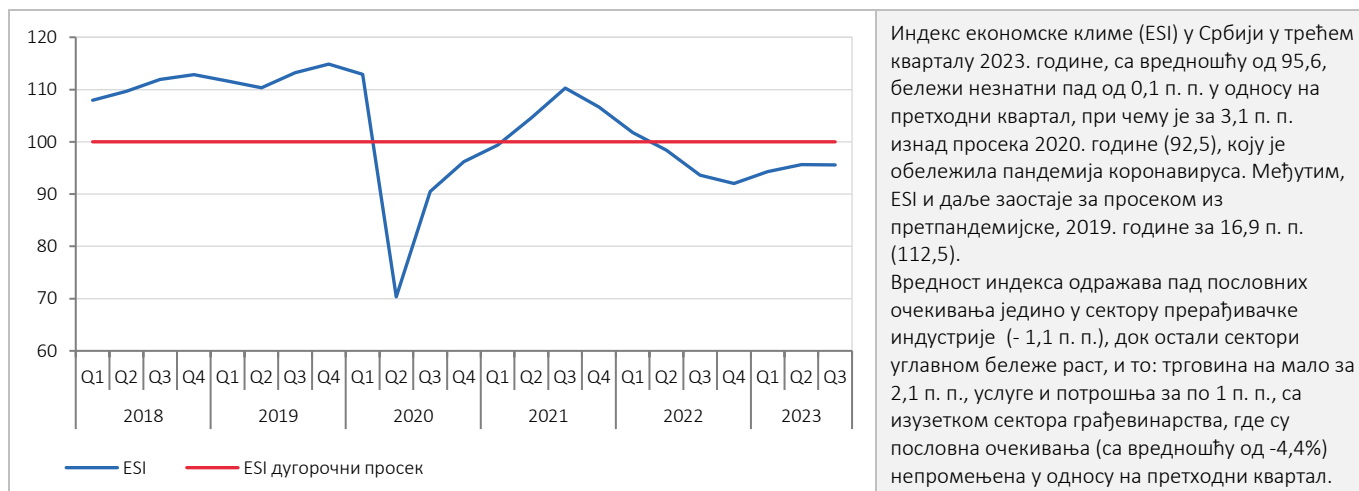
11. ИНДЕКС ЕКОНОМСКЕ КЛИМЕ

11.1. ИНДЕКС ЕКОНОМСКЕ КЛИМЕ (ECONOMIC SENTIMENT INDICATOR – ESI)

Индекс економске климе (енгл. *Economic Sentiment Indicator – ESI*) представља композитни индикатор чија је сврха да прикаже ставове произвођача и потрошача о економским кретањима и економској стабилности. Будући да увид у очекивања економских субјеката може бити важан сигнал промене економских кретања, овај индикатор се често користи за процену економске ситуације, за краткорочне прогнозе, у научне и аналитичке сврхе, као и за међународна поређења и креирање економских политика.

ESI је развијен од стране Генералног директората за привреду и финансије Европске комисије (DG ECFIN). Добија се на основу пет различитих истраживања произвођача и потрошача, чији ставови дају поуздане назнаке економских кретања, а на основу којих су креирани индикатори поверења. Индикатори поверења анализираних сектора су пондерисани, како би најбоље био одражен њихов утицај на привредне активности, и то – прерађивачка индустрија 40%, услужне делатности 30%, потрошња становништва 20%, грађевинарство 5% и трговина на мало 5%. Вредност ESI изнад 100 указује на побољшање економске активности, док вредност испод 100 указује на њено погоршање.²³

Графикон 11.1. Индекс економске климе²⁴ (%) (десезонирани подаци)

Извор: Европска комисија, обрада: Републички завод за статистику. Квартални подаци представљају тромесечни просек.

Табела 11.1. Индикатори поверења по секторима и индекс економске климе – раст у односу на дугорочни просек (%)

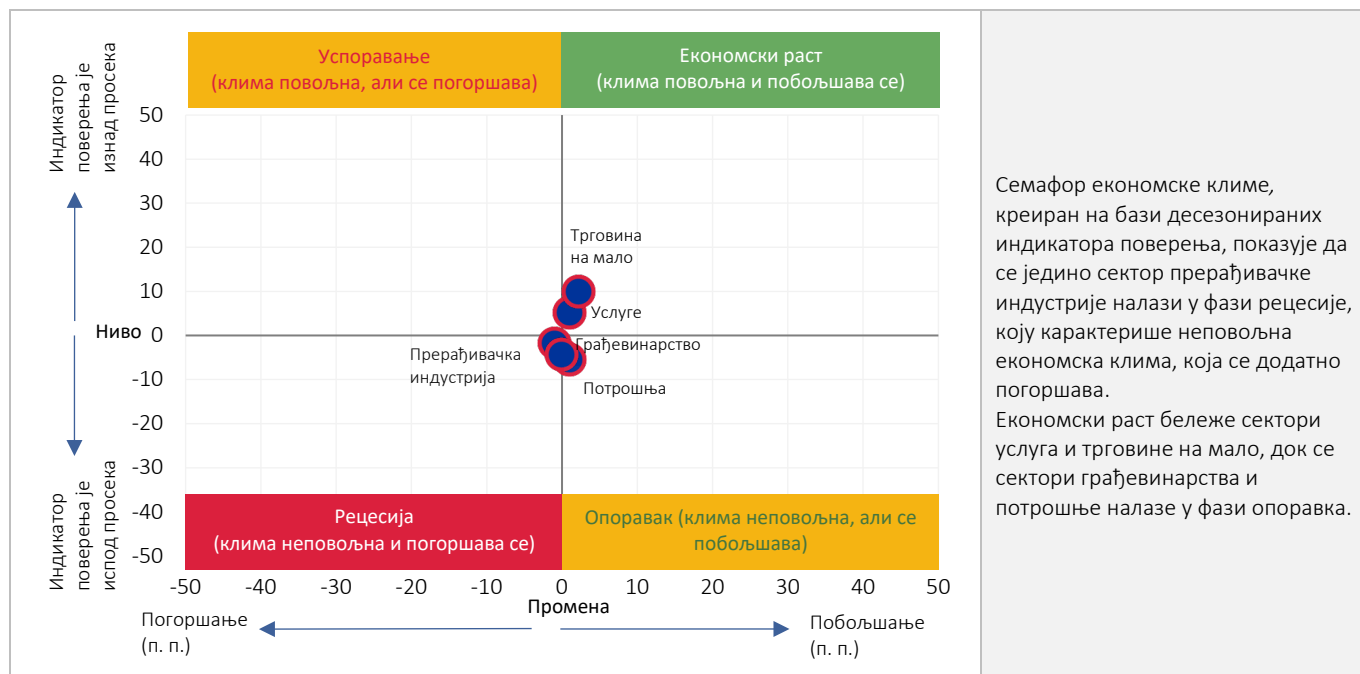
Индикатори поверења	Минимум		Просек	Максимум		2022				2023		
	квартал	вредност		квартал	вредност	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3
Прерађивачка индустрија	Q2 2020	-9,4	3,4	Q3 2018	8,0	0,4	1,3	0,8	-0,7	-1,8	-0,7	-1,8
Услуге	Q2 2020	-43,1	6,5	Q2 2016	16,1	7,4	5,8	1,2	3,6	4,3	4,2	5,2
Потрошачи	Q4 2014	-20,6	-5,0	Q1 2020	10,7	2,3	-6,0	-12,3	-17,2	-8,4	-6,5	-5,5
Трговина на мало	Q2 2020	-12,6	8,2	Q4 2019	17,8	9,8	8,1	6,6	6,4	8,6	7,8	9,9
Грађевинарство	Q3 2013	-40,8	-10,1	Q3 2019	7,0	-1,0	-6,1	-7,9	-2,9	-2,7	-4,4	-4,4
Индекс економске климе	Q2 2020	70,3	102,2	Q4 2019	114,9	101,8	98,4	93,6	92,0	94,3	95,7	95,6

²³ ESI се израчунава као индекс са средњом вредношћу 100 и стандардном девијацијом 10. Више о методологији:

https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2023-02/bcs_user_guide.pdf

²⁴ Подаци за Индекс економске климе (ESI) ревидирани су у складу са унапређеном методологијом сезонског прилагођавања података, која се примењује од априла 2022. године.

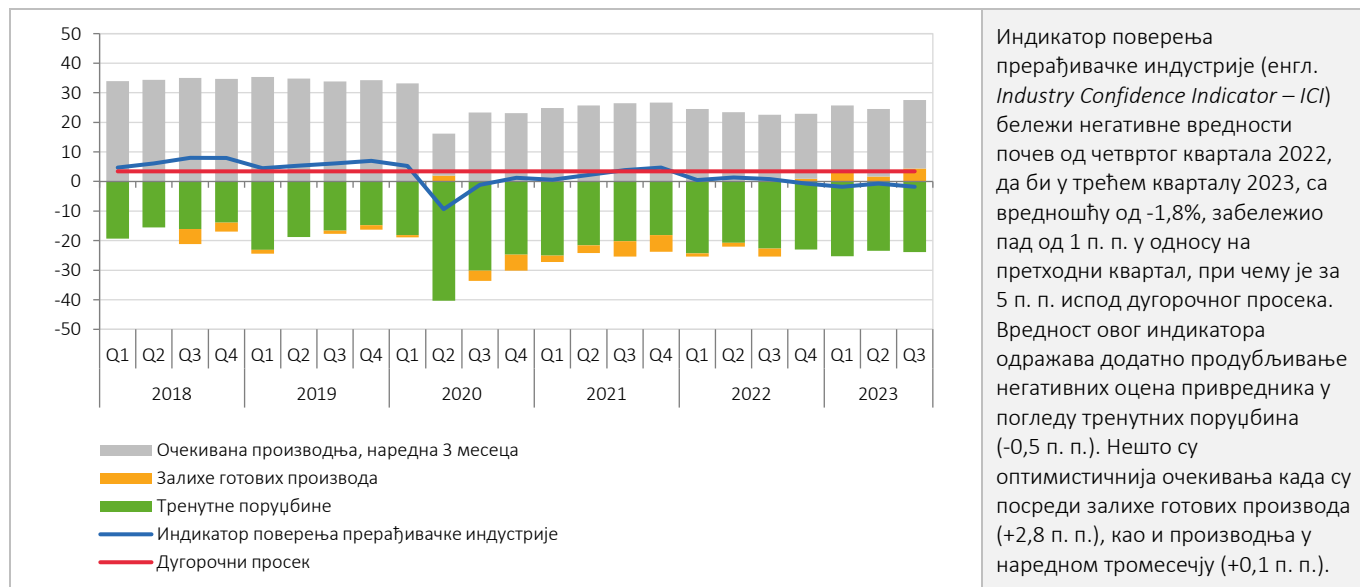
Графикон 11.2. Семафор економске климе

11.2. ИНДИКАТОР ПОВЕРЕЊА ПЕРАЂИВАЧКЕ ИНДУСТРИЈЕ

Индикатор поверења прерађивачке индустрије укључује одговоре економских субјеката о уговореним поруџбинама, очекиваној производњи и залихама готових производа.

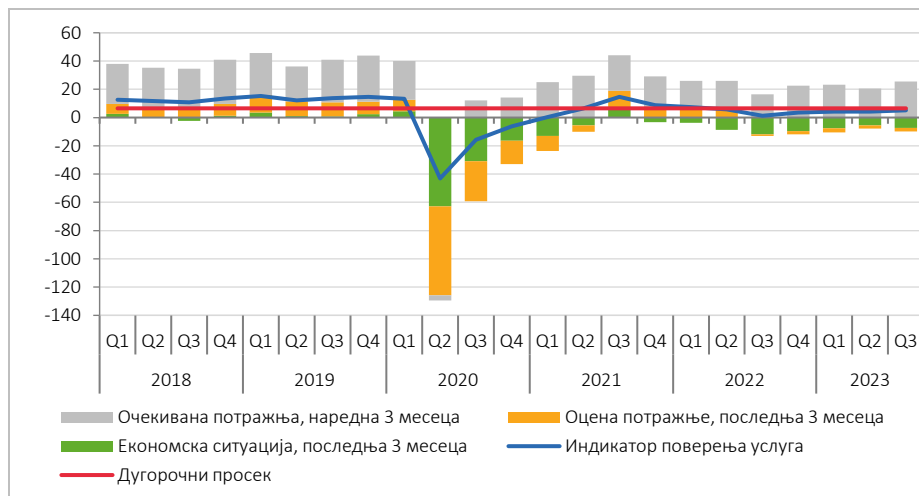
Графикон 11.3. Индикатор поверења прерађивачке индустрије (%) (десезонирани подаци)

11.3. ИНДИКАТОР ПОВЕРЕЊА У СЕКТОРУ УСЛУГА

Истраживање у области услужних делатности састоји се од питања о економској ситуацији, текућој и очекиваној потражњи за услугама.

Графикон 11.4. Индикатор поверења услуга (%) (десезонирани подаци)

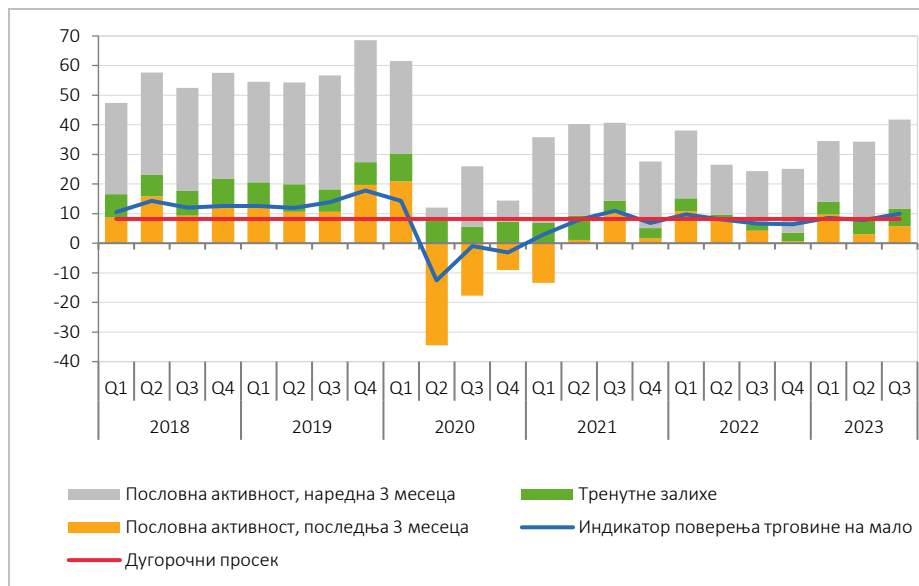

Индикатор поверења услуга (енгл. *Services Confidence Indicator – SCI*), са вредношћу од 5,2%, у трећем кварталу 2023. виши је за 1 п. п. у односу на претходни квартал, при чему је и даље испод дугорочног просека (за 1 п. п.). Кретање овог индикатора одражава пораст оцене потражње у наредна три месеца (+4,8 п. п.), наспрот оценама економске ситуације и потражње у последњем тромесечју, које бележе пад (за 2 п. п. и 0,1 п. п., редом).

11.4. ИНДИКАТОР ПОВЕРЕЊА ТРГОВИНЕ НА МАЛО

Истраживање у области трговине на мало састоји се од питања о тренутној и будућој пословној активности предузећа и стању залиха.

Графикон 11.5. Индикатор поверења трговине на мало (%) (десезонирани подаци)

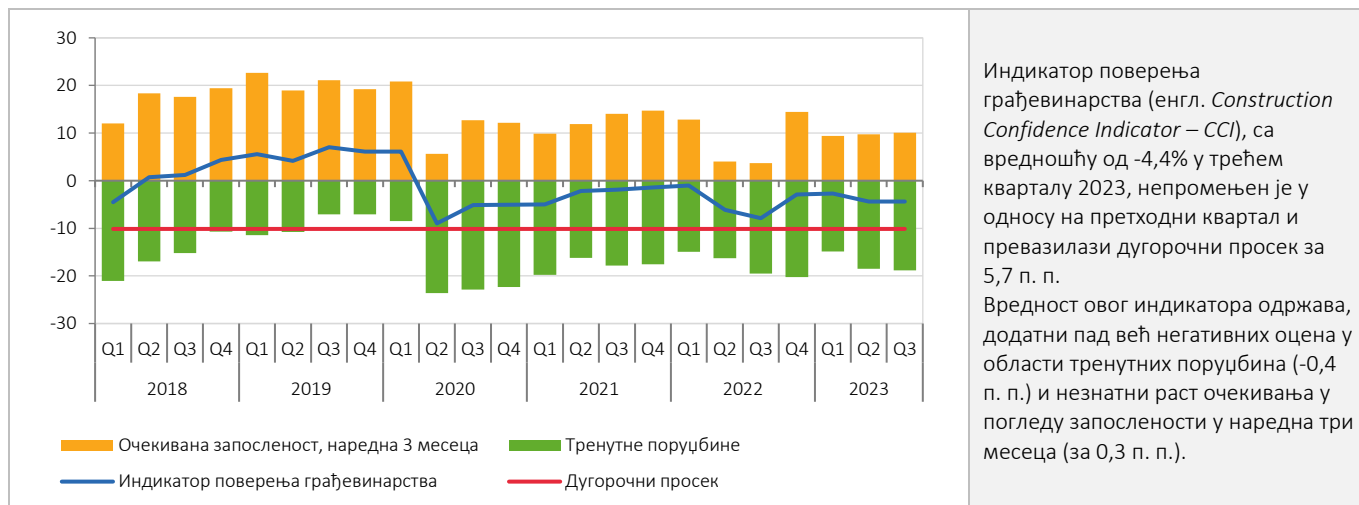
Индикатор поверења трговине на мало (енгл. *Trade Confidence Indicator – TCI*) у трећем кварталу 2023, са вредношћу од 9,9%, бележи раст од 2,2 п. п. у односу на претходни квартал и за 1,7 п. п. превазилази дугорочни просек (8,2%). Све три компоненте овог индикатора бележе раст, при чему предњачи раст очекивања у погледу пословне активности у наредном тромесечју (+4,3 п. п.), а затим и оцене пословне активности у последња три месеца (+2,7 п. п.), као и оцене тренутних залиха (+0,5 п. п.).

11.5. ИНДИКАТОР ПОВЕРЕЊА ГРАЂЕВИНАРСТВА

Истраживање у области грађевинарства састоји се од питања о уговореним поруџбинама и очекиваној запослености.

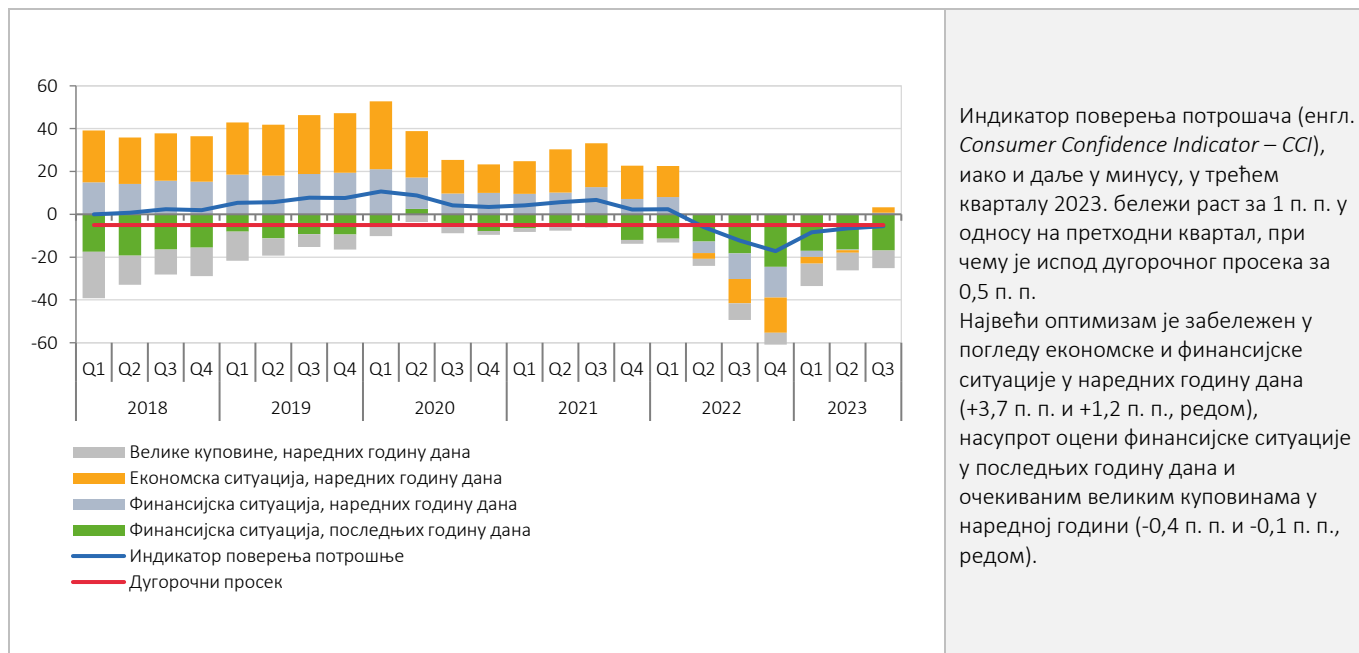
Графикон 11.6. Индикатор поверења грађевинарства (%) (десезонирани подаци)

11.6. ИНДИКАТОР ПОВЕРЕЊА ПОТРОШАЧА²⁵

Истраживање о потрошњи становништва састоји се од питања о финансијској ситуацији домаћинства, општој економској ситуацији и очекивањима у вези са већим куповинама.

Графикон 11.7. Индикатор поверења потрошача (%) (десезонирани подаци)

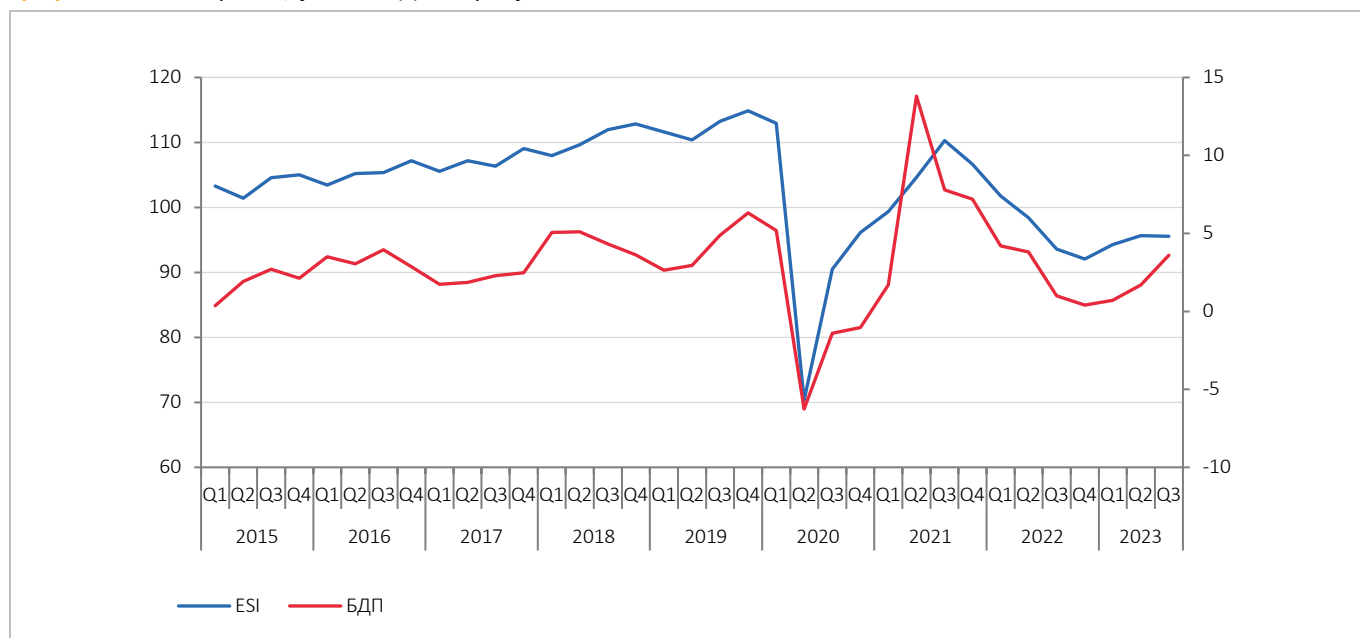

²⁵ Методологија израчунавања индикатора поверења потрошача је измењена од стране Европске комисије почев од 2018. године и, у складу с тим, подаци су ревидирани.

11.7. КОРЕЛАЦИЈА ESI И БДП-А СРБИЈЕ

Истраживачи и доносиоци економских одлука често укључују ESI као експланаторну варијаблу са релевантним информацијама за моделирање економског развоја, посебно ако се има у виду да су подаци о економској клими расположиви пре већине економских показатеља. Најчешће коришћена референтна (објашњавајућа) серија за ESI је бруто домаћи производ (БДП), јер одражава кретања у привреди као целини. Ако се има у виду да ESI представља коинцидентни индикатор (испољава промене кад и референтна серија), може се закључити да релативно добро прати кретање БДП-а, што потврђује и коефицијент корелације од 0,67.

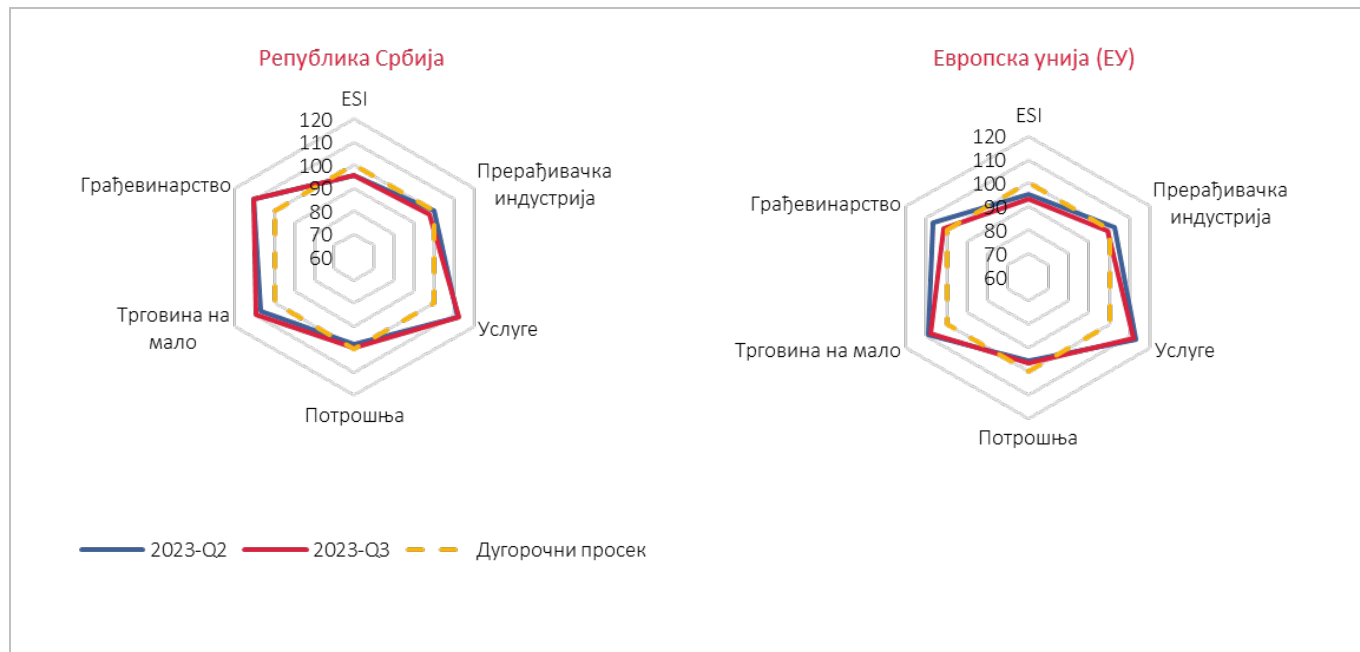
Графикон 11.8. Корелација ESI и БДП-а Србије

11.8. ИНДИКАТОР ЕКОНОМСКЕ КЛИМЕ У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Већина земаља ЕУ бележи погоршање економске климе у трећем кварталу 2023. (у односу на претходни квартал), што је узроковало да *ESI* забележи пад (са вредности 93,2) за 2,2 п. п. Највећи пад очекивања у ЕУ забележен је у сектору грађевинарства (-4,2 п. п.), а затим и прерађивачке индустрије (-3,2 п. п.).

Графикон 11.9. Показатељи економске климе

КАКО ТУМАЧИТИ РАДАР?

Скала радар графика дефинисана је у интервалу од 60 до 120 (просек = 100). Најновији квартални исходи (III квартал 2023) упоређени су са претходним кварталним исходима (II квартал 2023) и дугорочним просеком (= 100) одговарајуће серије индикатора поверења. Развој удаљен од центра одражава побољшање индикатора поверења, а приближавање центру представља погоршање.

12. РЕГИОНАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ АСИМЕТРИЧНОСТИ

Полазна тачка у сагледавању различитих аспеката регионалних асиметрија је статус градова и општина Републике Србије на основу Уредбе о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину („Службени гласник РС“, број 104/2014). У складу са Уредбом, осим Београдског региона, који нема ниједну општину са статусом неразвијеног подручја, у остала три региона број и величина неразвијених општина изразито варирају – Регион Војводине има само једну у групи изразито недовољно развијених (од укупно 46 општина), Регион Јужне и Источне Србије има чак 30 (од укупно 53), а у Региону Шумадије и Западне Србије овај статус има 13 од укупно 53 општине. С друге стране, ниједна општина у Региону Војводине нема статус девастиране (девастирана општина је она чији је степен развијености испод 50% републичког просека – погледати Речник термина), у Региону Шумадије и Западне Србије овај статус имају три општине, а у Региону Јужне и Источне Србије чак њих 16.

Неуједначен економски раст у Републици Србији последњих деценија допринео је продубљивању већ постојећих територијалних неједнакости. Регионална поларизација присутна је на неколико нивоа – неразвијено подручје, развијени центар и недовољно развијена периферија. Регионалне неравномерности – изражене преко економских, социјалних, демографских и инфраструктурних индикатора – одражавају карактеристике економског и друштвеног система земље.

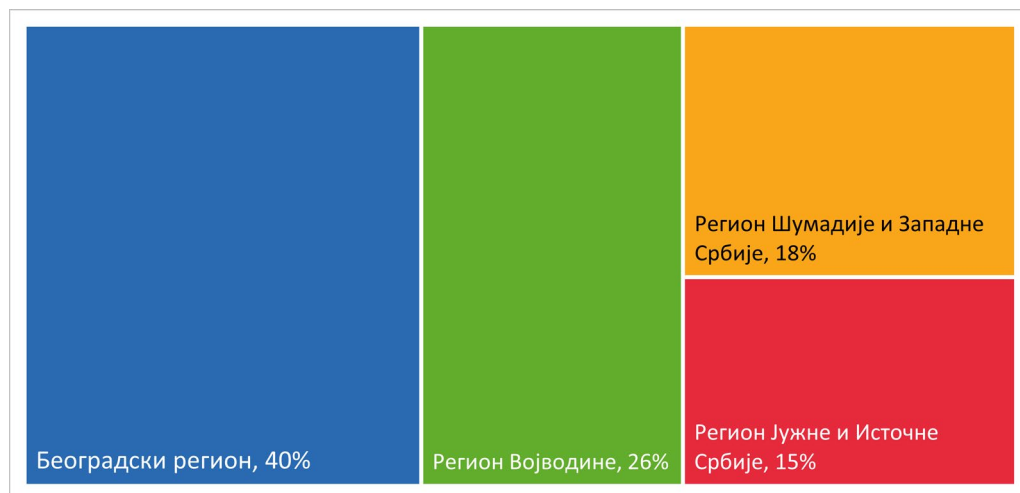
■ Бруто домаћи производ

Регионални бруто домаћи производ представља примарни статистички индикатор за мерење економских перформанси региона и ефективности регионалних политика и програма усмерених на редукцију јаза између региона.

Од укупног БДП-а у 2022. години, посматрано на нивоу НСТЈ 2 региона, највише је остварено у Београдском региону (40%), затим у Региону Војводине (26,4%), Региону Шумадије и Западне Србије (18,4%) и Региону Јужне и Источне Србије (15,2%).

Ако се има у виду да Београдски регион обухвата 3,7% простора на коме живи 24% становника Републике Србије, јасно је да је уједно реч о региону са највећим БДП-ом по становнику (1 686 000 динара по становнику, односно 58,3% више у односу на републички просек, следи Регион Војводине који за 0,8% превазилази просек Републике, док остали региони бележе исподпросечне вредности БДП-а по становнику, и то Регион Шумадије и Западне Србије за 32,8% и Регион Јужне и Источне Србије за 28,3% испод просека Србије.

Графикон 12.1. Учешћа региона у националном БДП-у, 2022.

■ Просечне зараде

Ниво развијености региона, мерен просечним зарадама (без пореза и доприноса), креће се у размери 1,5 : 1, при чему су највише зараде забележене у Београдском региону, спрам Региона Шумадије и Западне Србије, где су зараде најниже. Просечна зарада без пореза и доприноса у периоду јануар–септембар 2023. године у Београдском региону износила је 107 170 динара или 127% просека Републике Србије (84 465 динара), у Региону Војводине је незнатно испод републичког просека (79 875 динара или 95% републичког просека), док су Регион Јужне и Источне Србије и Регион Шумадије и Западне Србије остварили 86% и 83%, редом, националног нивоа (72 494 динара и 70 450 динара, респективно). У свим регионима просечна зарада бележи раст у односу на исти период претходне године, а највеће релативно повећање остварено је у Београдском региону, за 15,8%.

У 79 општина су просечне зараде без пореза и доприноса биле испод 80% просека Републике, односно у појединим београдским општинама просечна зарада је била више него дупло већа у односу на општину Прешево (са најнижом просечном зарадом – 56 804 динара). Такође, на зачељу лествице налазе се општине Бојник, са зарадом у просеку од 56 972 динара, Блаце (58 515) и Власотинце (58 518).

■ Тржиште рада

Корелација стопе незапослености и степена развијености региона веома је висока, па, у складу с тим, Регион Јужне и Источне Србије, са вредношћу стопе незапослености од 13,4% у периоду јануар–септембар 2023. године, за 39,8% превазилази просек Републике Србије (који износи 9,6%), наспрот Београдском региону, где је стопа незапослености најнижа (7,2%, односно 24,5% испод националног просека). Такође, када је посреди стопа запослености, предњачи Београдски регион, са стопом од 55,5% или 10,5% изнад просека Републике Србије, док је у Региону Јужне и Источне Србије забележена најнижа стопа – 44,6% или 11,2% испод републичког просека (који износи 50,3%).

У периоду јануар–септембар 2023. године, Београдски регион бележи највеће учешће у укупној запослености (27,7%), уз истовремено најмање учешће незапослених (20,4%). Насупрот томе, Регион Јужне и Источне Србије са 19% има најмање учешће у укупној запослености Републике Србије, уз највеће учешће (27,8%) у укупној незапослености Републике Србије (према Анкети о радној снази).

■ Извозна активност

За разлику од других показатеља, Београдски регион у периоду јануар–септембар 2023. године нема примат у укупном робном извозу Републике Србије (учешће износи 24,2%). Регион Војводине предњачи са учешћем у робном извозу од 33,1%, а затим следе Регион Шумадије и Западне Србије (20,7%) и Регион Јужне и Источне Србије (19,6%). Извоз по становнику најбоље осликава регионалне асиметричности, па је тако Регион Војводине, са извозом по становнику од 4 084 евра, за 26% виши од републичког просека и скоро двоструко превазилази вредност извоза по становнику Региона Шумадије и Западне Србије (2 444 евра), који је за 24% нижи од републичког просека. Регион Војводине, као водећи извозник у првих девет месеци 2023. године, бележи у структури извоза²⁶ највеће учешће пољопривредно-прехрамбених производа (18,8%), пре свега житарица (22%), при чему је најзначајнији извозни производ кукуруз (6,1% извоза пољопривредно-прехрамбених производа).

■ Демографска структура

Према пописним подацима из 2022. године, густина насељености у Београдском региону је 6,9 пута виша од просечне густине насељености у Републици Србији, док је у Региону Јужне и Источне Србије забележена најнижа густина насељености – 29% испод републичког просека. Иако сви региони релативно уједначено партиципирају у укупној популацији Републике Србије, унутаррегионалне разлике су знатно израженије. Тако је, на пример, у осам градова Региона Војводине концентрисано више од половине становништва Региона (54,7%). Међутим, популациона неравномерност је најизраженија у друга два региона: Регион Шумадије и Западне Србије има десет градова у којима живи 55% укупног становништва Региона, док у 13 неразвијених општина овог региона живи свега 13% становништва. Овај однос је још израженији у Региону Јужне и Источне Србије, у којем у девет градова живи 56% популације, док у чак 30 неразвијених општина овог региона живи тек 31% становништва. Поред тога, због економских миграција, број

²⁶ Према Стандардној међународној трговинској класификацији (СМТК).

становника Београдског региона константно расте (за 1,3% између 2011. и 2022. године), док број становника у остала три региона опада. То истовремено значи да ће разлике у густини насељености додатно расти, јер насељеност у Региону Јужне и Источне Србије постаје све разурђенија, док у Београдском региону постаје све гушћа.

■ Саобраћајна инфраструктура

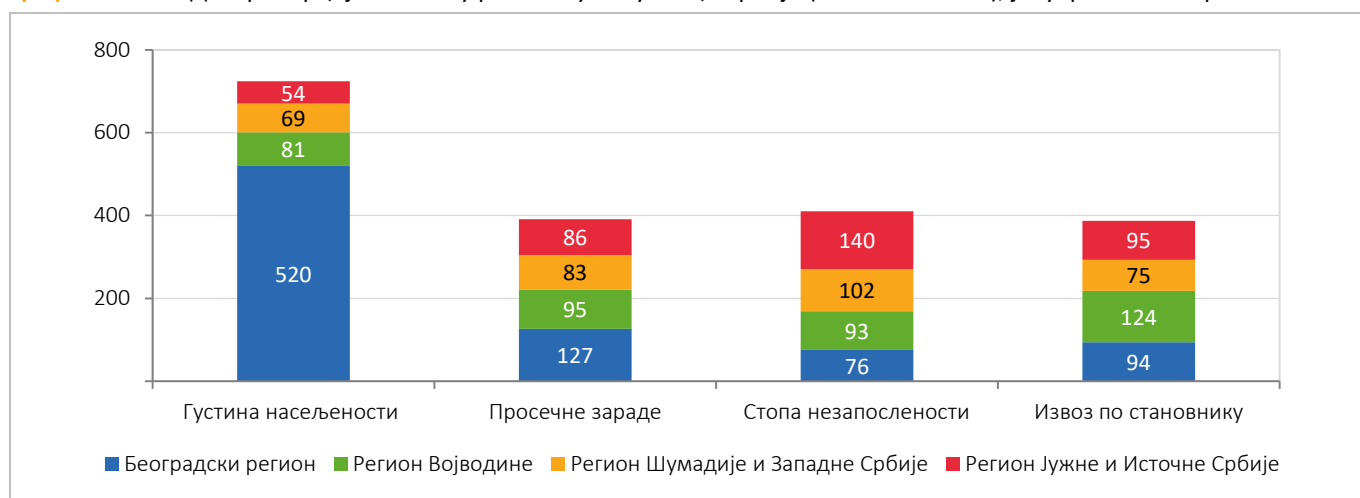
У Републици Србији постоје велике регионалне и унутаррегионалне разлике у погледу инфраструктурне опремљености (саобраћајне, телекомуникационе и водопривредне, односно пратеће супраструктуре). Од квалитета путева, преко телекомуникација, до савремених услова становања, разлике се, пре свега, уочавају између неразвијеног јужног подручја и развијенијег севера Републике Србије. Незадовољавајуће стање путне мреже нарочито је изражено код општинских (локалних) путева, неопходних за свакодневно функционисање, развој и активирање општина и насеља. На ово нам јасно указује податак да је у 40 општина²⁷ учешће општинских путева са савременим коловозом испод просека, док четири општине бележе учешће испод 20%, и то су управо неразвијена и девастирана подручја која се суочавају са највећим развојним проблемима. Такође, *стопа обнављања аутомобила* (број први пут регистрованих аутомобила у односу на укупан број регистрованих аутомобила), као показатељ социоекономских неједнакости на регионалном нивоу, у 2022. варира од 5,7 у Региону Јужне и Источне Србије до 7,8 у Београдском региону, где је регистровано свако четврто путничко возило. Број први пут регистрованих аутомобила, у поређењу са бројем становника у периоду јануар–септембар 2023. године, одражава сличан однос, тако што Београдски регион премашује просек Републике Србије за 41%, на супрот Региону Јужне и Источне Србије, који је за 27% испод националног просека.

Регионална асиметричност је сагледана преко односа екстремних (највиших и најнижих) вредности кључних индикатора. На пример, највећа густина насељености је забележена у Београду и девет пута превазилази густину насељености у Региону Јужне и Источне Србије, где је најнижа (табела 12.1).

Табела 12.1. Екстремне вредности индикатора регионалне асиметричности, јануар–септембар 2023.

Индикатори	Густина насељености, km ² , 2022	БДП/ст., 2022	Просечне нето зараде	Стопа незапослености	Извоз по становнику	Демографско пражњење, 2011–2022 (%)
	9,7 : 1	2,4 : 1	1,5 : 1	1,9 : 1	1,6 : 1	(-10,5) : (+1,3)
Екстремне вредности (највиша : најнижа)	Београдски регион: Регион Јужне и Источне Србије	Београдски регион: Регион Шумадије и Западне Србије	Београдски регион: Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије: Београдски регион	Регион Војводине: Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Шумадије и Западне Србије: Београдски регион

Графикон 12.2. Диспропорције на нивоу региона у Републици Србији (ниво РС = 100%), јануар–септембар 2023.

²⁷ Подаци се односе на 2021. годину.

Табела 12.2. Индикатори развијености региона Републике Србије (НСТЈ 2) (ниво РС = 100%)

	2021 ²⁸				2022 ²⁹				2023		
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3
Београдски регион											
Просечне зараде у динарима	124,0	123,8	124,6	126,2	125,8	125,8	126,3	128,0	126,6	127,0	127,1
Стопа запослености	109,5	109,1	107,2	106,2	107,6	108,2	110,6	110,2	110,7	109,9	111,0
Стопа незапослености	75,0	81,1	83,8	81,6	75,2	83,1	82,2	83,0	75,2	80,2	71,1
Извоз по становнику у еврима	93,2	94,2	97,4	96,4	88,9	89,2	92,0	98,2	94,1	99,0	93,8
Број први пут регистрованих путничких аутомобила на 1 000 становника	125,0	136,8	124,3	125,4	123,4	132,6	129,5	131,9	133,8	146,4	140,6
Регион Војводине											
Просечне зараде у динарима	95,2	94,8	94,5	95,1	95,1	94,9	94,9	95,4	95,1	94,2	94,4
Стопа запослености	101,9	99,2	101,6	102,8	98,8	99,4	100,6	99,2	99,8	102,2	97,8
Стопа незапослености	85,2	86,5	83,8	89,8	89,9	85,4	76,7	83,0	87,1	82,3	112,2
Извоз по становнику у еврима	136,8	131,8	125,6	123,1	128,2	131,4	127,8	125,5	124,6	125,9	128,3
Број први пут регистрованих путничких аутомобила на 1 000 становника	94,4	89,7	90,2	94,1	97,2	92,3	90,4	93,4	95,1	88,5	88,3
Регион Шумадије и Западне Србије											
Просечне зараде у динарима	84,9	85,2	85,2	84,2	83,9	83,9	83,9	83,0	83,2	83,4	83,6
Стопа запослености	98,9	100,0	101,0	100,4	101,2	98,8	97,2	101,0	99,4	98,8	99,6
Стопа незапослености	114,8	122,5	110,5	109,2	112,8	122,5	116,7	110,6	101,0	106,3	97,8
Извоз по становнику у еврима	79,6	80,4	79,0	76,9	76,7	77,2	76,8	76,8	74,6	76,4	75,7
Број први пут регистрованих путничких аутомобила на 1 000 становника	98,9	94,5	101,0	99,7	96,7	94,2	100,0	97,7	95,0	90,8	92,3
Регион Јужне и Источне Србије											
Просечне зараде у динарима	87,8	88,3	87,9	85,7	86,6	86,9	86,1	83,9	85,9	86,1	85,5
Стопа запослености	88,3	90,3	88,2	88,4	89,5	93,2	90,2	89,6	88,5	87,3	90,7
Стопа незапослености	131,3	109,0	127,6	124,5	126,6	109,0	132,2	130,9	147,5	143,8	126,7
Извоз по становнику у еврима	82,6	88,0	93,1	98,4	101,4	95,4	90,8	89,7	94,1	88,0	95,6
Број први пут регистрованих путничких аутомобила на 1 000 становника	78,2	76,0	81,7	77,6	79,0	77,1	76,0	72,7	72,1	70,6	75,8

²⁸ Индикатори тржишта рада – стопа запослености и стопа незапослености, креирани су према новој, редирајнираној методологији Евростата, коју Републички завод за статистику спроводи у оквиру истраживања Анкета о радној снази од 2021. године. Промена методологије извршена је на основу и у складу са новом Уредбом Европског парламента и Савета, која је ступила на снагу 1. јануара 2021. године. Више информација о методолошким променама и њиховим ефектима на главне статистичке показатеље може се наћи у посебној публикацији преко линка: <https://www.stat.gov.rs/vesti/20210628-anketa-o-radnoj-snazi-nova-metodologija/>

²⁹ Ревидирани су подаци стопа запослености и незапослености за 2022. годину и нису упоредиви са подацима из претходних година. Оцене за први и други квартал 2023. године израчунате су на основу демографских процена за 2022. годину, према Попису становништва, домаћинстава и станова 2022. године. За израчунавање оцена закључно са четвртим кварталом 2022. године коришћене су демографске процене које су засноване на Попису 2011. године. Како би се обезбедила упоредивост података из првог квартала 2023. са подацима из 2022. године извршена је ревизија података АРС-а на основу ревизије демографских процена које су засноване на Попису 2022. У наредним месецима, на основу ревидираних података процена становништва за међупописни период, биће извршена ревизија података АРС-а за релевантни период пре 2022. године. Постпописна ревизија врши се у складу са Општом политиком ревизије Републичког завода за статистику, која је у потпуности усклађена са смерницама из Приручника о политици ревизија у Европском статистичком систему (*ESS Guidelines on Revision Policy*), а који је усвојен од стране Комитета Европског статистичког система (*European Statistical System Committee*). Циљ постпописне ревизије података АРС-а јесте обезбеђивање упоредивости без прекида временске серије.

РЕЧНИК ТЕРМИНА

Класификација региона и јединица локалне самоуправе (општина) према Уредби. Уредбом је утврђена јединствена листа развијености региона (који су, према степену развијености, разврстани у развијене и недовољно развијене регионе) и општина, разврстаних у четири групе и девастирана подручја. У првој групи су општине чији је степен развијености изнад републичког просека, у другој општине са степеном развијености у распону од 80% до 100% републичког просека, трећој припадају недовољно развијене општине, чији је степен развијености у распону од 60% до 80% републичког просека, док су у четвртој групи изразито недовољно развијене општине, чији је степен развијености испод 60% републичког просека.

Девастирана подручја су општине из четврте групе чији је степен развијености испод 50% републичког просека (на основу података органа надлежног за послове статистике и финансија). Региони се разврставају на основу вредности БДП-а по становнику у региону у односу на републички просек, за референтни период. Развијени региони су региони који остварују вредност БДП-а изнад вредности републичког просека (Београдски регион и Регион Војводине). Недовољно развијени региони су региони у којима је вредност БДП-а испод вредности републичког просека (Регион Шумадије и Западне Србије и Регион Јужне и Источне Србије). Такође, статус недовољно развијеног региона има Регион Косово и Метохија.

Демографско пражњење је појам који осликава природни и механички одлив становништва у одређеном географском или административном подручју.

13. ПОЉОПРИВРЕДА

Пољопривредну производњу чине две основне гране: биљна производња и сточарска производња. Због њене специфичне природе, релевантни подаци у вези са пољопривредном производњом расположиви су, углавном, у годишњој периодици. У овом издању *Трендова* приказано је кретање појава у пољопривреди које се односе на:

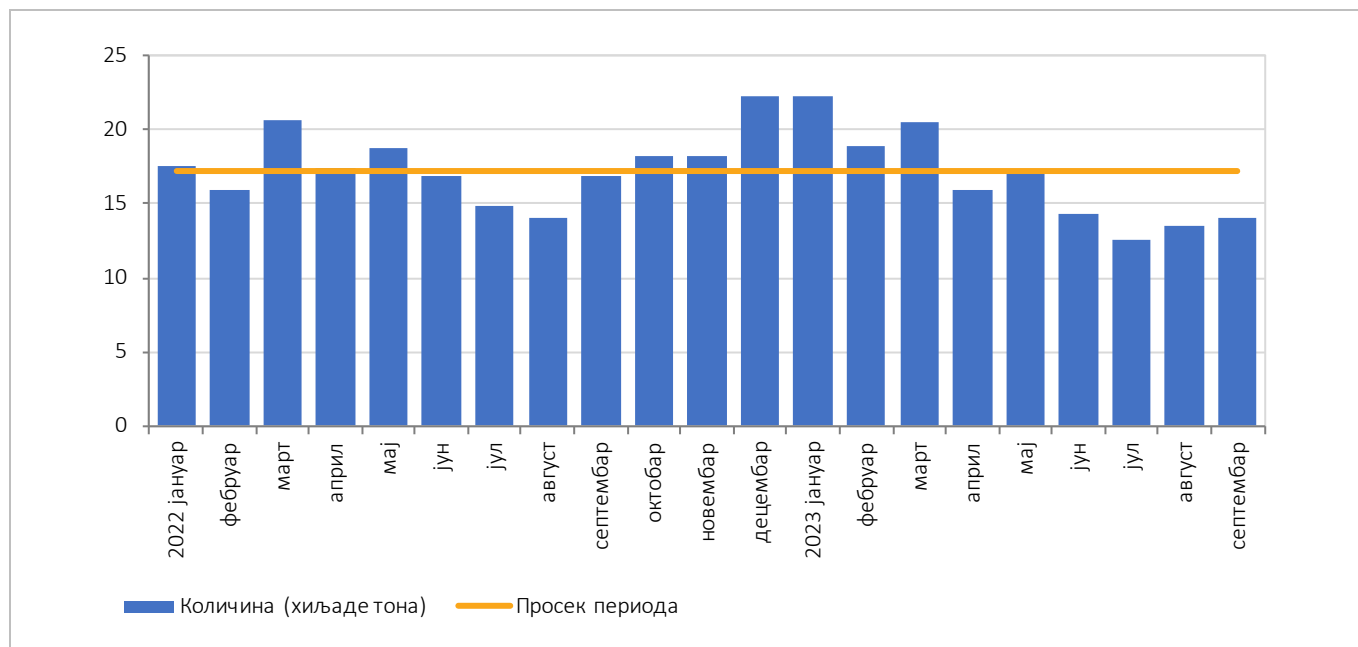
- сточарску производњу (производња конзумног крављег млека у млекарама и клање стоке у кланицама),
- цене пољопривредних производа и репродукционог материјала,
- спољнотрговинску размену пољопривредних производа, и
- остварену и очекивану производњу појединих ратарских и воћарских култура.

13.1. ПРОИЗВОДЊА И ЦЕНЕ МЛЕКА, ЖИТА И СТОКЕ

Процене показују да пољопривредна газдинства која се баве производњом крављег млека дистрибуирају откупним станицама (млекарама) око 59% од укупне производње³⁰. Од количине крављег млека које остаје на газдинству (око 41%) за исхрану чланова газдинства и стоке на газдинству искористи се око 10%, око 22% се преради у млечне производе (углавном сир и кајмак), а остатак (око 9%) прода се непосредним потрошачима. Према истом извору, губици на газдинству су незнатни (до 0,1%).

Заступљеност крављег млека у укупној производњи млека на газдинствима износи око 97%, а остало чине овчије и козје млеко. У периоду јануар–септембар 2023. године производња конзумног крављег млека у млекарама је смањена за 2,3% у односу на исти период претходне године. Посматрано квартално, у III кварталу 2023. године дошло је до пада у производњи конзумног крављег млека од 12,2% у односу на III квартал 2022. године.

Графикон 13.1. Производња конзумног крављег млека у млекарама (у хиљ. тона)

³⁰ Анкета о пољопривредној производњи – сточарска производња, 2022.

Откупне цене крављег млека порасле су за 35,1% у периоду јануар–септембар текуће године у односу на исти период претходне године³¹. У поређењу са просечном ценом млека претходне године, у прва три квартала текуће године забележен је раст цена млека за 18,8%.

Потрошачке цене крављег млека порасле су за 64,1% у периоду јануар–септембар текуће године у односу на исти период претходне године. У поређењу са просечном ценом млека претходне године, у првих девет месеци текуће године забележен је раст цена млека за 50,9%.

На основу упоредног приказа и претходне анализе, можемо закључити да су откупне цене крављег млека имале тенденцију благог пада у првих девет месеци текуће године, са незнатним растом у последња два месеца, док су потрошачке цене у првих девет месеци текуће године биле стабилне.

Како су у овом издању *Трендова* предмет анализе, поред сточарских производа, и поједине културе из биљне производње, као и одређене категорије стоке, неопходно је приказати и њихове откупне цене.

У периоду јануар–септембар **индекс цена жита** износио је 82,0%. У овом периоду дошло је смањења откупне цене пшенице за 16,2% и кукуруза за 19,0% у односу на исти период претходне године. У првих девет месеци текуће године цене **индустријског биља** забележиле су пад од 22,5% у односу на исти период претходне године.

Посматрано **по категоријама стоке**, у периоду јануар–септембар текуће године дошло је до повећања откупне цене говеда од 6,4% и свиња од 15,2% у односу на исти период претходне године.

Табела 13.1. Упоредни приказ откупних и потрошачких цена крављег млека

Месец	Цена млека, дин./лит.	
	откупна цена	потрошачка цена
Јануар 2022.	36,91	95,33
Фебруар	37,54	95,50
Март	38,08	96,81
Април	39,86	97,41
Мај	40,97	101,62
Јун	42,29	104,46
Јул	45,16	110,10
Август	47,70	111,30
Септембар	53,13	117,40
Октобар	63,87	133,60
Новембар	65,88	141,80
Децембар	67,06	143,40
Јануар 2023.	65,04	170,25
Фебруар	63,05	169,92
Март	60,53	170,40
Април	57,65	169,70
Мај	54,80	169,80
Јун	53,49	169,90
Јул	53,28	169,75
Август	53,57	168,08
Септембар	54,11	168,22

Табела 13.2. Индекси цена произвођача производа пољопривреде и рибарства

	$\frac{IX\ 2023}{IX\ 2022}$	$\frac{I-IX\ 2023}{I-IX\ 2022}$	$\frac{I-IX\ 2023}{\emptyset\ 2022}$
Жита	51,1	82,0	80,6
Пшеница	54,2	73,8	72,6
Кукуруз	49,6	81,0	79,3
Индустријско биље	69,0	77,5	77,2
Стока и живина	108,8	111,2	110,0
Говеда	106,8	106,4	105,7
Свиње	112,9	115,2	114,3

³¹ Реч је о ценама произвођача производа пољопривреде и рибарства – ценама по којима се врши откуп од породичних газдинстава и ценама по којима правна лица у области пољопривреде продају своје производе.

13.2. РЕПРОДУКЦИОНИ МАТЕРИЈАЛ

Стабилна и успешна производња у пољопривреди зависи од много фактора. У биљној производњи, поред правилне обраде земљишта, за високе и стабилне приносе од изузетне важности су инпути који се користе. Ту се, пре свега, мисли на семе и садни материјал, ђубрива, као и средства за заштиту. Када је реч о другој грани пољопривреде, тј. сточарској производњи, велики значај за здравље и прираст животиња има њихова адекватна исхрана, као и објекти у којима се држе. За обезбеђење свих ових услова, поред људског рада, велику улогу имају средства за рад, опрема, односно пољопривредна механизација. Због тога, пољопривредници морају да поседују одговарајућу механизацију, машине или пак за ове потребе да ангажују друге (ђубрење, прскање, жетва и сл.). Сви ови фактори чине укупну међуфазну потрошњу (која чини скоро 60% укупне вредности пољопривредне производње), а њихови индекси цена приказани су у табели 13.3.

Укупна међуфазна потрошња, односно цене репродукционог материјала, средстава рада и услуга у пољопривреди у III кварталу 2023. смањени су за 5,3% у односу на исти квартал претходне године. Посматрано по групама производа, највећи пад цена у III кварталу 2023. године, у односу на исти квартал претходне године, забележен је у групама: Минерална ђубрива (пад од 37,1%) и Храна за животиње (пад од 10,0%).

Цене репродукционог материјала, средстава рада и услуга у пољопривреди у III кварталу 2023. године, у односу на II квартал 2023. године, у просеку су смањене за 6,4%.

Табела 13.3. Индекси цена репродукционог материјала, средстава рада и услуга у пољопривреди

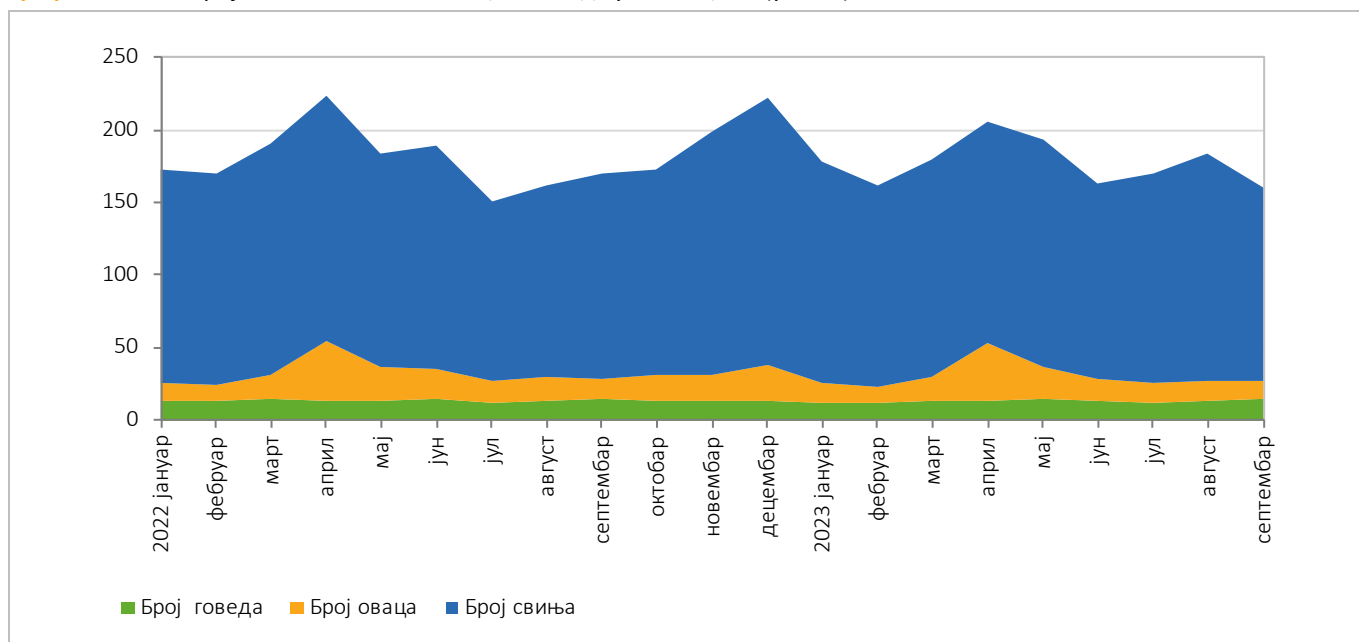
	<u>III квартал 2023</u> III квартал 2022	<u>III квартал 2023</u> II квартал 2023	<u>III 2023</u> Ø 2023
Укупно	94,7	93,6	95,4
Производи и услуге за текућу употребу у пољопривреди	94,1	93,0	94,7
Семе	96,3	75,7	101,3
Енергенти	106,9	103,8	110,4
Минерална ђубрива	62,9	82,8	63,7
Средства за заштиту биља	95,6	93,5	96,6
Храна за животиње	90,0	95,1	89,2
Одржавање опреме	107,1	100,6	108,0
Одржавање објеката	116,3	101,5	118,5
Остали производи и услуге	114,8	100,1	115,6
Производи и услуге за инвестиције у пољопривреди	101,6	100,5	104,0
Машине у пољопривреди	101,6	100,5	104,0

13.3. КЛАЊЕ СТОКЕ

У Републици Србији, клање стоке се обавља у регистрованим кланицама и ван кланица, тј. на газдинствима. Кад је реч о говедима, клање у кланицама износи око 57% од укупног клања ове врсте стоке, док је код свиња и оваца претежно заступљено клање ван кланица, респективно око 60% и 83%. Подацима о клању стоке у кланицама обухваћено је клање у свим регистрованим кланицама на територији Републике Србије, којих је на дан 30. септембра 2023. било 352. У овом издању *Трендова* предмет анализе биће стока заклана у кланицама.

У првих девет месеци 2023. године, у односу на исти период претходне године, број говеда закланих у кланицама (116,9 хиљ.) мањи је за 5% у односу на исти период претходне године. Посматрано квартално, у III кварталу је забележен незнатан пад закланих говеда у кланицама у износу од 0,1%. Категорија закланих говеда која је у III кварталу текуће године забележила највећи пад у укупном клању ове врсте стоке јесу говеда преко две године старости (пад од 24,6% у односу на исти квартал претходне године). Највеће учешће у укупном клању у III кварталу ове године има категорија говеда старости 1–2 године, и то 78%.

Графикон 13.2. Број закланих свиња, оваца и говеда у кланицама (у хиљ.)

Број свиња закланих у кланицама (1,3 мил.) у првих девет месеци текуће године незнатно је нижи, за 0,01%, него у истом периоду претходне године. Посматрано квартално, у трећем кварталу број закланих свиња у кланицама (434,4 хиљ.) био је већи него у истом периоду претходне године, и то за 9,4%. Категорија закланих свиња која је у III кварталу текуће године забележила највећи раст јесу свиње тежине од 25 kg до 50 kg (раст од 173,2% у односу на исти квартал претходне године). Од укупно закланих свиња у кланицама највеће учешће у укупном клању ове врсте стоке има категорија свиња преко 50 kg, чак 88,7%.

Од укупног броја закланих оваца на територији Републике Србије само око 17% се коље у кланицама. Посматрано квартално, у трећем кварталу 2023. године број закланих оваца у кланицама износи око 40,4 хиљ., што је за 9,8% мање у односу на исти квартал претходне године. Од укупно закланих оваца у кланицама највеће учешће (92,9%) у укупном клању ове врсте стоке има категорија јагњади до шест месеци.

13.4. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОДА

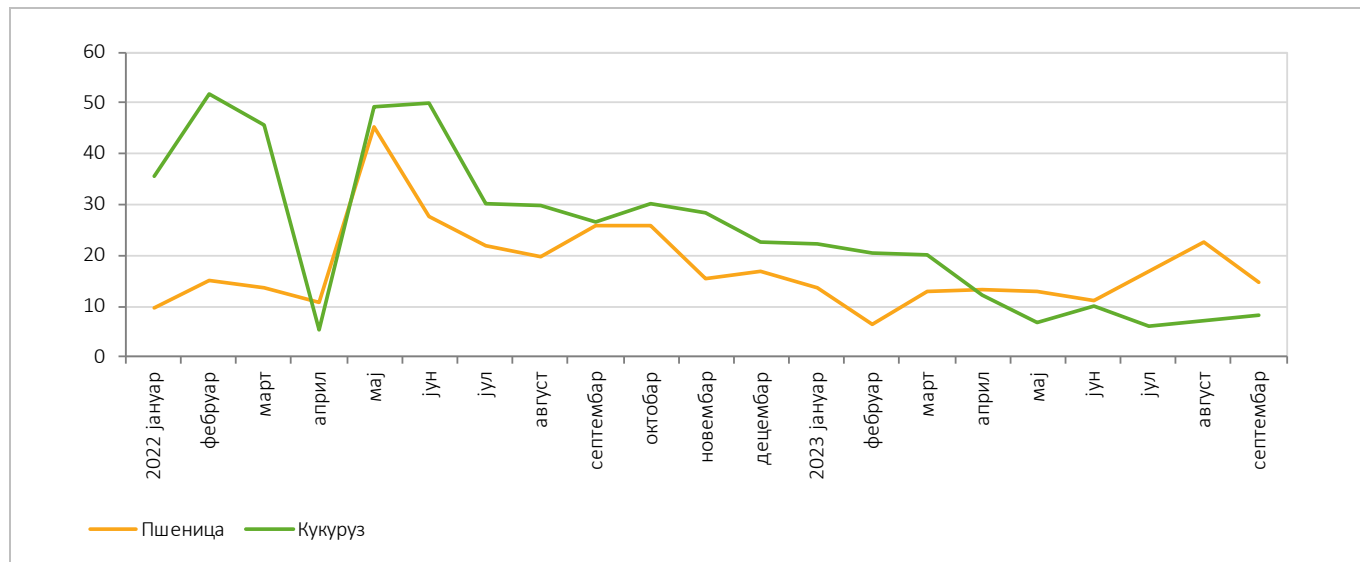
У првих девет месеци 2023. године, сектор Пољопривреда, шумарство и рибарство³² остварио је негативан спољнотрговински салдо у износу од -38,1 мил. евра. Извоз овог сектора износио је 672,3 мил. евра, што је за 33,1% мање у односу на исти период 2022. године, а учешће у укупном извозу у посматраном периоду смањено је са 4,9% на 3,1%, колико је забележено у прва три квартала текуће године. Увоз сектора у првих девет месеци текуће године износио је 710,4 мил. евра, што је за 12,9% више него у истом периоду претходне године, а учешће у укупном увозу повећано је са 2,2% на 2,6%.

Пад извоза у првих девет месеци текуће године највећим делом је последица кумулативног пада од 45,2% у извозу жита (осим пиринча), легуминоза и уљарица, најзаступљеније групе у овом сектору (учешће од 52,8%). Насупрот извозу, најзаступљенија група на страни увоза у сектору Пољопривреда, шумарство и рибарство јесте Гајење поврћа, коренастих и кртоластих биљака (учешће 20,2%), која је остварила кумулативни раст од 29,6% у првих девет месеци текуће године.

Извоз кукуруза у периоду јануар–септембар текуће године износио је 113,4 милиона евра, што представља пад од 65,5% у односу на исти период претходне године. Највише кукуруза, посматрано вредносно, извезено је у Босну и Херцеговину, 31,1% од укупног извоза ове културе. У Италију је извезено 10%, а затим следе Румунија, Албанија и Северна Македонија, са 9,6%, 7,9% и 5,7% од укупног извоза ове културе.

Извоз пшенице у првих девет месеци 2023. године износио је 125,1 милион евра, што представља пад од 34,2% у односу на исти период претходне године. Посматрано вредносно, у првих девет месеци текуће године највише пшенице се извезло у Италију (43,7% од укупног извоза пшенице), затим у Румунију, 22,2%, а потом следе Босна и Херцеговина, Северна Македонија и Албанија, са учешћем у укупном извозу ове културе од 12,5%, 8,9% и 7,7%.

Графикон 13.3. Извоз пшенице и кукуруза по месецима (у мил. евра)

³² Према КД (2010).

13.5. ОЧЕКИВАНА ПРОИЗВОДЊА ПШЕНИЦЕ, КУКУРУЗА И СУНЦОКРЕТА

Сам почетак године, односно почетни период давања првих процена просечних приноса у мају месецу, давао је оптимистичне резултате у погледу приноса озиме пшенице. Међутим, временске прилике у јуну и јулу месецу, које су праћене наглим променама температуре, од великих падавина, па до веома високих температура, утицале су и на квалитет зрна, те и мањег процењеног приноса, али ипак већег него претходне године. С друге стране, принос кукуруза и сунцокрета је од почетка давања првих процена релативно стабилан и, као код пшенице, очекује се да ће просечни приноси бити далеко већи у односу на претходну годину.

На основу расположивих података и процена експерата РЗС-а и других институција, очекује се да ће код готово свих ратарских култура доћи до повећања просечних приноса, као и производње у текућој години у односу на претходну годину.

У текућој, 2023. години остварена производња пшенице износи 3 448 хиљ. тона, што је за 10,9% више у односу на производњу остварену у претходној години. Насупрот ратарским културама, ситуација је била неповољнија кад је реч о воћарској производњи. Остварена производња малине износила је око 98,7 хиљ. тона (15% мање у односу на претходну годину), а вишања око 144,8 хиљ. тона (11,9% мање него претходне године).

С друге стране, очекивана производња кукуруза је 6 630 хиљ. тона, што је за 54,8% више у односу на производњу остварену у прошлој години. У поређењу са прошлом годином, очекује се виша производња и осталих култура: шећерне репе за 22,4%, сунцокрета за 6,7% и соје за 50,5%.

Табела 13.4. Остварена и очекивана производња појединих култура у биљној производњи³³

	Остварена производња			Очекивана производња			
	пшеница	малине	вишње	кукуруз	шећерна репа	сунцокрет	соја
Површина	682 246	19 016	19 614	922 980	41 673	240 305	211 020
Принос по ha, t	5,1	5,2	7,4	7,2	49	2,9	2,8
Производња, t	3 448 700	98 674	144 849	6 630 984	2 040 624	686 268	599 878
Индекс, 2022=100	110,9	85,0	88,1	154,8	122,4	106,7	150,5

³³ Извор – Остварена производња пшенице и раног воћа и очекивани приноси касних усева, воћа и грожђа, стање 05.09.2023. – <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/HTML/G20231263.html>

14. ИНДИКАТОРИ ЗА ПРАЋЕЊЕ МАКРОЕКОНОМСКИХ НЕРАВНОТЕЖА У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ – РЕЗУЛТАТИ ЗА СРБИЈУ

РАЗВОЈ ПРОЦЕДУРЕ ЗА ИДЕНТИФИКОВАЊЕ И КОРЕКЦИЈУ МАКРОЕКОНОМСКИХ НЕРАВНОТЕЖА ЗЕМАЉА ЧЛАНИЦА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ (енг. Macroeconomic Imbalance Procedure – MIP)

Након глобалне финансијске кризе, 2007. године, уследила је криза Евروزоне, 2010. године, која је снажно утицала на европски економски систем и у великој мери довела у питање првобитни концепт јединственог европског тржишта и Европске монетарне уније као дела Европске уније. Јавила се потреба за јачим економским управљањем и бољом координацијом политика међу државама чланицама Европске уније. С тим у вези, Европски савет је одлучио да успостави *Европски семестар*, 2010. године, као посебан инструмент надзора и заједничке координације буџетских, економских и структурних политика држава чланица са циљевима и правилима договореним на нивоу Европске уније. Структура Европског семестра почива на три стуба, а један од тих стубова је *Процедура у случају макроекономских неравнотежа* (енг. Macroeconomic Imbalance Procedure – MIP). Друга два стуба чине стратегија Европа 2020. и Пакт за стабилност и раст (енг. Stability and Growth Pact – SGP).

Процедура у случају макроекономских неравнотежа (MIP) представља главни механизам за надзор и корекцију штетних макроекономских неравнотежа у државама чланицама и њен крајњи циљ јесте јачање њихове отпорности и отпорности целокупне економије Европске уније на сличне шокове у будућности. MIP је један од шест законских предлога о економском управљању које су усвојили Европски парламент и Савет у новембру 2011. године, и, као такав, чини део правних тековина Европске уније (EU acquis), који ће земље кандидати усвојити до датума приступања.

Полазна основа Процедуре у случају макроекономских неравнотежа јесте *Извештај о механизму упозоравања* (енг. Alert Mechanism Report- AMR) Европске комисије. Извештај се заснива на економској интерпретацији дефинисаних индикатора за праћење макроекономских неравнотежа – MIP индикатори, представљених у форми табеле постигнућа (енг. MIP Scoreboard). Реч је о 14 основних индикатора стања и токова који треба да укажу на појаву макроекономских неравнотежа које настају на кратак рок и неравнотежа које настају због структурних и дугорочних трендова. За сваки показатељ дефинисана је референтна вредност, у односу на коју се оцењују остварења држава чланица. На основу резултата детаљног прегледа поменутих индикатора, Европска комисија одлучује о евентуалном покретању поступка у случају прекомерних макроекономских неравнотежа.

Имајући у виду да неке неравнотеже могу бити део динамичког прилагођавања привреде и да све неравнотеже не захтевају интервенцију политике, основне индикаторе (енг. MIP Scoreboard) не треба механички тумачити. Њихово економско тумачење је допуњено анализом ширег скупа помоћних индикатора (енг. MIP Auxiliary), који, међутим, немају придружене референтне вредности (прагове). Постоји 28 помоћних индикатора који пружају додатне информације о аспектима повезаним са општом макроекономском ситуацијом.

Сваки AMR извештај је пропраћен статистичким анексом, који садржи основне и помоћне MIP индикаторе за сваку државу чланицу и обухвата период од 10 година. Списак и структура основних и помоћних индикатора подложни су променама током времена, како би на најбољи начин одсликавали промене, односно претње макроекономској стабилности.

14.1. ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ (енг. MIP Scoreboard) ЗА ПРАЋЕЊЕ МАКРОЕКОНОМСКИХ НЕРАВНОТЕЖА У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Главно аналитичко средство за праћење макроекономских неравнотежа у Европској унији су МИП индикатори (енгл. Macroeconomic Imbalances Procedure indicators), који представљају инструмент упозорења, тако што идентификују потенцијалне макроекономске ризике у њиховој раној фази, како би се превенирао настанак тешких макроекономских неравнотежа, али и кориговале већ настале неравнотеже.

Основних (енг. MIP Scoreboard) индикатора има 14 и обухватају индикаторе унутрашње и спољне неравнотеже, као и индикаторе запослености. Представљени су у форми табеле постигнућа, при чему је за сваки показатељ дефинисана референтна вредност, у односу на коју се оцењују остварења држава чланица. Индикатори за праћење макроекономских неравнотежа обухватају: *индикаторе унутрашње неравнотеже* (задуженост, индикатори кретања на финансијском тржишту и тржишту некретнина [цене некретнина], незапосленост), *индикаторе спољне неравнотеже и конкурентности* (текући рачун платног биланса, реално кретање ефективног девизног курса [енг. Real Effective Exchange Rate – REER], удео на извозним тржиштима и номинални јединични трошкови рада) и *индикаторе запослености*. Помоћних индикатора (енг. MIP Auxiliary) има 28 и пружају додатну подршку економском тумачењу података.

МИП основни (енг. MIP Scoreboard) индикатори

Индикатори спољне неравнотеже

- ❑ Салдо текућег рачуна (% БДП-а) – трогодишњи покретни просек
- ❑ Међународна инвестициона позиција (% БДП-а) – текућа година
- ❑ Реални ефективни девизни курс, % промена (3 године)
- ❑ Удео у светском извозу робе и услуга – % промена (5 година)
- ❑ Номинални индекс јединичних трошкова рада – % промена (3 године)

Индикатори унутрашње неравнотеже

- ❑ Индекс цена станова – дефлациониран потрошњом, % промена (1 година)
- ❑ Кредитни токови приватног сектора, консолидовани, (% БДП-а)
- ❑ Дуг приватног сектора, консолидовани, (% БДП-а)
- ❑ Бруто дуг опште државе, (% БДП-а)
- ❑ Стопа незапослености – трогодишњи покретни просек (%)
- ❑ Укупне обавезе финансијског сектора, неконсолидоване – % промена (1 година)

Индикатори запослености

- ❑ Стопа активности – % укупног становништва старости 15–64 (трогодишња промена у п. п.)
- ❑ Дугорочна стопа незапослености – % активног становништва 15–74 (трогодишња промена у п. п.)
- ❑ Стопа незапослености младих – % активног становништва 15–24 (трогодишња промена у п. п.)

14.2. ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ МАКРОЕКОНОМСКИХ НЕРАВНОТЕЖА СРБИЈЕ

Од укупно четрнаест основних (енг. MIP Scoreboard) индикатора анализом је обухваћено осам, за које су подаци директно доступни. Реч је о следећим индикаторима: салдо текућег рачуна платног биланса, међународна инвестициона позиција, удео у светском извозу робе и услуга, бруто дуг опште државе, стопа незапослености, стопа активности, стопа дугорочне незапослености и стопа незапослености младих.

Анализа упућује на резултате које би Србија остварила хипотетичким учествовањем у регуларном годишњем циклусу спровођења MIP процедуре. С циљем обезбеђивања упоредивости међу државама чланицама ЕУ, Европска комисија прописује да се приликом обрачуна појединих индикатора користе тачно одређене базе података релевантних међународних институција. Реч је, заправо, о MIP индикаторима који се обрачунавају као количник две величине, при чему се подаци за величину у имениоцу преузимају из поменутих база података. То је случај, на пример, са индикатором удела у светском извозу робе и услуга, за чији обрачун се користе подаци из базе података Међународног монетарног фонда³⁴. Будући да је реч о годишњем податку, последњи расположиви податак односи се на 2022. годину.

Табела 14.1. Постигнућа Србије према основним индикаторима макроекономских неравнотежа, 2015–2022.

	Дефиниција	Референтна вредност	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Салдо текућег рачуна	Трогодишњи просек, % БДП-а	-4% БДП-а / 6% БДП-а	-4,94	-3,99	-3,87	-4,33	-5,65	-5,28	-5,08	-5,09
Нето међународна инвестициона позиција	Текућа година, % БДП-а	-35% БДП-а	-94,79	-94,27	-90,68	-87,56	-87,99	-90,30	-83,03	-81,58
Удео у светском извозу робе и услуга	Петогодишња % промена	-6%	22,45	36,93	46,28	25,77	31,16	37,99	31,62	34,73
Бруто дуг опште државе	Текућа година, % БДП-а	60% БДП-а	69,18	67,18	57,07	53,11	51,90	56,65	56,09	54,69
Стопа незапослености	Трогодишњи просек, %	10%	21,16	18,62	16,60	14,85	13,12	11,53	10,72	10,19
Стопа активности становништва 15–64 год.	Трогодишња промена у п. п.	-0,2 п. п.	0,03	0,04	0,05	0,06	0,03	0,01	0,05	0,07
Дугорочна стопа незапослености активне популације 15–74 год.	Трогодишња промена у п. п.	0,5 п. п.	-0,39	-0,41	-0,36	-0,33	-0,39	-0,40	-	-
Стопа незапослености младих 15–24 год.	Трогодишња промена у п. п.	2 п. п.	-0,16	-0,30	-0,33	-0,31	-0,21	-0,16	-0,14	-0,15

Од посматраног броја индикатора (осам) Србија у 2022. години премашује референтне вредности у неповољном смеру за три индикатора (салдо текућег рачуна, нето међународна инвестициона позиција и стопа незапослености).

Ниво текућег дефицита у Србији, који задовољава критеријуме једино у 2016. и 2017. години, углавном превазилази референтни распон (доња граница референтног распона је -4,0%), као последица повећања спољнотрговинског дефицита услед значајнијег раста робног дефицита (и поред истовременог раста суфицита на рачуну услуга).

Висок негативан салдо међународне инвестиционе позиције као % БДП-а, који премашује референтну вредност (-35% БДП-а), током целокупног посматраног периода, указује на високу зависност Србије од иностраних средстава.

³⁴ <https://data.imf.org/?sk=7A51304B-6426-40C0-83DD-CA473CA1FD52&sid=1542633711584>

Када је реч о показатељу удела извоза у светском извозу (динамика петогодишње промене), Србија у посматраном периоду, остварује вредности изнад постављене доње границе за овај показатељ (референтна вредност -6%), и у континуитету испуњава критеријум за овај показатељ.

Према стопи незапослености, у целокупном посматраном периоду, Србија бележи вредности које су изнад референтне вредности за овај показатељ (10%), при чему треба нагласити неспоран допринос пакета економских мера очувању радних места и изостанку већих негативних ефеката пандемије коронавируса на индикаторе тржишта рада. Србија је, са вредношћу стопе незапослености од 10,19% у 2022. години, незнатно изнад дефинисане граничне вредности МИП-а (10%).

Код осталих показатеља тржишта рада, уместо годишњих вредности, узимају се трогодишње промене, изражено процентним поенима, како би се акценат ставио на средњорочну способност прилагођавања тржишта рада.

Динамика осталих показатеља тржишта рада (стопа активности радно способног становништва, дугорочна стопа незапослености и стопа незапослености младих), креће се у позитивном смеру и у посматраном периоду превазилази референтне вредности трогодишњих промена.

14.3. САЛДО ТЕКУЋЕГ РАЧУНА ПЛАТНОГ БИЛАНСА (РЕФЕРЕНТНИ РАСПОН ОД -4% ДО +6% НОМИНАЛНОГ БРУТО ДОМАЋЕГ ПРОИЗВОДА У ТРОГОДИШЊЕМ ПОКРЕТНОМ ПРОСЕКУ)

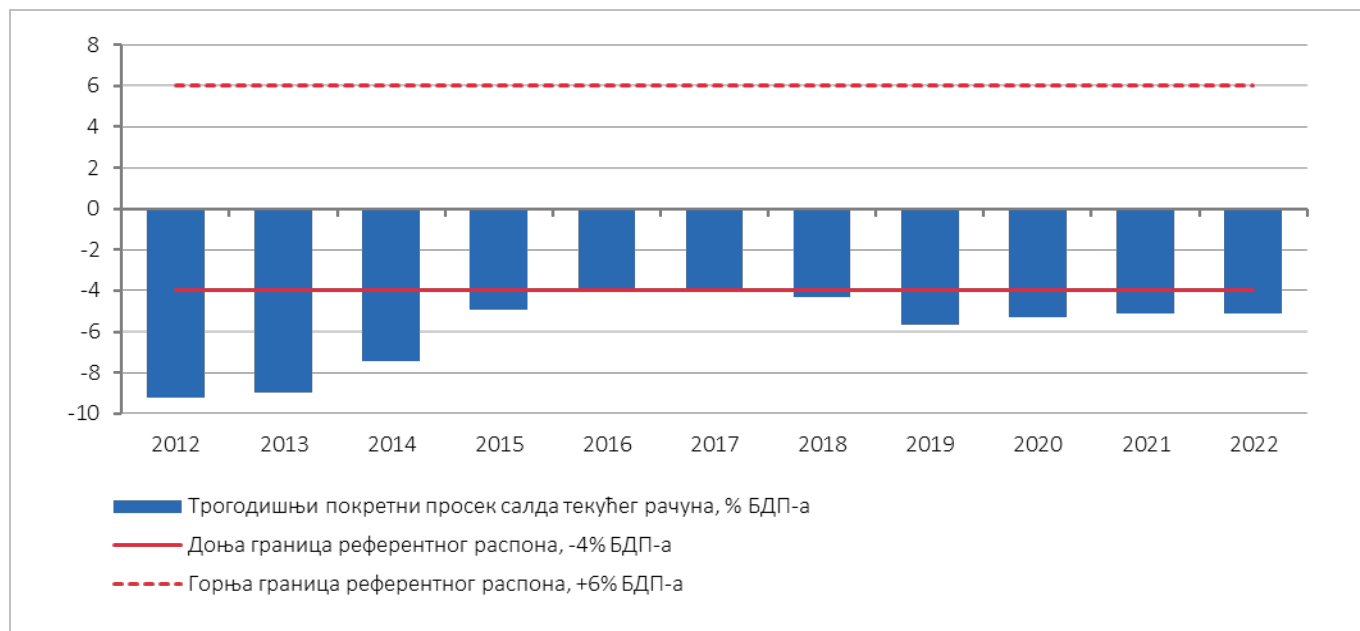
Салдо текућег рачуна платног биланса представља један од најважнијих и најчешће коришћених показатеља екстерне макроекономске позиције земље. Постојање неравнотежа на текућем рачуну може указивати на повећану изложеност економије екстерним шокovima, али и на присуство других макроекономских неравнотежа. При томе, Европска комисија не вреднује неравнотеже на текућем рачуну симетрично. Већа важност се придаје дефицитима који су често повезани са низом других макроекономских неравнотежа и ризика. Ризици који произлазе из суфицита на текућем рачуну нису занемарљиви, али су ипак знатно блажи од ризика повезаних са дефицитима.

Приликом одабира показатеља за салдо текућег рачуна, уместо годишњег односа салда текућег рачуна и БДП-а, користи се трогодишњи просек тог односа, с циљем да се ублаже ефекти могућих наглих годишњих колебања у салду текућег рачуна. Границе референтног распона утврђене су на -4% БДП-а и +6% БДП-а.

Према овом показатељу, Србија задовољава критеријуме једино у 2016. и 2017. години, када је трогодишњи просек односа салда текућег рачуна и БДП-а износио -4,0% и -3,9%, редом (доња граница референтног распона је -4,0%). У свим осталим годинама Србија не задовољава критеријум за овај показатељ.

Треба очекивати да Србија и у наредним годинама неће испунити критеријум за овај показатељ с обзиром на начин његовог израчунавања и на чињеницу да, почев од 2017. године, раст учешћа дефицита текућег рачуна у БДП-у варира на нивоу од око 5%.

Графикон 14.1. Салдо текућег рачуна, трогодишњи покретни просеци, 2011–2022. (% БДП-а)

У 2022. години забележен је дефицит текућег рачуна од 4,2 млрд евра (-6,9% БДП-а), уз рекордни прилив СДИ (4,4 млрд евра), које у потпуности покривају текући дефицит почев од 2015. године, доприносећи дугорочној одрживости екстерне позиције Републике Србије.

Овакав ниво текућег дефицита последица је повећања спољнотрговинског дефицита услед значајнијег раста робног дефицита (и поред истовременог раста суфицита на рачуну услуга). Негативан салдо спољнотрговинске робне размене износио је 9 364 мил. евра у 2022. години, што је 15,5% БДП-а. Истовремено остварени суфицит у трговини услугама износио је 2 314 мил. евра, што представља 3,8% БДП-а. И поред вишегодишњег тренда раста учешћа суфицита у трговини услугама у БДП-у, спољнотрговински дефицит резултат је искључиво пораста робног дефицита. Раст робног дефицита био је под великим утицајем раста увозних цена енергената (за 3,9 млрд евра у односу на 2021), уз раст увезених количина у циљу очувања сигурности снабдевања домаће привреде и становништва, након избијања конфликта у Украјини. Забележен је раст дефицита примарног дохотка, на супрот расту суфицита у размени услуга са иностранством и секундарног дохотка. Суфицит секундарног дохотка повећан је за 33,9%, што је ублажило раст дефицита текућег рачуна, при чему је остварен раст захваљујући приливу дознака из иностранства, који је повећан за 38,3%.

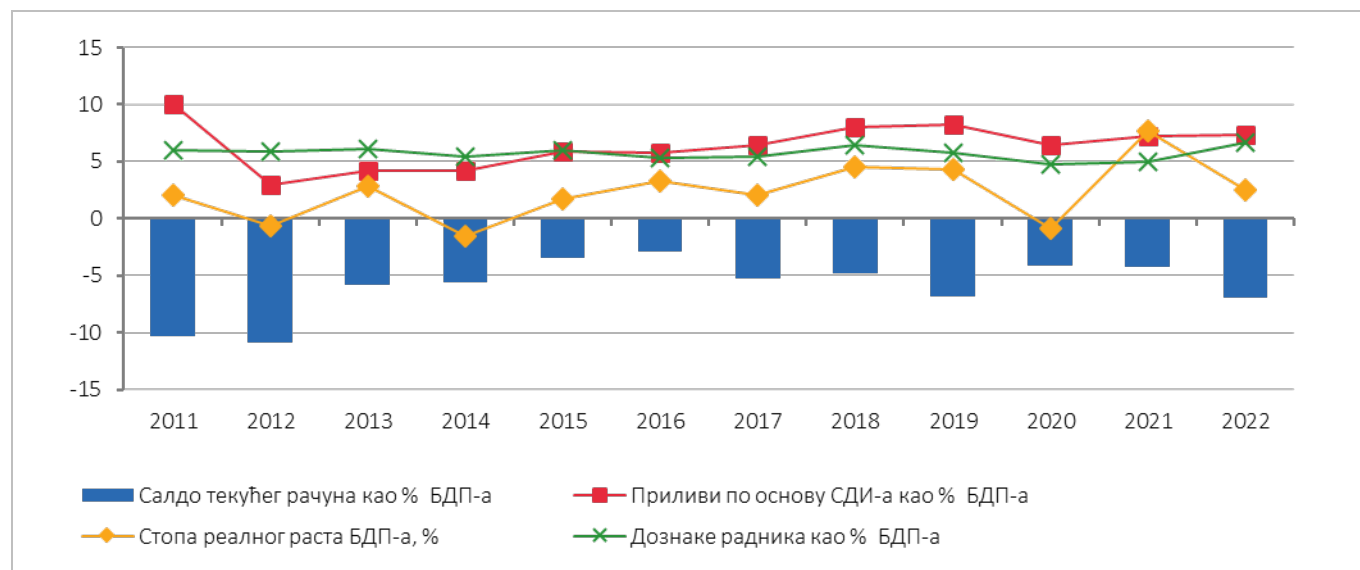
У условима ниже екстерне тражње, извоз је наставио да расте, пре свега захваљујући прерађивачкој индустрији, а у мањој мери рударству и извозу електричне енергије, чиме је компензован део раста увоза. Извоз прерађивачке индустрије повећан је за 22,8%, при чему је, захваљујући високим инвестицијама у извозне секторе, раст извоза био широко распрострањен (у 22 од 23 области), а највише су му допринели извоз електричне опреме и прехранбених производа.

Такође, размена услуга са иностранством наставила је да расте и деловала је у смеру смањивања дефицита текућег рачуна. Раст извоза услуга (42%, на 11,1 млрд евра) био је израженији од раста увоза (37%, на 8,8 млрд евра), што је утицало на то да суфицит у размени услуга достигне 2,3 млрд евра или 65,5% више него у 2021, а што је уједно рекордна вредност. Размена свих врста услуга повећана је током 2022, при чему у расту извоза предњаче туристичке, ИКТ и пословне услуге, док расту увоза највише доприносе транспортне и туристичке услуге.

Табела 14.2. Платни биланс Србије, 2015–2022.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Салдо текућег рачуна, мил. евра	-1.233,8	-1.074,9	-2.050,8	-2.076,1	-3.160,9	-1.928,8	-2.265,6	-4.162,2
Салдо текућег рачуна, % БДП-а	-3,5	-2,9	-5,2	-4,8	-6,9	-4,1	-4,2	-6,9
Спољнотрговински салдо (робе и услуга), мил. евра	-2.915,4	-2.211,9	-3.031,4	-4.090,6	-4.611,6	-4.099,1	-4.621,3	-7.049,9
Спољнотрговински салдо, % БДП-а	-8,2	-6,0	-7,7	-9,5	-10,0	-8,8	-8,7	-11,7
Извоз робе и услуга, мил. евра	15.727,6	17.384,9	19.312,0	21.166,3	23.348,6	22.270,8	28.818,2	38.003,9
Извоз робе и услуга, индекси, претходна год.=100	108,8	110,5	111,1	109,6	110,3	95,4	129,4	131,9
Увоз робе и услуга, мил. евра	18.643,0	19.596,8	22.343,4	25.256,9	27.960,2	26.369,9	33.439,5	45.053,8
Увоз робе и услуга – индекси, претходна год.=100	103,0	105,1	114,0	113,0	110,7	94,3	126,8	134,7
Покривеност увоза извозом, %	84,4	88,7	86,4	83,8	83,5	84,5	86,2	84,4

Графикон 14.2. Салдо текућег рачуна по одабраним компонентама, 2011–2022. (% БДП-а)

14.4. МЕЂУНАРОДНА ИНВЕСТИЦИОНА ПОЗИЦИЈА (РЕФЕРЕНТНА ВРЕДНОСТ ОД -35% НОМИНАЛНОГ БДП-А У ТЕКУЋЕМ ПЕРИОДУ)

Међународна инвестициона позиција представља разлику између стране финансијске активе и пасиве земље. Другим речима, разлика између финансијских средстава којима једна економија располаже и средстава која дугује одражава стање њених међународних улагања. Па тако, у зависности од предзнака међународне инвестиционе позиције, земља може бити нето кредитор или нето дужник у односу на остатак света.

Заједно са показатељем салда текућег рачуна платног биланса, користи се у анализи стања и динамике екстерне позиције земље (енг. *stock-flow analysis*) и служи за процену изложености ризику земље у економским односима са иностранством.

Као показатељ користи се однос стања међународних улагања и БДП-а у текућем раздобљу. Референтна вредност износи -35% БДП-а, што значи да државе чије нето иностране обавезе премашују 35% БДП-а не задовољавају овај показатељ.

Међународна нето инвестициона позиција³⁵ (МИП) земље представља важан показатељ макроекономских ризика у будућности, јер осим нето обавеза по основу страних кредита обухвата и обавезе по основу страног капитала. Са просечним учешћем нето иностраних обавеза, у периоду 2013–2022. године, од око 90% у номиналном БДП-у, Србија знатно премашује утврђену референтну вредност за показатељ стања међународних улагања (-35% БДП-а).

Висока негативна вредност нето иностраних обавеза указује на високу зависност од иностраних средстава, као и на потенцијалну опасност од избијања дужничке кризе.

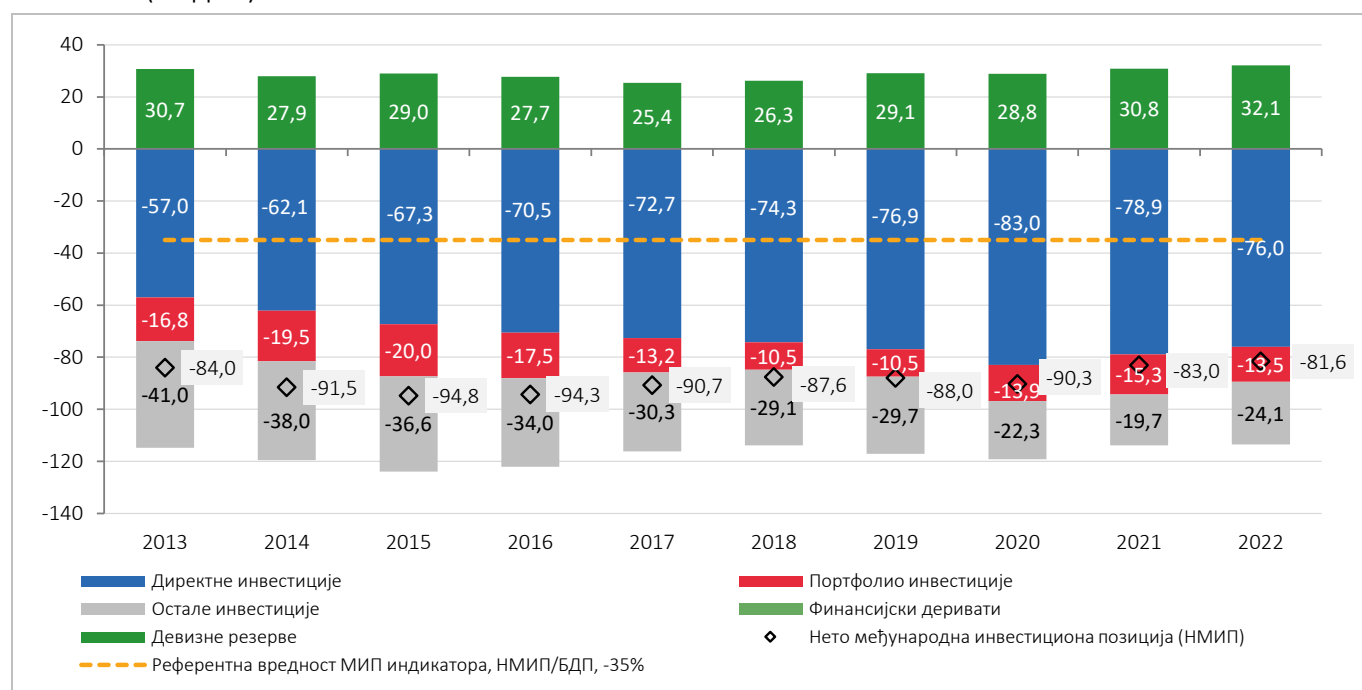
Као главни покретач негативног МИП-а у свим годинама јављају се директне инвестиције. Учешће негативне позиције директних инвестиција у БДП-у кретало се између 57,0% и 83,0%. Негативна позиција у свим посматраним годинама забележена је и код осталих инвестиција (између 19,7% и 41,0% БДП-а), као и код портфолио инвестиција (између 10,5% и 20,0% БДП-а). Позитивна нето позиција забележена је у свим годинама код девизних резерви, чије се учешће у БДП-у у посматраном периоду кретало између 25,4% и 32,1%.

Незнатан пад негативног учешћа МИП-а у БДП-у 2022. године у односу на 2021. (са 83,06% на 81,6%) може се приписати бржем расту номиналног БДП-а.

Може се рећи да је кретање МИП-а потпуно у складу са дефицитом текућег рачуна платног биланса, који је присутан у континуитету у целокупном посматраном периоду. Непосредан узрок неповољне међународне нето имовинске позиције Србије је висок дефицит у текућем платном билансу, као последица ниског нивоа домаће штедње. Стога се знатан део инвестиција финансира страним средствима – кредитима или страним инвестицијама.

³⁵ Међународна нето инвестициона позиција представља разлику између девизних резерви, кредита датих иностранству и капитала уложеног у иностранство, са једне стране, и кредита узетих из иностранства и страног капитала уложеног у земљу, са друге стране.

Графикон 14.3. Структура међународне инвестиционе позиције по функционалним категоријама, 2013–2022. (% БДП-а)

Табела 14.3. Нето инвестициона позиција Србије, стање на крају године, 2015–2022.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Директне инвестиције	-24.060	-25.941	-28.510	-31.868	-35.388	-38.849	-42.112	-45.929
Портфолио инвестиције	-7.147	-6.453	-5.184	-4.500	-4.836	-6.517	-8.178	-8.153
Финансијски деривати	32	38	28	49	50	53	29	-90
Остале инвестиције	-13.081	-12.520	-11.875	-12.497	-13.682	-10.452	-10.489	-14.543
Девизне резерве	10.378	10.205	9.962	11.262	13.378	13.492	16.455	19.416
Нето међународна инвестициона позиција (МИП), у мил. евра	-33.877	-34.672	-35.579	-37.555	-40.478	-42.274	-44.294	-49.299
	% БДП-а							
Директне инвестиције	-67,3	-70,5	-72,7	-74,3	-76,9	-83,0	-79,0	-76,0
Портфолио инвестиције	-20,0	-17,5	-13,2	-10,5	-10,5	-13,9	-15,3	-13,5
Финансијски деривати	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1
Остале инвестиције	-36,6	-34,0	-30,3	-29,1	-29,7	-22,3	-19,7	-24,1
Девизне резерве	29,0	27,7	25,4	26,3	29,1	28,8	30,9	32,1
МИП/БДП, % (референтна вредност је -35% БДП-а)	-94,79	-94,27	-90,68	-87,56	-87,99	-90,30	-83,06	-81,6

14.5. УДЕО У СВЕТСКОМ ИЗВОЗУ РОБЕ И УСЛУГА (РЕФЕРЕНТНА ВРЕДНОСТ ОД -6% КОД ПЕТОГОДИШЊЕ ПРОЦЕНТУАЛНЕ ПРОМЕНЕ)

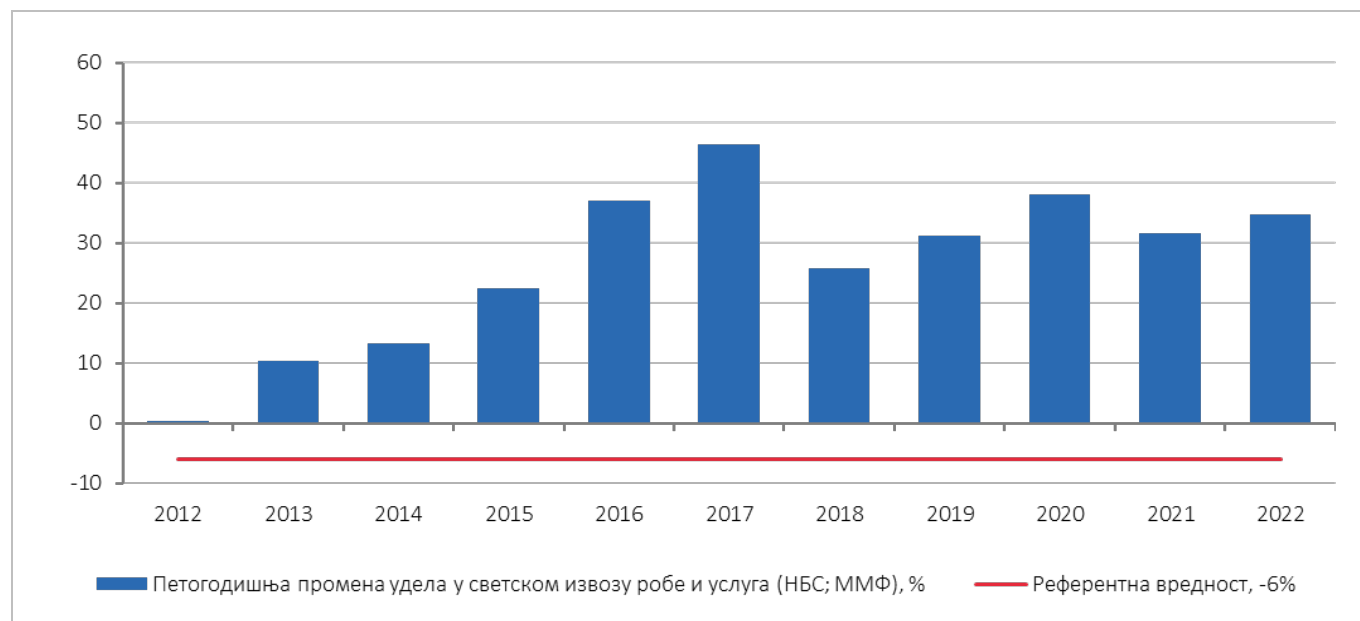
Као показатељ за праћење динамике удела у светском извозу узима се петогодишња промена удела поједине државе у укупном светском извозу. Коришћењем даљег референтног раздобља настоје се обухватити дуготрајније промене у релативној конкурентности економије. Референтна вредност износи -6%, што значи да држава чији је губитак удела у светском извозу у протеклих пет година био већи од 6% неће задовољити овај показатељ.

Показатељ удела у светском извозу робе и услуга има за циљ откривање структурних губитака у конкурентности. Наиме, промена удела у светском извозу не мора бити резултат промене ценовне или трошковне конкурентности, већ одраз структурних и квалитативних промена у структури извоза, географске специјализације извоза или кретања релативне продуктивности, која је у дугом року кључни фактор извоза.

У целокупном посматраном периоду 2012–2022. године, динамика петогодишње промене удела извоза Србије у светском извозу робе и услуга кретала се изнад постављене доње границе за овај показатељ (референтна вредност -6%). С тим у вези, Србија је у континуитету испуњавала критеријум за овај показатељ за цео период посматрања.

Након пада учешћа извоза Србије у светском извозу на свега 0,4% у 2012. години, услед ниске иностране тражње и неповољних економских кретања у земљама ЕУ, у наредном петогодишњем периоду (2013–2017) забележен је двоцифрени раст извозног тржишног удела Србије, који се из године у годину повећавао. Овакав раст у годинама након 2013. повезан је са ниским трошковима производње и, самим тим, са јачањем ценовне конкурентности земље. У следећем петогодишту, дошло је до успоравања раста удела извоза Србије у светском извозу робе и услуга, и то са 46,4% у 2017. години, када је био највиши, на 34,7% у 2022. години. У 2022. години је дошло до интензивног раста извоза робе од 28,1%, који је вођен, пре свега, растом извоза прерађивачке индустрије. Извоз прерађивачке индустрије у 2022. години остварио је кумулативни раст у 22 од укупно 23 области, које заједно чине 83,8% укупног извоза, при чему највећи допринос расту бележе области производња електричне опреме и прехранбених производа. Раст извоза услуга у 2022. износио је 42% и вођен је извозом ИКТ услуга, као и туристичких услуга које су се током 2021. године у потпуности опоравиле.

Графикон 14.4. Удео у светском извозу робе и услуга, 2011–2022. (петогодишња промена у %)

Такође, учешће броја извозних фирми у иностраном власништву у укупном броју извозника у Србији је значајно, што представља индиректни канал прилива страних директних инвестиција, који утиче на БДП и побољшава перформансе извоза земље. Најважнији спољнотрговински партнери у 2022. години биле су земље са којима Република Србија има потписане споразуме о слободној трговини. Земље чланице ЕУ учествовале су са 58,7% у укупној трговинској размени, док је АПЕС (Азијско-пацифичко економско удружење) на другом месту, са 19,6% учешћа.

14.6. ДУГ ОПШТЕГ НИВОА ДРЖАВЕ (РЕФЕРЕНТНА ВРЕДНОСТ ОД 60% НОМИНАЛНОГ БДП-А У ТЕКУЋЕМ ПЕРИОДУ)

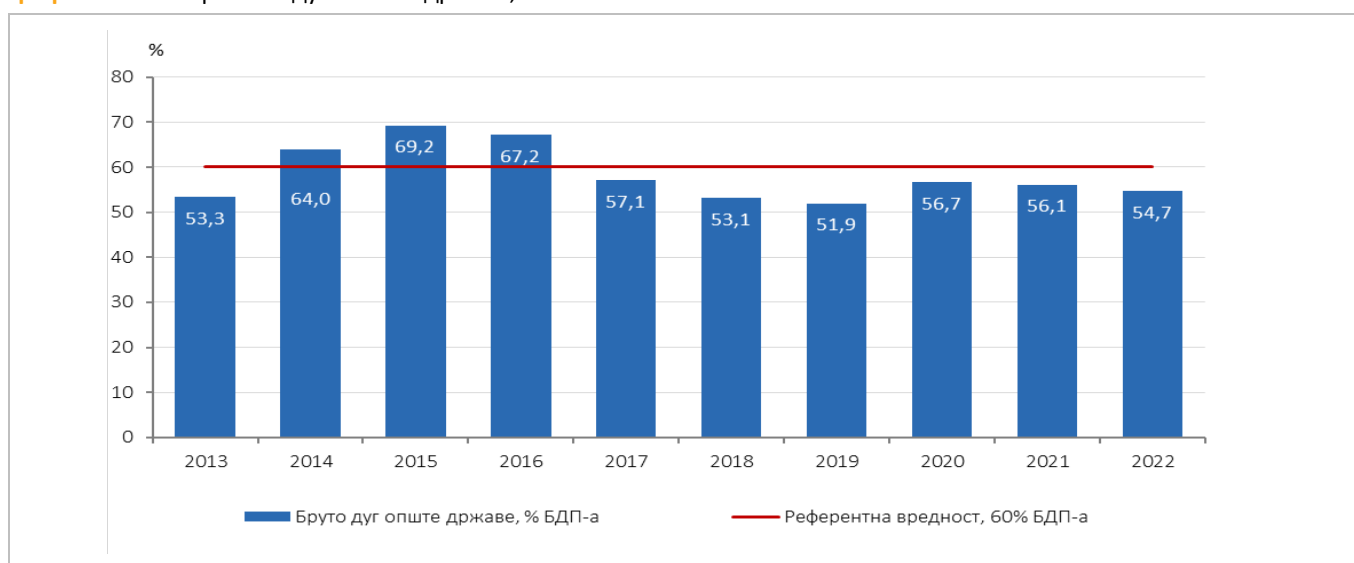
Дуг општег нивоа државе дефинисан је у оквиру Процедуре о прекомерном дефициту (енг. *Excessive Deficit Procedure* – *EDP*) као номинално исказани укупни бруто дуг на крају године. Реч је о консолидованом износу дуга између и унутар сектора опште државе. Дуг опште државе је укључен у *MIP* показатеље како би се стекао увид у укупну задуженост свих сектора економије, заједно са показатељем дуга приватног сектора.³⁶ Референтна вредност за овај показатељ је 60% БДП-а.

У посматраном периоду, Србија није испуњавала критеријум за индикатор дуга општег нивоа државе једино у периоду 2014–2016. године, када је учешће дуга опште државе у номиналном БДП-у било изнад референтне вредности од 60%. Највеће учешће дуга забележено је у 2015. години и износило је 69,2%.

Повећању дуга највише је допринело финансирање фискалног дефицита, потом одобравање гаранција јавним и државним предузећима, али и негативна курсна разлика, као и покривање губитака државних банака. У периоду након 2016. године забележено је смањење учешћа дуга опште државе. Тренд смањења учешћа дуга прекинут је 2020. године, при чему је узлазни тренд уско повезан са пандемијом коронавируса и антикризним мерама Владе. У 2022. години дуг општег нивоа државе чини 54,7% номиналног БДП-а (смањење од 1,4 п. п. у односу на 2021).

Учешће државног дуга у БДП-у смањено је 2021. године у скоро свим државама чланицама ЕУ, при чему је и даље знатно изнад нивоа претпандемијске, 2019. године. Дефицити су и даље високи, али је снажан економски раст смањио удео дуга. Удео државног дуга генерално је опао у 2022. као резултат наставка економског раста, упркос значајним пакетима подршке за домаћинства и предузећа повезаним са високим ценама енергената.

Графикон 14.5. Кретање дуга опште државе, 2013–2022.

³⁶ Дуг приватног сектора дефинисан је као однос обавеза сектора домаћинства и нефинансијског сектора по преузетим кредитима и емитованим хартијама од вредности и БДП-а. Рачуна се помоћу неконсолидованих података, у оквиру статистике годишњих финансијских рачуна. Прикупљање и објављивање ових података је у надлежности НБС.

Неиспуњавање критеријума за однос дуга опште државе и БДП-а представљало би знатан ризик за Србију, јер је иста референтна вредност за дуг државе прописана и у оквиру критеријума номиналне конвергенције које државе треба да задовоље пре увођења евра. С тим у вези, премашивањем референтне вредности код овог показатеља Србија би угрозила перспективу да у ближој будућности испуни, на првом месту, критеријуме за ЕУ чланство у економској унији, а потом и монетарној унији.

14.7. СТОПА НЕЗАПОСЛЕНОСТИ (РЕФЕРЕНТНА ВРЕДНОСТ ОД 10% У ТРОГОДИШЊЕМ ПОКРЕТНОМ ПРОСЕКУ, %)

Стопа незапослености представља проценат незапослених лица у укупном броју активног становништва старости 15 и више година. Укључена је међу показатеље, јер висока незапосленост може упућивати на неповољну алокацију ресурса у економији и недовољну способност прилагођавања економије. Уместо годишњих вредности, код овог показатеља узимају се трогодишњи покретни просеци стопе незапослености, како би се акценат ставио на средњорочну способност прилагођавања тржишта рада. Референтна вредност за овај показатељ износи 10%.

Према стопи незапослености, у целокупном посматраном периоду 2013–2022, Србија бележи вредности које су изнад референтне вредности за овај показатељ (10%). У 2013. ово одступање је било највише и износило је 13 п. п. Након тога, долази до његовог континуираног смањења, да би у 2022. години, према овом показатељу, Србија била за 0,2 п. п. изнад граничне вредности у склопу *MIP*-а.

Графикон 14.6. Стопа незапослености, трогодишњи покретни просек, 2013–2022.

Према Анкети о радној снази, стопа незапослености у 2022. износила је 9,4%, а број незапослених лица око 302 200. У односу на 2021, број незапослених је смањен за 50 300, при чему стопа незапослености бележи пад, за 1,6 п. п.

Успех економског пакета мера верификован је изостанком већих негативних ефеката пандемије на тржиште рада у 2020, те су у значајној мери очувана радна места и зараде, како у приватном тако и у јавном сектору, а сценарио осетнијег повећања незапослености је избегнут.

Наставак позитивних трендова на тржишту рада резултат је, пре свега, успостављања макроекономске стабилности, упркос успоравању динамике привредне активности.

Међутим, и поред побољшања показатеља на тржишту рада, они су и даље неповољнији него у ЕУ. Стопа незапослености у Србији је виша, док је стопа запослености нижа него у ЕУ. Разлика постоји и у структури запослених лица по секторима: у Србији, у односу на ЕУ, далеко је већи удео запослених у пољопривреди, а мањи у услужним делатностима.

14.8. СТОПА АКТИВНОСТИ СТАНОВНИШТВА 15–64 ГОДИНЕ (РЕФЕРЕНТНА ВРЕДНОСТ ОД -0,2 П. П. КОД ТРОГОДИШЊЕ ПРОМЕНЕ У П. П.)

Динамика стопе активности омогућава праћење преласка радне снаге из статуса активних лица у неактивност (становништво ван радне снаге)³⁷ – што укључује лица која одлазе у пензију, „обесхрабрену“ радну снагу, која одустаје од налажења посла, и „нову радну снагу“, која улази на тржиште рада. Стопа активности је такође релевантна при анализи утицаја на потенцијални аутпут, односно БДП, будући да ниска активност имплицира редуковану понуду рада, а тиме и неискоришћен производни капацитет у економији земље. Референтна вредност за овај показатељ износи -0,2 п. п. код трогодишње промене.

У периоду 2013–2022. године, Србија је премашивала референтну вредност за показатељ стопе активности становништва 15–64 године у оквиру МИП-а. У 2022. години, трогодишња промена у стопи активности становништва 15–64 године достиже максималну вредност у целокупном посматраном периоду и износи 0,07%. Стопа активности се показала прилично отпорном на успоравање које је започело пре пандемије.

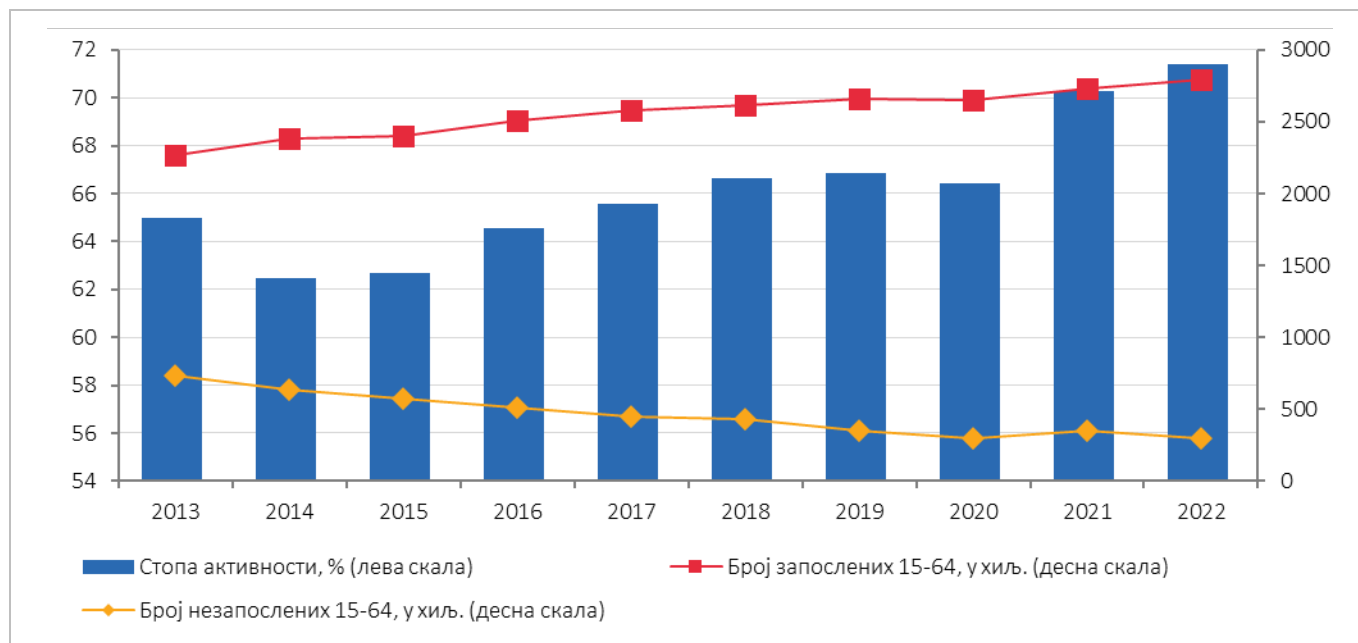
Графикон 14.7. Стопа активности становништва 15–64 године, трогодишњи покретни просек, 2013–2022.

Стопа активности или стопа партиципације радне снаге показује степен активности радне снаге на тржишту рада. То значи да је у Србији у 2022. години било доступно 71,4% радно способних становника који би могли да се укључе у производњу робе и услуга.

³⁷ Према Анкети о радној снази, становништво ван радне снаге чине сва лица стара 15 и више година која нису сврстана у запослено или незапослено становништво.

Графикон 14.8. Стопа активности становништва 15–64 године, 2013–2022.

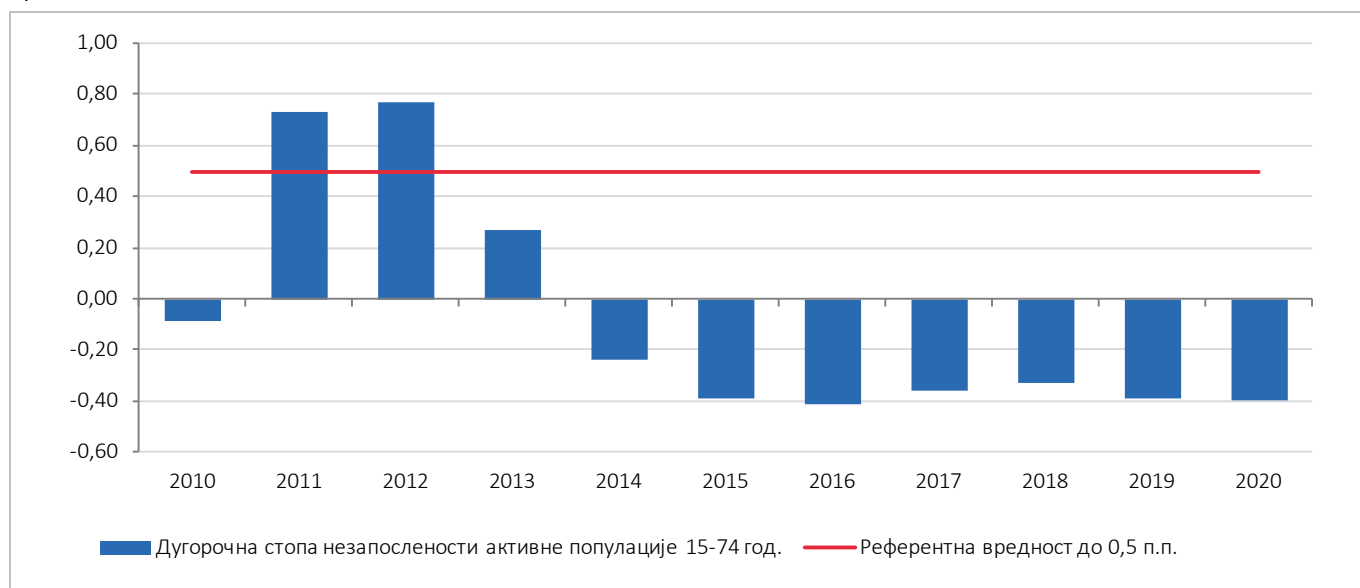

14.9. СТОПА ДУГОРОЧНЕ НЕЗАПОСЛЕНОСТИ АКТИВНЕ ПОПУЛАЦИЈЕ СТАРОСТИ 15–74 ГОДИНЕ (РЕФЕРЕНТНА ВРЕДНОСТ ОД 0,5 П. П. КОД ТРОГОДИШЊЕ ПРОМЕНЕ У П. П.)

Стопа дугорочне незапослености (стање незапослености дуже од године дана) представља процентуално учешће дугорочно незапослених у активном становништву. Праћење дугорочне незапослености помаже у процени кретања запослености, будући да дуже стање незапослености знатно смањује изгледе за поновно запослење. Смањење изгледа за поновно запошљавање повезано је и са психолошким моментима обесхрабрености и својеврсне стигматизације и, најзад, губљењем стечених вештина. Такође, социјална цена дуготрајне незапослености је висока, а плаћа се у сиромаштву, расту социјалне искључености, порасту трошкова здравственог осигурања и стварању услова за појаву негативних облика друштвеног понашања (насиље, криминал и сл.). Референтна вредност за овај показатељ износи 0,5 п. п. код трогодишње промене.

Србија је, према овом показатељу, била у неравнотежи 2011. и 2012, а након тога бележи вредности стопе у границама референтних. Иако је од 2014. године присутан тренд смањења стопе дугорочне незапослености, удео дугорочно незапослених у укупној незапослености (15–74) у Србији је још увек висок и у 2020. години ово учешће у Србији износи 54,8%. Високе стопе дугорочне незапослености указују на недовољно добро функционисање тржишта рада, које се огледа у постојању извесних препрека које онемогућавају онима који први пут траже посао да започну радни однос или онима који су били запослени да се поново запосле. Поред тога, дуготрајну незапосленост треба посматрати као један од кључних извора пораста структурне незапослености (поред високе незапослености младих и високог учешћа лица која рано напуштају школовање).

Графикон 14.9. Стопа дугорочне незапослености активне популације старости 15–74 године, трогодишњи покретни просек, 2010–2020.³⁸

14.10. СТОПА НЕЗАПОСЛЕНОСТИ АКТИВНЕ ПОПУЛАЦИЈЕ СТАРОСТИ 15–24 ГОДИНЕ (РЕФЕРЕНТНА ВРЕДНОСТ ОД 2 П. П. КОД ТРОГОДИШЊЕ ПРОМЕНЕ У П. П.)

Стопа незапослености младих, односно економски активног становништва старости 15–24 године, представља индикатор за рано упозоравање на погоршање стања на тржишту рада. Њиме се заправо сигнализира снижени потенцијални аутпут због пропадања стечених вештина и изгубљене зараде у будућности, са вишеструким социјалним последицама и растом социјалне искључености. Референтна вредност која је у Извештају о механизму раног упозоравања (енг. Alert Mechanism Report – AMR) одређена за овај показатељ јесте раст стопе незапослености младих у последње три године за највише 2 п. п.

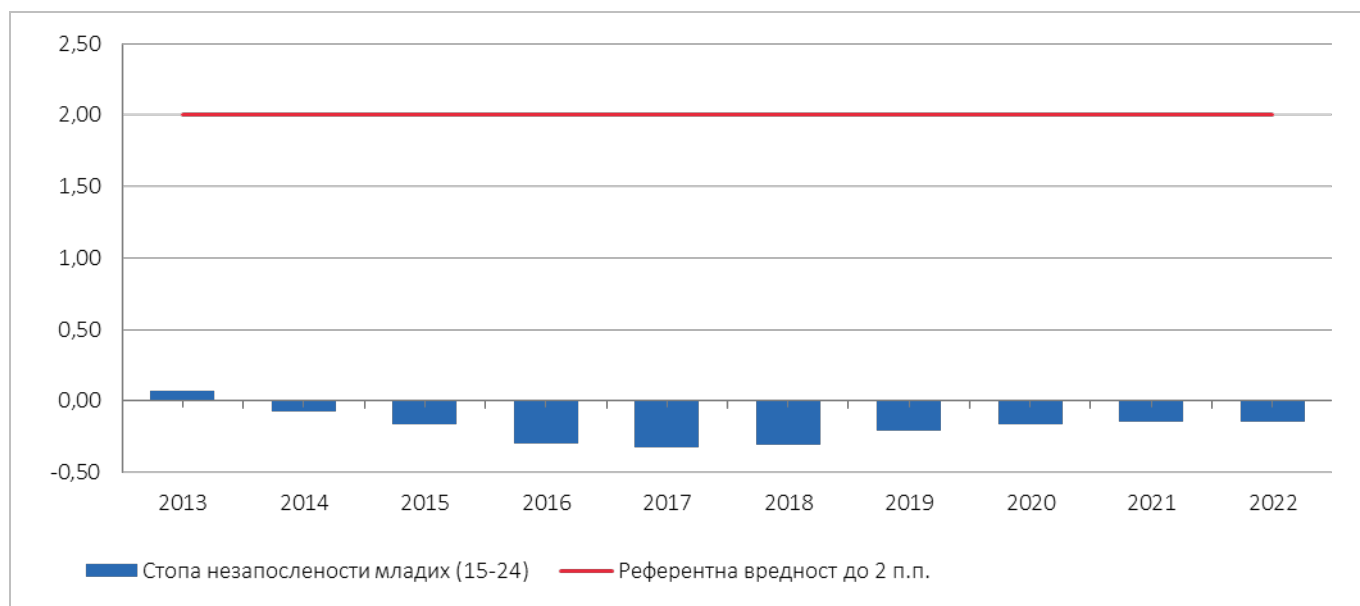
Србија је, према овом показатељу, била у равнотежи у целокупном посматраном периоду. Након забележене највише стопе незапослености младих од 52% у 2013. години, следи период континуираног смањења ове стопе, да би у 2022. години она пала на 24,4%. Међутим, иако је положај младих на тржишту рада побољшан, он је и даље лошији у односу на остале старосне групе. Стопа незапослености младих је и даље знатно виша од укупне стопе незапослености.

Број запослених младих, узраста 15–24 године, у 2022. мањи је за 1 200 (односно 0,7%), а број незапослених за 6 700 (односно 11,0%) у односу на 2021. годину. Стопа запослености младог становништва у 2022. години износила је 24,7%, што је за 0,2 п. п. више него у 2021. години. Стопа незапослености младих бележи вредност од 24,4% и мања је у односу на претходну годину за 2 п. п.

Стопа незапослености младих (15–24), која износи 24,4% у 2022. години, показатељ је по коме се млади у Републици Србији налазе у најнеповољнијем положају у односу на младе у ЕУ, односно ова стопа је виша за 8,6 п. п. од стопе незапослености младих у ЕУ (15,8%).

³⁸ Индикатори тржишта рада – стопа запослености и стопа незапослености, креирани су према новој, редизајнираној методологији Евростата, коју Републички завод за статистику спроводи у оквиру истраживања Анкета о радној снази од 2021. године. С обзиром на то да се ревизија података ради само за основне индикаторе и да је скуп прикупљених података из пилот-истраживања ограниченог обима, изостаје могућност дубље и прецизније структурне анализе промена, те се, у складу с тим, стопе дугорочне незапослености могу поредити до 2020. године.

Графикон 14.10. Стопа незапослености активне популације старости 15–24 године, трогодишњи покретни просек, 2013–2022.

У периоду до 2022. године, скоро све економије Европске уније (ЕУ) опоравиле су се и забележиле раст након макроекономских преокрета 2020. године, насталих услед избијања пандемије коронавируса, упркос преосталим уским грлима, која се односе на недостатак радне снаге. Међутим, након избијања конфликта у Украјини у фебруару 2022, дошло је до наглог повећања цена енергената, што је осетно уздрмало економију Европске уније.

Упркос опсежним мерама економске политике за ограничавање цена енергената, оне су постале извор великог економског притиска и неизвесности. Владе ЕУ су покушале да ограниче терет виших цена енергената на предузећа и домаћинства прерасподелом оптерећења, али нису успеле да отклоне укупан економски утицај. Мере се веома разликују међу државама, од замрзавања цена и смањења пореза до програма подршке доходу. Инфлација цена електричне енергије у ЕУ варира не само због владиних политика већ и због различитих извора енергије и уговорних аранжмана појединачних земаља, као и одражавања veleпродајних цена електричне енергије на малопродајне цене.

Србија се, као и остале земље, евидентно суочила са негативним економским последицама конфликта у Украјини. Иако су макроекономска кретања током 2022. године била на нивоу очекиваних, заоштравање међународних економских и политичких односа, праћено наглим скоком цена енергената и последично смањеном глобалном трговином и спољном тражњом, почела су да се преливају и на домаћу економију.

Привреда Србије се суочила са последицама глобалне енергетске кризе, а пре свега, са растом инфлационих притисака и дефицита текућег рачуна због енергетске кризе, што је све нужно захтевало подршку економији и становништву, као и интервенције у снабдевању енергијом, како би се ублажиле последице утицаја међународног окружења на привреду и становништво, али и очувала енергетска стабилност.

Када су посредни трендови у области тржишта рада у Србији, стопе активности показале су се прилично отпорним на успоравање које је започело пре пандемије коронавируса, а дугорочна незапосленост и незапосленост младих чак бележе боље трендове у односу на остале показатеље тржишта рада.

Одсек за комуникацију и информисање
Тел.: 011/24-01-284
Имејл: stat@stat.gov.rs

Библиотека
Тел.: 011/24-12-922, лок. 251
Имејл: biblioteka@stat.gov.rs

Број страна: 107
Тираж: 40

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

311

ТРЕНДОВИ / Републички завод за статистику ; одговара
Миладин Ковачевић. - 2004 (март) - . - Београд : Републички
завод за статистику, 2004- (Београд : Републички завод
за статистику). - 27 cm

Тромесечно. - Је nastavak: Ekonomski trend = ISSN 0354-1401
ISSN 1820-1148 = Трендови - Република Србија. Републички
завод за Статистику
COBISS.SR-ID 114642700

Q3

Трендови 2023 - III квартал

МАКРОЕКОНОМСКЕ ПРОГНОЗЕ

БРУТО ДОМАЋИ ПРОИЗВОД

ИНДУСТРИЈСКА ПРОИЗВОДЊА

ГРАЂЕВИНАРСТВО

СПОЉНА ТРГОВИНА

УНУТРАШЊА ТРГОВИНА

ЦЕНЕ

ТРЖИШТЕ РАДА

ЗАРАДЕ

ТУРИЗАМ

ИНДЕКС ЕКОНОМСКЕ КЛИМЕ

РЕГИОНАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ АСИМЕТРИЧНОСТИ

ПОЉОПРИВРЕДА

ИНДИКАТОРИ ЗА ПРАЋЕЊЕ МАКРОЕКОНОМСКИХ

НЕРАВНОТЕЖА У ЕУ - РЕЗУЛТАТИ ЗА СРБИЈУ